

GEOGRAFSKI OBZORNIK

LETO 2025 LETNIK 72 ŠTEVILKA 1-2

**Palestina v ognju – Stoletje
judovsko-arabskih spopadov**

**Pobuda treh morij:
geopolitične alternative
Slovenije**

**Centralizacija v Sloveniji
– Geografski vidiki in
razvojni procesi**

Dolina Baruna pod Makalujem

**Svetloba zvezd kot energija
za teritorialni razvoj
Ekstremadure**

**Stanje dostopnega
turizma v Sloveniji
na izbranih primerih**

GEOGRAFSKI OBZORNIK

strokovna revija za popularizacijo geografije

Izdajatelj: Zveza geografov Slovenije, p.p. 306, 1001 Ljubljana

Za izdajatelja: Aleš Smrekar

ISSN: 0016-7274

Odgovorna urednika: Lea Rebernik in Tim Gregorčič

Uredniški odbor: Nejc Bobovnik, Primož Gašperič, Mojca Ilc Klun, Drago Kladnik, Miha Koderman, Peter Kumer, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Tatjana Resnik Planinc, Uroš Stepišnik, Ana Vovk in Igor Žiberna

Upravitelj revije: Primož Gašperič

Terminološki in jezikovni pregled strokovnih člankov: Drago Kladnik

Elektronski naslov uredništva: geografski.obzornik@gmail.com

Medmrežje: <http://zgs.zrc-sazu.si/Publikacije/Geografskiobzornik/tabid/302/Default.aspx>

Tisk: Collegium Graphicum d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

Cena: 6 €

Transakcijski račun: 02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana

Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz sredstev državnega proračuna iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih poljudnoznanstvenih periodičnih publikacij.

Izhaja do 4-krat letno kot enojna ali dvojna številka.

Geografski obzornik objavlja izvirne prispevke, ki še niso bili objavljeni nikjer drugod.

Uredništvo si pridružuje pravico do (ne)objave, krajšanja, delnega objavljajanja prispevkov v skladu z uredniško politiko in prostorskimi možnostmi.

Prispevke pošljite natisnjene in po elektronskem mediju na naslov in elektronsko pošto uredništva. Poslanih prispevkov ne vračamo. Revija je vključena v SCOPUS.

GEOGRAPHIC HORIZON

professional magazine for popularization of geography

Publisher: Association of Slovenian Geographers, p.p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenia

For the publisher: Aleš Smrekar

ISSN: 0016-7274

Responsible editors: Lea Rebernik and Tim Gregorčič

Editorial board: Nejc Bobovnik, Primož Gašperič, Mojca Ilc Klun, Drago Kladnik, Miha Koderman, Peter Kumer, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Tatjana Resnik Planinc, Uroš Stepišnik, Ana Vovk and Igor Žiberna

Administrator: Primož Gašperič

Terminology and language review of professional articles: Drago Kladnik

E-mail: geografski.obzornik@gmail.com

www: <http://zgs.zrc-sazu.si/Publikacije/Geografskiobzornik/tabid/302/Default.aspx>

Print: Collegium Graphicum

Price: 6 €

Number of copies printed: 500 copies

Bank account: 02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The magazine is indexed in SCOPUS.

This publication was co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency.

Fotografija na naslovnici:

OTROCI GAZE.

Avtor fotografije:

MOHAMMED IBRAHIM

4 Jernej Zupančič
**Palestina v ognju – Stoletje
judovsko-arabskih spopadov**

17 Luka Juri
**Pobuda treh morij: geopolitične
alternative Slovenije**

27 Simon Kušar
**Centralizacija v Sloveniji
– Geografski vidiki in
razvojni procesi**

41 Jurij Kunaver
Dolina Baruna pod Makalujem

55 Erik Logar
**Svetloba zvezd kot energija za
teritorialni razvoj Ekstremadure**

64 Arlen Šegula
**Stanje dostopnega turizma v
Sloveniji na izbranih primerih**

75 Mednarodni kongres Društva
mladih geografov Slovenije in Društva
študentov geografije Maribor o
trajnostnem razvoju Alp

77 Diplomanti geografije v letu 2024

Eppur si muove ... In vendar se vrti ...

Človek osvaja vrhove. Da bi spoznal, zrasel, da bi se zapisal.

... in vendar se vrti ...

Če želi, zna podati roko šibkejšim in zmore plemenite reči.

... in vendar se vrti ...

Pa vendar ni bitja, sile ali reči,

ki bi znala razčlovečiti bolj, kot zna človek sam.

Včeraj Balkan, danes Gaza, Ukrajina in še kaj, jutri?

... in vendar se vrti ...

Rastoči centri moči, znanja, kapitala.

Občudujemo izložbe civilizacij, ne vidimo pa,

da se civilizacija gradi ali lomi na obrobju. Se je že zlomila?

... in vendar se vrti ...

Besede Galilea Galileia so kljub povsem drugačnemu izvornemu kontekstu iro-
nično aktualne. Čeprav smo le točka na premici, se – kot je navadno za krizne
situacije – še bolj kot običajno ukvarjamo predvsem sami s sabo, Zemlja pa se
in se bo vrtela dalje. Če se že ukvarjamo s sabo, je morda na mestu predvsem
vprašanje, ali se želimo vrteti z njo.

Verjetno da in geografija ima pri tem svoje mesto.

Tim Gregorčič, sourednik

Palestina v ognju

Stoletje judovsko-arabskih spopadov

IZVLEČEK

Izraelsko-palestinski (judovsko-arabski) spor je eden najdaljših in najbolj zapletenih konfliktov na svetu. Gre za več kot stoletje trajajoč spopad za ozemlje in nadzor nad viri. Vojne so oblikovale politični zemljevid in ustvarile gosto naseljeno, k obrambi usmerjeno kulturno pokrajino. Jeseni 2023 se je začela vojna v Gazi, najdaljši intenzivni spopad doslej, ki nadaljuje dolgo zgodovino napetosti med Judi in Arabci.

Ključne besede: krizna območja, politična geografija, Bližnji vzhod, Palestina, Izrael

ABSTRACT

Palestine under fire – A century of Jewish-Arab conflict

The Israeli-Palestinian (Jewish-Arab) conflict is one of the longest and most complex conflicts in the world. It is a struggle over territory and control of resources that has lasted for more than a century. Wars have shaped the political map and created a densely populated, defense-oriented cultural landscape. In the autumn of 2023, a war in Gaza began—the longest period of intense fighting so far—continuing the long history of tensions between Jews and Arabs.

Keywords: crisis areas, political geography, Middle East, Palestine, Israel

Jeseni leta 2023 je Izrael po napadu sil radikalnega palestinskega gibanja Hamas sprožil obsežno vojaško operacijo na območju gosto naseljenega območja Gaze. To je zdaleč najdalj trajajoča ter po angažiranih silah in tehniki najbolj intenzivna in tudi najbolj uničevalna vojna v izraelsko-arabskih odnosih vse od razglasitve Izraela v Palestini leta 1947. Zgodovina konfliktov na tem območju pa je vsaj pol stoletja starejša in seže v čas, ko je obsežen prostor od Balkana do juga Arabskega polotoka (a ne povsod) obvladoval turški Otomanski imperij.

Sedanja še nekončana vojna (v letu 2025) je logično nadaljevanje zapletenega judovsko-arabskega konflikta, v katerem so se izmenjevala obdobja vojn in relativnega miru. Pravega miru dejansko ni bilo, ker je bilo premalo pobud ter pripravljenosti za dialog in kompromise in so v dogajanje vztrajno silile tudi zunanje sile. Te so pomembno vplivale nanj, čeprav je to v jedru tipičen medetnični konflikt s primarno ozemeljskimi interesi. Palestina je zapleteno krizno območje, ni pa kaotično in po nekaj značilnostih se precej razlikuje od drugih konfliktnih regij po svetu. Čeprav je prostorsko omejen, ima globalne vplive in je obenem vsaj nekoliko tudi rezultat geopolitičnih razmerij multipolarnega sveta.

Palestinski konflikt je zapleten in zelo različno interpretiran. Mnoge študije se osredotočajo predvsem na čas od oblikovanja Izraela dalje in so brez primerjav s političnimi procesi drugje v približno istem času. Nekoliko odmaknjen fokus pokaže sliko palestinskega političnega kompleksa v drugačni luči. Prispevek je namenjen predstavitvi kronologije judovske rekolonizacije Palestine, oblikovanja in razvoja države Izrael ter sočasnega nastajanja gosto naseljenih palestinskih teritorijev s svojskim socialnim, družbenim in upravnim ustrojem kot rezultatom dolgotrajne kompleksne konfliktualizacije.

Palestina

Palestina (starogrško Παλαιστίνη (Palaistíni), *dežela Filistejcev*, prevzeto po starohebrejskem Pelešet) je razmeroma majhno ozemlje (okrog 30.000 km²) na Bližnjem vzhodu, ki se razteza med obalo Sredozemskega morja na zahodu in hrbtom razvodnega grebena hribovja nad dolino Jordana na vzhodu. Na severu sega do libanonskih gora, na jugu jo omejuje puščava Negev. Opisana zamejitev je zgodovinska in le okvirna; meje so se tod v zgodovini pogosto spreminjale. Območje imenujejo tudi »Sveta dežela«. Palestina je geografsko izhodišče vseh treh monoteističnih religij (judovstva, krščanstva in islama), kar ji daje poseben pomen.

Uvodoma opominjamo na terminološko podrobnost, razlikovanje med judovstvom (židovstvom) in izraelstvom. Judje so lahko judje (če je mišljena predvsem verska opredelitev, po judovski veri ali judaizmu) ali pa Judje, če se misli na njihovo identiteto in kolektivno pripadnost; s tem je to vsaj posredno tudi etnična opredelitev. Izrael je država, državna pripadnost pa ima ob državnih tudi etnične prvine, ki vključujejo tako zgodovinski spomin in tradicijo antičnega

Avtor besedila:

JERNEJ ZUPANČIČ, doktor geografskih
znanosti, redni profesor

Oddelek za geografijo Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani

Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: jernej.zupancic@ff.uni-lj.si

COBISS 1.04 strokovni članek

kakor tudi sodobnega Izraela; v slednjem je to tudi etnična opredelitev. Sodobna izraelska identiteta se veže na državo, judovstvo (judaizem) pa na versko izročilo in tradicijo oziroma v širšem na kulturo, ne glede na državne okvire (Sand 2010).

Analitiki začetke nepomirjenih nasprotij med Judi in Arabci v Palestini radi postavljajo v čas po drugi svetovni vojni, natančneje v leti 1947 in 1948. Takrat (leta 1947) so Izraelci razglasili neodvisnost države na obravnavanem

ozemlju, kot so ga določili Združeni narodi. Vendar so ideje judovske države precej starejše in segajo globoko v 19. stoletje, ko je bila Palestina del hiračnega Otomanskega, tudi Osmanskega imperija in, ko so se v Evropi pričela pojavljati nacionalna gibanja. Eno od njih je bilo tudi sionizem, dejansko judovska nacionalna ideologija, katere cilj je postalo oblikovanje judovske države Izrael v Palestini, prostoru judovskega zgodovinskega spomina ali zgodovinskega teritorija (slika 1).

Od judovske diaspore do judovskega naroda

Otomanski imperij je bil v 19. stoletju »bolnik ob Bosporju«, država z obsežnim ozemljem, za katerega so bili značilni velike razlike med območji ter slabenje centralne oblasti. Osmanska država se je od svoje kulminacije na koncu 17. stoletja pričela krčiti. Velika območja v severni Afriki je morala prepustiti novim evropskim silam, v vzhodni Evropi jo je proti jugu potiskalo Rusko carstvo, na Balkanu pa so se druga za drugo osamosvajale in širile nove države Grčija, Srbija, Črna gora, Bolgarija in Romunija.

Turčija je na začetku 20. stoletja razpolagala z ostanki ozemelj na Balkanu, s celotno Malo Azijo, Sirijo, Mezopotamijo, današnjo Palestino in Arabskim polotokom. A slednjega so nadzorovali le v obalnih predelih ob Rdečem morju in Perzijskem zalivu. V ta prostor sta kot zaščitnici precej številčnih krščanskih skupnosti vstopala Združeno kraljestvo in (precej manj) Francija. Zlasti Združeno kraljestvo je podpiralo arabsko nacionalno gibanje, pa tudi grško, armensko in kurdsko. Palestina je bila tedaj upravno turška z arabsko etnično večino ter nekaj kristjani (Maroniti), Judi in še nekaterimi drugimi etničnimi skupnostmi (Grataloup 2023). Etnična slika tega prostora se je začela spreminjati pod vplivi družbenih tokov v Evropi. Glavni nosilec teh sprememb je postalo judovsko nacionalno gibanje – sionizem.

Judje (Izraelci) so ljudstvo z izvorom verjetno v severni Mezopotamiji in

Slika 1: Pregledni zemljevid Palestine.

vzhodni Siriji. Okrog leta 1900 pr. n. št. so se priselili v Kanaan, tedaj del sedanje Palestine s sorazmerno gosto poselitvijo in razvito antično urbano kulturo. Jeriha in Megido datirata verjetno devet tisočletij v preteklost (Kochav 2000) in sta bila v času izraelskega prihoda v tesnih stikih z Egiptom. Egipt je postal tudi izhodišče vsaj dela Izraelcev (Hebrejcev), ki so nekako med 15. in 13. stoletjem pr. n. št. pod Mojzesom izvedli izhod (*eksodus*) iz Egipta in se premaknili na Sinaj ter v Negev. To je bil čas utrjevanja judovske vere in s tem poenotenja ter oblikovanja identitete, ki se je pozneje vzdrževala celo ne glede na zunanje okoliščine.

Okrog leta 1020 pr. n. št. so Izraelci osnovali svojo prvo državo, ki je višek dosegla v času kralja Salomona (969–930 pr. n. št.), se nato razdelila in dve stoletji pozneje klonila pritiskom Asircev (leta 722 pr. n. št.) in za njimi Babiloncev (leta 587 pr. n. št.). Političnemu porazu sta sledila razselitev Izraelcev (predvsem na območje Mezopotamije) in prepoved judovske vere (Natek in Natek 2006). Pozneje so ta prostor zasedli Perzijci (leta 539 pr. n. št.) in potem Grki (leta 332 pr. n. št.), za njimi pa spet Perzijci (leta 198 pr. n. št.).

Po upor Makabejcev so bili krajši čas samostojni (od leta 167 do leta 63 pr. n. št.); tedaj je območje kot provinca Judeja prišlo v okvir Rimskega imperija. Upor proti Rimljanom leta 135 so drago plačali z veliko razselitvijo. Oblikovala se je judovska diaspora, v deželi pa se je kljub preganjanju širilo krščanstvo.

Rimsko oziroma pozneje bizantinsko politično upravo so leta 642 zamenjali Arabci, ki so prinesli islam. Jeruzalem, sveti kraj judaizma in krščanstva, je postal tudi sveti kraj islama (Slovenski veliki leksikon 2007). Določene spremembe so vnesle križarske vojne (trajajoče od leta 1095 do leta 1291) z oblikovanjem vrste držav; največja je bila Jeruzalemsko kraljestvo.

V 13. stoletju so v Levant večkrat vdrli Mongoli, za njimi pa se je uveljavila oblast Mamelukov in naposled Turkov (leta 1516), ki so tu potem ostali skoraj natanko štiri stoletja. Pod turško upravo se je zaradi razseljevanja, verske spreobrnitve staroselcev (Judov) in kolonizacije muslimanskega prebivalstva delež prebivalcev z judovsko vero močno zmanjšal. Judovsko prebivalstvo je bilo predvsem v zelo številčni in raznoliki diaspori malodane po vsem svetu, a največ ga je bilo v srednji in vzhodni Evropi. Dokaj številčne populacije so bile tudi v Turčiji, Iranu in Egiptu. Judovstvo je bilo številčen, geografsko razpršen ter versko, jezikovno in kulturno zelo raznolik pojav (Šobajić 1982).

Judje so bili skozi stoletja zlasti evropske in turške zgodovine izpostavljeni različnim pritiskom in pogromom. Marsikje po evropskih mestih so bili naseljeni v prostorsko zaprtih getih, odrekli so jim pravico do posesti zemljišč in javnih služb. Judovske diaspore so v getoiziranem eksilu (pregnanstvu) oblikovale čvrsto družbeno mrežno povezanost, etnokulturno vzajemnost in solidarnost, ekonomsko utemeljeno na različnih storitvah. Judje so kot prvi postali najbolj terciarizirana družba na svetu.

Čeprav preganjeni so sčasoma oblikovali različne (ekonomske) vzvode vplivanja na vladajoče strukture po matičnih državah ter s pomočjo čvrste, a dobro prikrita mrežne povezanosti urejali svoje interese in pri tem nedvomno učinkovito presegali tedanje politične meje. V Združenih državah Amerike so imeli – nasprotno kot v Evropi – prosto pot in tudi preganjanja ni bilo. Tesne družinske vezi ter navajenost na denarno gospodarstvo in storitve so Judom zagotavljale mnogo ugodnejše okolje kot v večini evropskih družb. Diaspora v ZDA se je krepila. Navezanost Judov na ZDA izhaja iz sorazmerne ekonomske moči in družbenega vpliva v ameriški družbi. Judovska diaspora je posredno postala pomemben dejavnik tudi v mednarodni politični areni (Šobajić 1982, 95–102). V vzhodni Evropi (do leta 1918 večinoma v okvirih Ruskega carstva) so bili Judje marsikje tudi lastniki kmetijskih posesti in kmetje. Ponekod na Poljskem in v Ukrajini so imeli v strukturi prebivalstva na podeželju znatno večji delež (tudi nad 15%) kot drugod (Magocsi 2002).

Sionizem in oblikovanje Izraela

V evropskem političnem vrvežu 19. stoletja so nacionalne ideologije prevzele vlogo pglavitnega dejavnika družbene mobilizacije. Pglavitni cilj nacionalistov je bila utemeljitev nacionalnih držav, bodisi s preoblikovanjem že obstoječih teritorijev v kulturno poenotene nacionalne države bodisi po načelu jezikovne homogenosti z združevanjem različnih političnih teritorijev v novo (nacionalno) državo. Številne etnične skupnosti pa

teritorijev niso imele in so jih morale šele priboriti z osamosvajanjem izpod obstoječih političnih tvorb.

Podobno kot so održavljanje izvedli nekateri narodi na Balkanu so imeli osamosvojitvene težnje tudi Armenci in Kurdi na vzhodu turškega imperija ter Arabci na celotnem prostoru Levanta in Arabskega polotoka. Mladi nacionalizmi, nasprotni turški oblasti, so ustrezali angleškim geopolitičnim interesom, zato so jih na različne načine spodbujali.

V drugi polovici 19. stoletja je nacionalno gibanje zajelo tudi judovski živelj, razpršeno naseljen predvsem v urbanih okoljih različnih evropskih držav. Urbani značaj, sorazmerna izobraženost ter naslonjenost na terciarne dejavnosti in obstoj široko razpredene mrežne povezanosti so olajševali družbeno mobilizacijo in omogočali, da so Judje postali prepoznaven narod (Sand 2010). A med nacionalizmi evropskih narodov so imeli veliko težavo: niso imeli teritorija s prepričljivo etnično večino in tudi ne teritorija, na katerega bi se etnična komponenta vezala z vidika v zgodovini obstoječe politične tvorbe (obstoj zgodovinskih teritorijev je bil skoraj standardna mitološka podlaga večine nacionalizmov). Obstajal pa je mitološki prostor: to je bila Palestina, za Jude »obljubljena dežela«; kot tako so jo opredeljevali zaradi zgodovinskega spomina.

V 19. stoletju je bila Palestina periferni del Otomanskega imperija in etnično večinoma arabska. Teritorialni primanjkljaj je pričelo spreminjati judovsko sionistično nacionalno

gibanje. Idejni oče sionizma je bil Theodor Herzl, ki je v znamenitem spisu »Der Judenstaat« projiciral judovski etnični teritorij z načrtno kolonizacijo Palestine, prostora stare izraelske zgodovine (Steininger 2003). Gibanje se je naglo širilo, dobivalo pristaše in zaradi odličnih, čeprav prikritih družbenih vezi judovske srenje po svetu tudi dovolj podpore, zlasti v britanski politiki. Neuspešno so poskušali vplivati na turški dvor, da bi odobril judovsko kolonizacijo in oblikovanje teritorialne avtonomije, morda računajoč na zmanjševanje arabskega nacionalizma.

V igri je bilo več opcij oblikovanja judovske države, od Afrike (Ugande) do Centralne Azije in ruskega Daljnega vzhoda, a obveljala je Palestina. Združeno kraljestvo je bilo edino, ki je projekt tudi politično podprlo in v znameniti Balfourjevi deklaraciji (2. november 1917) Judom obljubilo pomoč pri oblikovanju države (Fromkin 1989) (obljubljalo jo je tudi Arabcem!). Palestina je leta 1881, torej še pod turško upravo, postala prostor načrtnega naseljevanja Judov z različnih delov sveta. Kupovanje zemlje in nepremičnin ter oblikovanje novih naselbin je bila materializacija sionističnega gibanja. Kupovali so tudi povsem nerodovitna zemljišča, če so le bila na razpolago. Dogajanje je kmalu naletelo na odpor arabskih sosedov (Gilbert 2010).

Kar se selitvene dinamike tiče, je bila prelomnica britanski mandat nad Palestino, ozemljem sedanjih Izraela, Gaze, Zahodnega brega in Jordanije. Pod britansko upravo se je zaradi

sprejetja Balfourjeve deklaracije kot politične garancije Britanskega imperija Judom (sionistom) naseljevanje Palestine pospešilo; na to pa so vplivale tudi razmere v Evropi (Encel 2023).

Z današnjega vidika je oblikovanje novih domovin in načrtno preseljevanje večjega števila ljudi videti nenavadno in nesprejemljivo, po prvi svetovni vojni in tudi še nekaj časa po drugi pa ni bilo tako. Tudi britansko oblikovanje posebnih teritorijev ni bilo nenavadno. *Rex brittanica* (britansko kraljestvo oziroma imperij) je izvajala *lex brittanica* (tako imenovano britansko pravo ali pravico) in v primerih posredovanja tudi *pax brittanica* (tako imenovani britanski mir oziroma sporazume mednarodnega značaja). Končno je prav Združeno kraljestvo oblikovalo mandatna ozemlja drugod po Bližnjem vzhodu (Dalziel 2006). Tudi preseljevanje celih skupnosti ni bilo nenavadno. Turčija in Grčija sta si po prvi svetovni vojni izmenjali blizu dva milijona prebivalcev. Po drugi svetovni vojni so zaradi doseganja ideala etnično homogenih držav v srednji in vzhodni Evropi načrtno preselili okrog 20 milijonov ljudi (The Times atlas evropske zgodovine 1996). V Evropi je zaradi nasilnih množičnih selitev še vedno vsaj dvajset večjih in manjših območij s spremenjeno etnično sestavo (Lowe 2013); samo v Sloveniji sta dve.

Zanimanje za selitev v Palestino so izdatno spodbujali protisemitski pritiski v evropskih državah. Posebej v Franciji, Nemčiji in Rusiji je bil antisemitizem zelo močan in nasilen,

tako da tudi obširni pogromi niso bili redki. Po prvi svetovni vojni se je kolonizacija nadaljevala in stopnjevala, ker je imela na razpolago razmeroma številčen demografski kontingent. Mnogi Judje so zapustili socialistično Sovjetsko zvezo in malo pozneje zlasti Nemčijo. Tam je bil antisemitizem instrumentalizirana državna ideologija; Jude so začeli sistematično uničevati ter pleniti njihovo imovino.

Pritok Judov je sprožal vrsto konfliktov med prišleki in Arabci, zato je britanska uprava nad protektoratom Palestino doseljevanje pričela omejevati. Judje so se potem upirali tudi britanski upravi (Šobajić 1982). Zaradi tega in obrambe pred Arabci so oblikovali obrambne sile, ki so bili ne le garant obstoja, temveč tudi instrument nadaljnega osvajanja ozemlja v Palestini na škodo Arabcev. Pod britanskim mandatom so Judje (sicer povsem samostojno) oblikovali čvrsto organizirano demografsko jedro, zmožno ekonomskega preživetja in zagotavljanja varnosti. Po letu 1920 so različne samozaščitne lokalne milice preoblikovali v enotno obrambno organizacijo Hagana (Steiniger 2003).

Med letoma 1936 in 1939 so bili spopadi med Arabci in Judi v Palestini še posebej pogosti in obsežni. Govoriti je mogoče o medetničnih vojnah. Britanci vanje večinoma niso neposredno posegali. Zato so se Britanski upravi upirali tako Arabci kot tudi judovski kolonisti. Britanci so leta 1937 in leto pozneje oblikovali nekaj predlogov teritorialne delitve Palestine na arabsko in judovsko upravo, a z njimi niso zadovoljili nikogar (Gilbert 2010).

Slika 2: Begunski tabor Jaramana, ki je nastal leta 1948 (vir: Jack Madvo, Wikimedia Commons).

Dogajanje je prekinila druga svetovna vojna. Veliko Judov se je vključilo v zavezniške vojaške enote. S tem niso pridobili le ugleda, temveč predvsem izkušnje in razširili so zveze v zavezniški vojaški sferi. Ker tega Arabci po vojni skorajda niso imeli, so bili kljub številčni premoči vojaško šibkejši nasprotnik.

Druga svetovna vojna je Judom v nemških zasedbenih področjih prinesla veliko gorja. Holokavst je pobral dobrih šest milijonov Judov in jih v svetovnem okviru postavil med velike žrtve nacizma in drugih totalitarnih ideologij. Čeprav ni bil neposredno povezan, je tudi holokavst posredno prispeval precej vzvodov in argumentov, da je projekt sionizma – oblikovanje države Izrael – kmalu po drugi svetovni vojni postal resničnost. Posebna judovska agencija je predstavila za Jude bistveno ambicioznejši načrt

delitve Palestine v podobnem obsegu, kakršnega Izrael uradno še vedno ima (Gilbert 2010).

Politične spremembe so drastično posegle v demografsko strukturo. V cisjordanskem delu Palestine je ob koncu otomanskega obdobja živelo okrog 60.000 Judov. Po drugi svetovni vojni, malo pred razglasitvijo neodvisnosti Izraela, je ozemlje naseljevalo okrog 1,3 milijona Arabcev in okrog 600.000 Judov. Le dan po razglasitvi neodvisnosti je bilo Judov 650.000, Arabcev pa le še 156.000 (Wolffsohn 2023).

Združeno kraljestvo je končalo svoj mandat protektorata nad Palestino. Združeni narodi so judovsko vprašanje reševali s predlogom oblikovanja dveh držav, Izraela in arabske Palestine (29. novembra 1947). Arabci so tudi s podporo Sovjetske zveze delitev

zavrnil in predlagano ozemlje večkrat vojaško napadli. Judje so predlog delitve sprejeli in kmalu zatem (14. maja 1948) razglasili neodvisnost Izraela. Cilj sionistov se je formalno uresničil, a za ceno stalne konfrontacije z arabskimi sosedi.

Izraelsko-arabski vojni kontinuum

Takoj po razglasitvi neodvisnosti je Izrael napadla koalicija arabskih držav, a bila v nekaj mesecih poražena. Izrael je do novembra 1949 osvojil veliko večino ozemlja, kot ga je že leta 1938 predlagala Judovska agencija. Območja pod efektivno izraelsko upravo so Arabci množično zapuščali, deloma tudi zaradi propagande, da se nanje vrnejo po uničenju Izraela. Dele nekdanjega britanskega mandatnega ozemlja Palestine sta vojaško okupirali arabski sosedi Egipt in Jordanija, Gazo Egipt in Zahodni breg Jordanija ter nad njima pozneje (leta 1950) razglasili suverenost (Steiniger 2003). Po prvi arabsko-izraelski vojni so Arabci iz Palestine v javnem diskurzu po sve-tu postali Palestinci, narod beguncev.

Sledil je eksodus judovskega prebivalstva iz arabskih držav. Po ocenah je zajel okrog 580.000 ljudi, kar je zelo primerljivo z okrog 600.000 palestinskimi begunci. Medtem ko so judovski emigranti postali kolonisti v Izraelu, so Palestincem večinoma ostala le begunska taborišča v okoliških državah (Gilbert 2010). Izraelu je tak razvoj izjemno ustrezal, ker je država potrebovala zadostno demografsko bazo za razvoj gospodarstva in še bolj za obrambo. V naslednjih desetletjih se je v Izrael priselilo več

kot 3,5 milijonov kolonistov iz malo-dane vsega sveta, a zdaleč največ (več kot polovica) iz Evrope in z območij nekdanje Sovjetske zveze (Atlas of the Middle East 2003); ta tok še vedno ni povsem prenehal (Grataloup 2023).

Pod pritiskom mednarodnih dejav-nikov je bilo leta 1949 doseženo pre-mirje, ki pa Izraela vojaško ni razbre-menilo. Vpadi palestinskih enot so bili pogosti, izraelski vojaški odgovori pa takojšnji in obsežni. Dejansko je v vsej zgodovini Palestine po letu 1947 potekalo vojaško spopadanje za pro-stor z bolj in manj intenzivnimi ča-sovnimi sekvencami. Vojno dogajanje je tu kontinuiteta. V arabsko-judovski konflikt v Palestini so že takoj na za-četku vstopili zavezniki: socialistični »vzhod« s Sovjetsko zvezo je podpi-ral arabske države, Združene države Amerike in države zahodnega kultur-nega kroga predvsem Izraelce, niso pa vstopale neposredno v spopade.

Zaradi ogroženosti po egiptovski za-sedbi Sueškega prekopa leta 1956 je sledila izraelska vojaška operacija na Sinaj. Izraelska vojska ga je v celoti za-sedla, potem pa nadzor nad kanalom prepustila Franciji in Združenemu kraljestvu. Po dogovoru je Izrael vo-jaske sile s Sinaja umaknil. Tja je pri-šla prva mednarodna mirovna misija Združenih narodov (ZN), ki je tam ostala eno desetletje. Ko so se mirov-ne sile ZN umaknile, so območje v nasprotju z dogovori zasegle egipto-vske vojaške enote. V nagli šestdnevni vojni, trajajoči od 5. do 10. oktobra 1967, so izraelske enote vrnile pod izraelsko vojaško upravo ves Sinajski polotok, Gazo in Zahodni breg ter

zasedle položaje na Golanski plano-ti, ob meji proti Siriji. Skoraj točno pet let pozneje (6. oktobra 1973) so stanje skušale spremeniti združene vo-jaske sile Egipta in Sirije, a so Izraelci napade odbili. Vojna je opozorila na nekatere slabosti izraelske obrambe. Začasna mejna črta se ni spremenila in s posredovanjem ameriške diplo-macije se je ta vojna, po judovskem verskem prazniku Jom Kipur imeno-vana tudi jomkipurska vojna, končala s premirjem. Pozneje je prišlo do lo-čenega izraelsko-egiptovskega mirov-nega sporazuma v Camp Davidu (26. marca 1979), ki velja še danes. Od ta-krat je Egipt zunaj izraelsko-arabskih spopadov. Izraelska vojska se je s Sina-ja postopno umaknila (Gilbert 2010).

Težišče arabsko-izraelskih spopadov se je preneslo na območja s koncen-tracijo Palestincev, ki so se oblikova-la na Zahodnem bregu, v Gazi in na jugu Libanona. Leta 1964 so ustano-vili Palestinsko osvobodilno organi-zacijo (angleško *Palestine Liberation Organisation*; kratko PLO). Glavna politična struja je bilo gibanje Fatah pod vodstvom Jaserja Arafata. Število palestinskih beguncev na jugu Liba-nona se je močno povečalo po letu 1967, po letu 1970, ko so iz Jorda-nije izgnali palestinske gverilce, pa je jug Libanona postal eno od poli-tičnih jeder protiizraelskega odpora. Medtem ko je Izrael nadziral večji del ozemelj Gaze in Zahodnega brega, na razmere v Libanonu ni imel neposre-dnega vpliva. Leta 1975 je Libanon zajela državljanska vojna, v kateri so krščanskim maronitom nasprotovali prav radikalizirani sunitiski Palestin-ci. Z nekaj prekinitvami je trajala

do leta 1989. Manjše skupine palestinskih borcev so pogosto napadale izraelske vojaške postojanke in tudi civilne objekte, čeprav so se njihovi poveljniki zavedali posledic izraelskih povračilnih ukrepov (Gilbert 2010). Čeprav odkrite vojne z obsežnimi vojaškimi operacijami ni bilo ves čas, je bilo policijsko in vojaško delovanje izraelskih obrambnih sil tako pogosto, da o miru ni mogoče govoriti.

Marca 1978 je izraelska vojska napadla s Palestinci poseljene južne predele Libanona in jih začasno zasedla. Izraelci so oblikovali poseben režim obmejnega pasu libanonskega teritorija, ki naj bi zagotavljal varnost pred palestinskimi raketnimi napadi na izraelsko ozemlje. Ukrep je imel le začasen in sorazmerno skromen učinek (Encel 2023). Libanonsko-izraelsko mejo so tedaj izdatno utrdili in oblikovali tako imenovano »božjo mejo«, prek katere je bil mogoč prehod le zaradi dela, medicinske oskrbe in obiska sorodnikov. To možnost so številni tudi izkoristili (Gilbert 2010).

Konec leta 1987 je PLO pričela *prvo intifado* (odpor), stalen boj proti izraelski zasedbi večinsko palestinskih ozemelj. Trajala je do leta 1993, ni pa sprožila obsežnejših izraelskih protiuukrepov. V jeku globalnih geopolitičnih sprememb je bilo več prostora za iskanje mirovnih sporazumov. Leta 1993 so v Oslu podpisali deklaracijo o oblikovanju palestinske samouprave v Gazi in na Zahodnem bregu. Maja 1994 je Izrael Palestincem tudi dejansko prepustil upravljanje obeh teritorijev, v praksi pa so Izraelci zadržali nadzor nad judovskimi naselbinami

in vodnimi viri (Reinhart 2002). Po sporazumu v Washingtonu leta 1995 se je palestinska oblast načeloma razširila nad celotni ozemlji Gaze in Zahodnega brega, v praksi pa temu ni bilo tako. Sporazum naj bi bil temelj za postopno palestinsko državnost.

Ker so leta 2001 na teh območjih prišle na oblast bolj radikalne struje, je med letoma 2001 in 2005 v odnosih med Izraelom in Palestinci sledila *druga palestinska intifada*, ki so jo končali dogovori v Sharm el Sheikhu leta 2005 in načrt za trajnejši mir (Natek in Natek 2006). Večletna mirovna prizadevanja v Oslu niso prinesle izraelsko-palestinskega sporazuma, predvsem zaradi nasprotovanja radikalnih struj med Palestinci (predvsem Hamas) in izraelskega nadaljevanja kolonizacije Zahodnega brega – ozemlja, o katerem so se pogajali. Predvideni sporazum (imenovan tudi Camp David II. oziroma »Sporazum iz Osla«) je pomenil zgrešeno priložnost za tlakovanje koncepta dveh držav v Palestini, Izraela in Palestine. Slednjo naj bi sestavljala Gaza in Zahodni breg (Yambert 2010).

Na širšem območju Bližnjega in Srednjega vzhoda je drugo dekada 21. stoletja zaznamoval niz pretresov in državljanskih vojn, ki so dobili skupno ime »arabska pomlad« (Zupančič 2012). Razlogi za upore so bili od države do države različni. Marsikje so se ob tem okrepile radikalne politične frakcije, temelječe na interpretaciji islama. Te struje, kot so Al Kaida in Islamska država (tudi ISIL) so na obširnih območjih Iraka, Sirije in Jemna vzpostavile vladavino terorja.

Radikalizaciji političnega islama je mogoče slediti nekako od sedemdesetih let 20. stoletja dalje (Addi 2017), čeprav so nekatere struje (tako imenovani »muslimanski bratje«) obstajale že prej, tudi v Palestini (Baumgarten 2006). Uspešna islamska revolucija v Iranu leta 1979 je podprla radikalne politične orientacije tudi na območju Palestine. Iran podpira tako leta 1987 formirani Hamas (na sunitskem islamu utemeljeno palestinsko gibanje, ki deluje predvsem na območju Gaze, kjer ima od leta 2006 vso oblast) kot Hezbolah (šiitska milica, ustanovljena leta 1982; ki deluje v Libanonu). Kljub razlikam sta obe struji pod vplivom Irana, ki tudi prek njiju vpliva na širše dogajanje na Bližnjem oziroma Srednjem vzhodu. Obe se polnita s kadri iz številčne kvote palestinskih beguncev in kot svoj politični cilj razglašata uničenje Izraela (Yambert 2010). Po tem se razlikujeta od Fataha (palestinsko nacionalno osvobodilno gibanje), ki je na Zahodnem bregu še vedno prevladujoča politična stranka ter vsaj omejeno zagovarja politično pot in dialog z Izraelom.

Leta 2006 je oblast v Gazi prevzel Hamas, kar je ob že obstoječem delovanju Hezbolaha, prav tako radikalnega islamističnega gibanja na jugu Libanona, zmanjšalo možnost nadaljevanja mirovnih pogajanj. Nasprotno, na jugu Libanona je izraelska vojska poleti 2006 začela z obsežnimi napadi na cilje pod upravo Hezbolaha, pri čemer je veliko škodo utrpela tudi infrastruktura na jugu Libanona (Gilbert 2010). Položaj so dodatno zapletli politični atentati (Kozody 2006). Izrael je pričel vzdolž obeh teritorijev graditi

varnostni zid (Encel 2023) ter sproti obračunavati s skrajnejšimi palestinskimi strujami.

Te so bile povod za kratkotrajno, a dokaj intenzivno in rušilno vojno Izraela v Gazi konec leta 2008 in leta 2009. Poglavitni razlog so bili stopnjevani raketni napadi na različne cilje tudi globoko znotraj izraelskega ozemlja ter vpadi manjših kopenskih enot, pri čemer so napadalci uporabljali tudi dolge sisteme podzemnih rovo, prek katerih so prečkali strogo nadzorovano mejno cono. Odkrite rove je izraelska vojska sproti uničevala. Januarja 2009 se je v okviru operacije Cast Lead (tako so imenovali tri tedne trajajočo vojno, v kateri je izraelska vojska prevzela nadzor nad dobro polovico ozemlja Gaze) pričela tudi obsežnejša kopenska ofenziva. Kratko, a zelo rušilno vojno (od 27. decembra 2008 do 18. januarja 2009) smatrajo za uverturo v konflikt, ki je izbruhnil leta 2023 in v času priprave prispevka še vedno traja (Phillips 2024).

Za zdaj še nedokončana vojna v Gazi, začeta leta 2023

Vojaški poraz in obsežno uničenje po tritedenski intenzivni vojni v letih 2008–2009 sta Gazo gospodarsko močno prizadela. Možnosti njenih prebivalcev za delo v Izraelu so se zaradi nezaupanja in napetosti bistveno zmanjšale. V naslednjem desetletju je bilo veliko manjših konfliktov. Obsežno konfrontacijo je Gaza doživela leta 2021, a do vojne vendarle ni prišlo.

Poleg domačih razmer so na ponovno stopnjevano konfliktualizacijo v Gazi vsaj deloma vplivale mednarodne razmere. V tem času je bila svetovna pozornost obrnjena k vojni v Ukrajini. Obenem je Rusija okrepila povezave z Iranom, ta pa je s finančnimi sredstvi podprl palestinski napad na Izrael iz Gaze in pozneje z raketnimi napadi tudi omejeno vojaško ukrepal proti Izraelu. Napad Hamasa je sledil v obdobju notranje politične krize v Izraelu.

7. oktobra 2023 je Hamas sprožil napad na cilje v južnem Izraelu. Obsežen napad z več kot 7000 napadalci je bil svojevrstno presenečenje za sicer zelo dobro opremljene in izurjene izraelske varnostne ter obveščevalne službe. Mnenja o tem, ali so očitno dobro organiziran napad, ki ga je moral Hamas že zaradi urjenja različnih enot ter zbiranja vojaške tehnike pripravljati dalj časa, izraelske službe zares prezrle ali pa morda celo namerno ignorirale, ostajajo deljena. Vsekakor je Izrael obseg, silovitost in začetne uspehe podcenil. Zaradi časa napada (judovski verski praznik), neselektivnosti ciljev, velikega števila žrtev (1195) in zajetja okrog 300 talcev ter začetni zasedbi okrog 600 km² ozemlja je v Izraelu hitro prevladala ocena o splošnem in širšem napadu.

Kmalu je sledil silovit izraelski vojaški odgovor v obliki obsežne invazije na Gazo. Obmejno območje v globini okrog 20 km so evakuirali. Izraelske vojaške sile so postopno osvajale ozemlje in zahtevale umik prebivalstva proti jugu območja. Gosto naseljeno urbano okolje je zelo zahtevno bojišče s pričakovano številnimi žrtvami in rušenjem zgrajenega okolja. Zasedeni predeli so bili zaradi intenzivnosti bojevanja skoraj v celoti opustošeni, infrastruktura uničena, prebivalci pa večidel pregnani. Izraelska invazija se je spremenila v tamkajšnjo nedvomno najbolj dolgotrajno vojno, ki traja od konca oktobra 2023 do sedaj (april 2025). Izrael je angažiral doslej največ vojaške tehnike in mobiliziral največ vojaških obveznikov. Po navedenih vojaško-tehničnih merilih to zdaleč presega dotedanje arabsko-izraelske vojne.

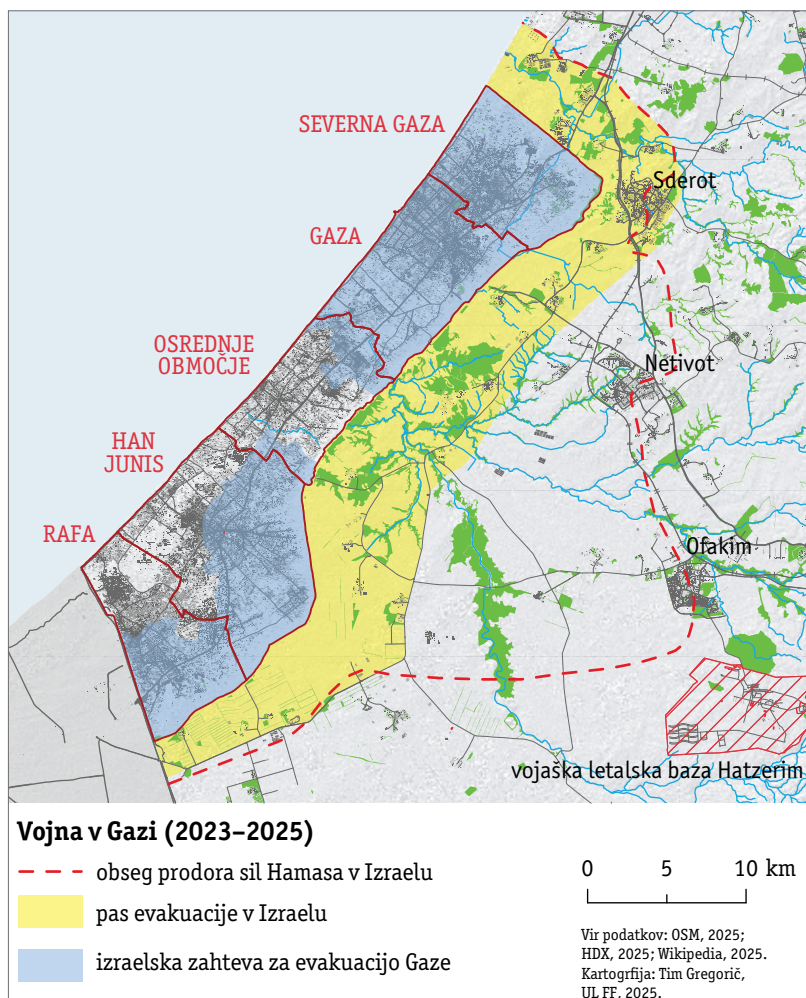
Slika 3: Posledice vojne leta 2008 (vir: DYKT Mohigan, Wikimedia Commons).

Vojaški spopad je bil najbolj intenziven prvih šest mesecev, do pomladi 2024. Po začasnih prekinitev se je nekaj manj intenzivno nadaljeval. Vojna izstopa tudi po vojaških in civilnih žrtvah; na izraelski strani jih je okrog 2000 in na palestinski verjetno več kot 73.500 (medmrežje 1). Pomladi 2025, leto in pol po njenem začetku, izraelske sile obvladujejo približno tri petine ozemlja Gaze. Pod palestinsko oblastjo so predel na jugu (Han Junis), obalno območje približno v južni polovici teritorija Gaze in nekaj vmesnih izoliranih območij, vključno s središčem mesta Gaza. Izrael je vojaško zasedel večino območja, za katerega je na začetku vojne zahteval evakuacijo prebivalstva. Januarja 2025 je bil dosežen okvirni sporazum o premirju, a se spopadi v omejenem obsegu nadaljujejo. Ob vojni v Gazi je do časovno in regionalno omejenih spopadov prišlo tudi na Zahodnem bregu in na jugu Libanona.

Tehnologije preživetja: oblikovanje družbenih in prostorskih struktur v razmerah dolgotrajnega spopadanja

Arabsko-izraelski vojni kontinuum spada med najbolj dolgotrajna območja spopadov. Je vztrajen boj za preživetje na območju z omejenimi geografskimi viri in dokaz, da vojne v resnici privlačijo ljudi. Dolgotrajno spopadanje s časovno nepravilno menjavo intenzivnejših in bolj umirjenih sekvenc spopadanja, ki opredeljuje več kot stoletje trajajoče arabsko-izraelske (judovske) odnose, je sčasoma ustvarilo samosvoji kulturno pokrajino in družbo. Obe odražata kompleksno

Slika 4: Območje invazije gibanja Hamas in območja evakuacije po začetku vojne leta 2023.

prilagoditev na tako rekoč neprekinjene krizne razmere.

Naselja so zasnovana z mislijo na obrambo. Takšni niso le kibuci na obmejnih podeželskih območjih, temveč tudi mesta. Ta imajo defenzivno prostorsko koncepcijo z možnostmi pasivne obrambe (predvsem postavitev naselij in povezovalne, dobro zavarovane infrastrukture), ki jo je mogoče hitro nadgraditi z aktivno obrambo, torej z uporabo vojaške tehnike in vojaške sile. Razporeditev proizvodne

infrastrukture, energetskih objektov, skladišč in drugih objektov tako imenovane kritične infrastrukture je razpršena, a obenem dovolj medsebojno povezana in predvsem zavarovana. V izraelskem urbanizmu je varnost vtakna v podrobnosti v mestih, kjer živi več kot 90 % prebivalcev, in tudi na podeželju (Encel 2023; Pappe 2024).

Obrambna sposobnost je odvisna najprej od razpoložljive demografske komponente. Številčna rast izraelskega prebivalstva je za Izrael varnostna

nuja; le številno in dobro organizirano ter opremljeno ljudstvo lahko kljubuje naletom precej številčnejše arabske okolice. Rezultat je gosto naseljeno in infrastrukturno prepleteno območje z demografsko vitalnostjo.

Izraelska družba je nastajajoča družba. Čeprav so priseljenci iz malodane vseh koncev sveta na nek način Judje (judje) (Sand 2010), se morajo po prihodu šele zares »poizraeliti« oziroma

postati Izraelci, pripadniki teritorialno in politično zaokrožene skupnosti, kolektiv z zavestjo, identiteto, občutkom pripadnosti in solidarnosti. Izraelce oblikujejo družbene institucije, od šolstva in uprave do medijev.

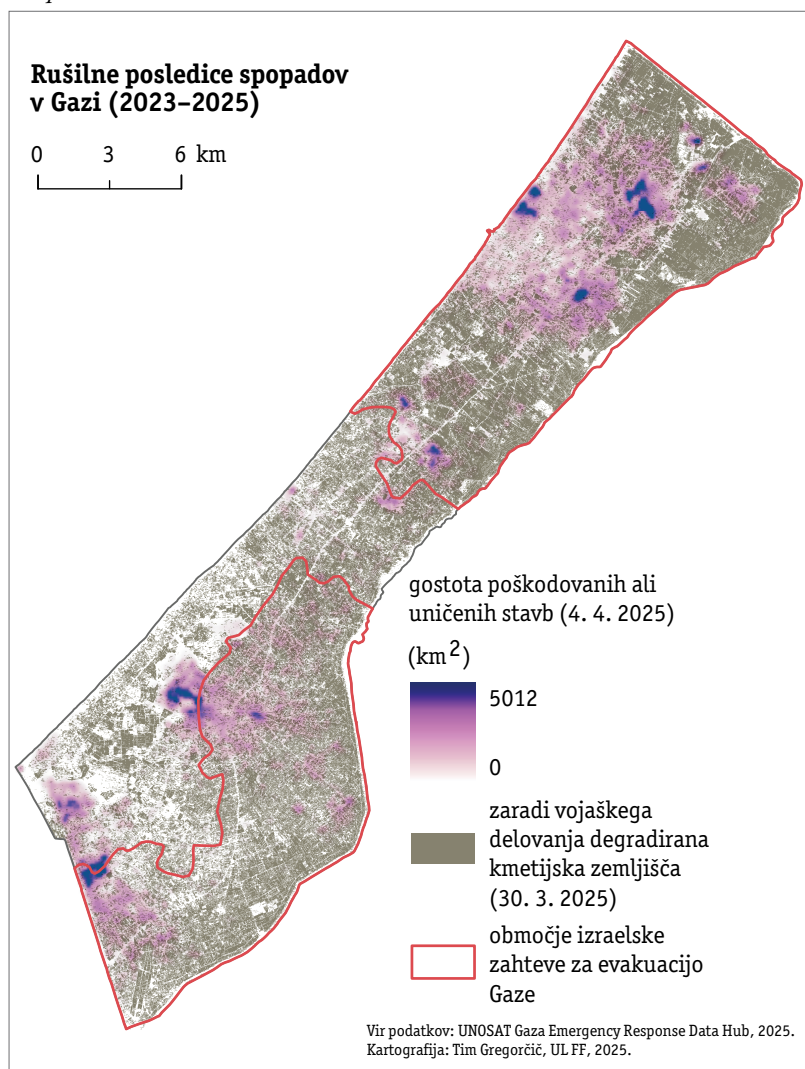
Posebej je izpostavljena izraelska vojska (izraelske obrambne sile, angleško *Israeli Defence Force*, kratko IDF). Vojaški službi so zavezani vsi. Izrael je visoko militarizirana družba, vseskozi

pripravljena na hitro vojaško mobilizacijo in totalno obrambo, obenem pa zmožna operativno delovati tudi daleč zunaj državnega ozemlja (Bresheeth-Zabner 2020).

Številčno prebivalstvo potrebuje hrano in vodo, kar nadalje pomeni naprežanje za osvojitvijo in zavarovanje ključnih vodnih virov, vzpostavljanje in razvoj tehnologije za pridobivanje sladke vode iz slane morske, čiščenje odpadnih voda in njihovo racionalno porabo (Clarke in King 2004). Posebna pozornost je namenjena zavarovanju vodnih virov z varovanjem vodnih zajetij, nadzorom nad vodovodi, ki mrežno povezujejo celotno državno zemlje, visoko stopnjo čiščenja odpadnih voda in – kar gre zlasti na škodo palestinskih sosedov – zavzetja vodnih virov tudi na palestinskih ozemljih (Weizman 2024). Izrael je v veliki meri prehransko samozadosten, izraelski kibuci na jugu pa imajo poleg vloge pridelovanja hrane tudi izrazito obrambi prilagojeno prostorsko ureditev. Izraelci so nacija inženirjev. V desetletjih so razvili raznovrstno kakovostno industrijsko proizvodnjo različnih izdelkov, kar omogoča samooskrbo s kritičnimi dobrinami (Encel 2023). Za obrambo je pomembna predvsem proizvodnja orožja in vojaške opreme (Pappe 2024). Še vedno zelo razširjen krog judovske diaspore po svetu je podporna mreža za živahno gospodarsko izmenjavo.

Ozemlje Izraela je zaradi majhnih razdalj ter velike prebivalstvene in gospodarske zgoščenosti varnostno ranljivo, kar velja še posebej za rodovitno obalno območje med Haifo in Tel

Slika 5: Uničujoče posledice spopadov v Gazi v obdobju med oktobrom leta 2023 in aprilom leta 2025.

Avivom ter območje blizu Jeruzalema, kjer je škoda ob morebitnem napadu lahko zelo velika (Encel 2023). Prav to mu na drugi strani zagotavlja tudi nekatere ključne prednosti. Zgrajeno okolje se s svojo infrastrukturo in proizvodnimi kapacitetami kaže kot zelo odporno in tudi vojaško precej šibkejšemu nasprotniku omogoča dolgotrajen učinkovit odpor (kar je pogosta poteza demografsko zelo obljudenih palestinskih poselitvenih območij). Prednosti lokalno in regionalno, ne pa tudi širše, torej makroregionalno močnejših in dobro organiziranih izraelskih demografskih struktur so ne le zelo učinkovito varovanje vitalnih ekonomskih, socialnih in kulturnih zmogljivosti, temveč tudi stalno proženje obrambne dinamike, ki zahteva hitre premike sil in sredstev. Mesta in na splošno naseljena območja morajo biti skoraj istočasno učinkoviti »zamašek« za prodor nasprotnika, »bunker« za branilca in po potrebi vselej odprt ter zmogljiv transportni koridor (Papin in Tertrais 2023).

Palestinski (arabski) sosede so večino časa v defenzivi. Izgubljene vojne so v begunskih taboriščih okrog Izraela namnožile kontingente beguncev. Arabci v Palestini so postali »Palestinci« tudi kot etnopolitična kategorija. Palestinske krizne razmere pospešujejo opredeljevanje dela prebivalstva za radikalne islamistične ideje, čeprav imajo te tudi druge izvore (Addi 2017). Nanje in na njihovo notranjo politično fragmentacijo so vplivali nekaj sami, deloma raznoliki zavezniki iz regionalne bližine (iz Egipta, Jordanije in Sirije), še bolj pa iz oddaljenih okolij Irana in še prej Sovjetske zveze.

Zgoščanje prebivalstva v Gazi in na Zahodnem bregu je bolj odraz porazov v lokalnem tekmovanju kot zavestna izbira (Loewenstein 2024). Koncept palestinskega odpora, sploh pa intifada, so idejno bolj usmerjeni k uničenju Izraela kot pa k ohranjanju in razvoju lastne palestinske demografske in gospodarske substance. Demografska natlačenost ozemlja Gaze je sicer res rezultat prostorsko-političnih delitev v dolgotrajnem izraelsko-palestinskem konfliktu in potiskanja Palestincev v izgnanstvo. Po izraelski zaporu leta 2006 (ko je oblast prevzel radikalni Hamas) je zaradi skoraj popolne gospodarske neprilagojenosti grozila humanitarna katastrofa. Proizvodnih in oskrbnih zmogljivosti je namreč malo, ker jih niso gradili. Možnosti za to so obstajale. Koncentracija prebivalstva blizu izhoda iz Sueškega prometnega koridorja namreč nudi možnosti razvitja različnih storitev in proizvodnje.

Gaza torej ekonomsko nima dobrih možnosti preživetja (Loewenstein 2024). Obenem bi težko bolj nazorno demonstrirala nasprotovanje Izraelu, kar dokazujejo zelo obsežne izgradnje podzemnih tunelov za vojaške pohode manjših skupin specialnih sil. Te lahko izraelski družbi prizadenejo precej žrtev in škode, zelo težko pa jo bodo premagale (Levy 2024). Obenem je pričakovan izraelski povračilni in po izkušnjah doslej večinoma izrazito pretiran izraelski ukrep povzročil predvsem obsežno uničenje. Gazo so žrtvovali tako leta 2008 kot leta 2023, računajoč morda na širšo arabsko podporo.

Tako palestinska kakor izraelska družba sta skozi desetletja konfliktnih odnosov razvili vsaka svojo specifično tehnologijo preživetja. Izraelci vlagajo sistematične napore v osvajanje lokalnih virov, njihovo zavarovanje, uporabo in razvoj, pri čemer brez-kompromisno in tudi precej brez-obzirno posegajo za njimi (Papin in Tertrais 2023), Palestinci pa so manj sistematični ter usmerjeno delujejo proti Izraelcem in ne za lastno narodno skupnost. Gazo so v končni posledici z vojaškim izzivom (napadom na Izrael) postavili v vlogo izraelskega eksperimenta destrukcije. Od tega imajo določene strateške koristi (pa še to ni povsem gotovo) predvsem geografsko oddaljeni arabski (palestinski) zavezniki, od Irana do Rusije. Izrazite razlike v pristopu ter odsotnost ravnovesja pa doslej, kljub precej poskusom od zunaj, niso prinesli pomembnejših rezultatov v regiji.

Sklep

Palestina je klasično krizno območje z zapletenimi odnosi med Judi in Arabci, ki so z določitvami meja postali Izraelci in Palestinci. Konflikti se tipično verizijo: eno dejanje ali situacija ustvarja pogoje naslednji stopnji konflikta. Konfrontacija je stalna, spopadi pogosti in intenzivnejše vojne p so zato pričakovan začasni epilog. Tod ni pravega miru že več kot stoletje. Palestina je v celoti vpeta v geopolitična razmerja širše na Bližnjem in Srednjem vzhodu in tudi globalno. Gosto naseljeno območje je občutljivo in ranljivo, viri so omejeni, zato je njihovo posedovanje in nadzor nad njimi ključ preživetja skupnosti. Vojne v Palestini so medetnični spopadi

za prostor in dobrine; dovolj pogosti, da so postali nekakšen *modus operandi* v odnosih med nepomirljivimi nasprotniki.

Sklepanje mirovnih sporazumov je v neskladju s težavnostjo in zapletenostjo odnosov med v konflikte vpetimi stranmi, niti ni odvisno zgolj od zunanjih dejavnikov. V praksi nima velikega pomena niti sklicevanje na zgodovinsko utemeljeno kategorijo pravičnosti. Mirovni proces lahko zasnujejo strani, ki vzpostavijo distanco do lastne preteklosti in konurentu (nasprotniku, dejansko sovražniku) priznajo obstoj, prostor in določene pravice. V Palestini bi to pomenilo arabski (nikakor ne samo palestinski!) odmik od radikalne

ideje uničenja Izraela in izraelski odmik od širjenja na palestinska ozemlja, ob seveda sporazumnih teritorialni razmejitvi ter morebitnih dopuščenih služnosti. Potreben je še širši okvir mirovnega sporazuma in njegov garant – država ali skupina držav z zavezo nadziranja sporazumov. Taka konstrukcija bi pomenila paradigmatičen zasuk in celo preskok v arabsko-izraelskih odnosih. Pobuda ni nova; podobne so v preteklosti že bile (Ahram 2020), a so se zaradi vrste okoliščin, ki so rezultat delovanja tako notranjih kot zunanjih dejavnikov, vse po vrsti izjalovile.

Ideja trajnejšega miru je uresničljiva predvsem ob (geo)političnem pragmatizmu, ki upošteva razmerja moči

in smer delovanja prepoznanih dejavnikov v Palestini ter širše na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Pravičnost, še posebej, če se nanaša na vprašanje, čigava je Palestina, je zelo relativna in odvisna od a priori zornega kota, pa naj bo proarabskega ali proizraelskega (Wolffsohn 2023). Vendar mnoge države počnejo prav to, tudi s priznavanjem Palestine. S tem minirajo že tako skromen nabor okoliščin, ki bi z vzpostavljanjem ravnovesij moči in garancij medsebojnega priznavanja lahko dosegla tisto, kar ne uspeva že vsaj 70 let.

Glede na stanje duha in razmerij moči ožje in širše na Bližnjem vzhodu je veliko možnosti, da bodo politične meje v Palestini še naprej krojile vojne.

Viri in literatura

1. Addi, L. 2017: Radical Arab Nationalism and Political Islam. Washington DC.
2. Ahram, A. I. 2020: War and Conflict in the Middle East and North Africa. Cambridge.
3. Atlas of the Middle East. Washington DC, 2003.
4. Baumgarten, H. 2006: Hamas. Der politische Islam in Palästina. München.
5. Bresheeth-Zabner, H. 2020: An Army Like no Other: How The Israel Defence Force Made a Nation. London.
6. Clarke, R., King J. 2004: Atlas of Water: Mapping the World's most critical resource. London.
7. Dalziel, N. 2006: Historical Atlas of the British Empire. London.
8. Encel, F. 2023: Atlas géopolitique d'Israël. Paris.
9. Fromkin, D. 1989: A Peace to End All Peace: The Fall of Ottoman Empire and the Creation of the modern Middle East. New York.
10. Gilbert, M. 2010: The Routledge Atlas of the Arab-Israeli Conflict. San Francisco.
11. Grataloup, C. 2023: Die Geschichte der Welt. Ein Atlas. München.
12. Kochav, S. 2000: Izrael: Sijaj Svete dežele. Ljubljana.
13. Kozody, N. 2006: The Mideast Peace Process: An Autopsy. New York.
14. Levy, G. 2024: The Killing of Gaza: Reports on a Catastrophe. London, New York.
15. Loewenstein, A. 2024: The Palestine Laboratory: How Israel Exports the Technology of Occupation around the World. London, New York.
16. Lowe, K. 2013: Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II. London.
17. Magocsi, P. R. 2002: Historical Atlas of Central Europe. Seattle.
18. Medmrežje 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Gaza_war (15. 2. 2025).
19. Natek, K., Natek, M. 2006: Države sveta. Ljubljana.
20. Papin, D., Tertrais, B. 2022: Atlas der Unordnung: 60 Karten über sichtbare, unsichtbare und sonderbare Grenzen. Darmstadt.
21. Pappe, I. 2024: Ten Myth about Israel. London.
22. Phillips, C. 2024: Battle Ground: Ten Conflicts that Explain the New Middle East. New Haven.
23. Reinhart, T. 2002: Israel/Palestine: How to end the war of 1948. New York.
24. Sand, S. 2010: Kako so izumili judovsko ljudstvo. Ljubljana.
25. Slovenski veliki leksikon. Ljubljana, 2007.
26. Steining, R. 2003: Der Naheostkonflikt. Frankfurt am Main.
27. Šobajić, V. 1982: Judje in Izrael. Ljubljana.
28. The Times atlas evropske zgodovine. Ljubljana, 1996.
29. Yambert, K. 2010: The Contemporary Middle East. Boulder.
30. Weizman, E. 2024: Hollow Land: Israeli s Architecture of Occupation. London.
31. Wolffsohn, M. 2023: Wem gehört das Heilige Land? Die Wurzeln des Streits zwischen Juden und Arabern. München.
32. Zupančič, J. 2012: Arabski prostor v geopolitični perspektivi. Dela 38. Ljubljana.

Pobuda treh morij: geopolitične alternative Slovenije

IZVLEČEK

Pobuda treh morij je regionalna povezava dvanajstih držav na območju med Baltskim, Jadranskim in Črnim morjem, ki si prizadevajo za krepitev infrastrukture na področjih energije, transporta in digitalizacije. Slovenija ima v Pobudi pomembno strateško vlogo, ki izhaja iz njene geografske lege in logističnih zmogljivosti Luke Koper. Članek analizira slovenske izzive in priložnosti znotraj Pobude, opozarja na potencialne nevarnosti ter prikazuje geopolitične opcije, ki so na voljo Sloveniji, s poudarkom na iskanju uravnoteženega pristopa med gospodarskimi interesi in geopolitičnimi pritiski.

Ključne besede: Pobuda treh morij, infrastrukturni razvoj, geografska lega, geopolitične posledice, Luka Koper

ABSTRACT

The Three Seas Initiative: Geopolitical Alternatives of Slovenia

The Three Seas Initiative is a regional network of twelve countries of the region between the Baltic, Adriatic and Black Sea, with the common goal of improving infrastructure in the energy, transport and digital sectors. Slovenia has an important role in the Initiative arising from its geographical location and the logistical capacity of the Port of Koper. The article analyses the challenges and opportunities of Slovenia within the Initiative and warns about potential dangers while presenting the available geopolitical options, stressing the idea of finding a balanced approach between seeking economic interests and managing geopolitical pressures.

Keywords: Three Seas Initiative, infrastructure development, geographical position, geopolitical consequences, Port of Koper

Pobuda treh morij (3SI) je eden od ambicioznejših meddržavnih projektov na področju srednje in vzhodne Evrope (SVE). Vključuje dvanajst držav članic Evropske unije (EU) ter dve sodelujoči partnerki, ki nista članici EU, Ukrajino in Moldavijo. Povezava je nastala na osnovi Poljsko-Hrvaške pobude leta 2015, njen uradni namen pa je sodelovanje članic v prostoru med tremi morji, Baltskim, Črnim in Jadranskim, z namenom zmanjšanja zaostanka za zahodno Evropo na področjih transportne, digitalne in energetske infrastrukture (Kowal in Orzelska-Stąćzek 2019; Górka 2018; Kim in Kim 2022).

Slika 1: Članice Pobude treh morij.

Pobuda se zgodovinsko navezuje na medvojno poljsko zamisel o Medmorju (angleško *Intermarium*), znotraj katere bi države srednje Evrope pridobile na moči v odnosih do velikih sosed Nemčije na zahodu in Rusije na vzhodu (Okulewicz 2001; Ištók, Kozárová in Polačková 2018). Na podlagi tega ni presenetljivo, da ima Pobuda tudi manj vidno, a zelo pomembno geopolitično in geostrateško vlogo (Juri 2024), saj deluje kot protiutež vplivu Kitajske, ki prek svoje Nove svilne ceste (angleško *Belt and Road Initiative* oziroma BRI) ne skriva ambicije po večji geopolitični in ekonomski teži v regiji (Popławski in Jakóbowski 2020). Hkrati se Pobuda postavlja tudi v vlogo omejevanja Rusije, v prvi vrsti na področju energetske varnosti, kjer z diverzifikacijo virov, predvsem z izgradnjo dveh terminalov za utekočinjen zemeljski plin na Poljskem in Hrvaškem, skuša povečati neodvisnost regije od ruskega plina (Calheiros

Avtor besedila:

LUKA JURI, doktor znanosti

Hrib 13, 6276 Pobegi

E-pošta: luka.juri@gmail.com

COBISS 1.02 pregledni znanstveni članek

2022). Korak v infrastrukturnem oddaljevanju od Rusije je tudi posodobitev železniške infrastrukture Estonije, Latvije in Litve s hitro povezavo Rail Baltica, ter opustitev ruskega železniškega tirnega razmaka (1,542 m) v prid standardnega (1,435 m), kakršen je v veljavi v večini evropskih držav.

Namen članka je analiza slovenskega položaja znotraj 3SI in njene interpretacije potenciala povezave. Z analizo ključnih prvin, ki opredeljujejo vlogo Slovenije znotraj SVE (predvsem Luke Koper in nadgradnje železniške infrastrukture ter slovenskega sodelovanja znotraj regionalnih energetskih omrežij) se namerava razviti razpravo o tem, kako Slovenija lahko uskladi nacionalne interese z interesi celotne 3SI in z geopolitično ceno, ki jo bo morala plačati napram širšim navezavam.

Zgodovinski kontekst Pobude treh morij

Zgodovinski in geopolitični kontekst, na katerih je utemeljena Pobuda treh morij, je globoko ukoreninjen v kompleksno in na trenutke tudi kaotično zgodovino srednje in vzhodne Evrope.

Z geoeconomskega vidika je temeljni razlog za povezovanje na področju SVE infrastrukturni deficit med državami regije, kar je zgodovinsko prispevalo k omejevanju gospodarskega in strateškega povezovanja (Popławski in Jakóbowski 2020). Projekti, kot so izgradnja novih ali posodobitev obstoječih železniških Rail Baltica in Rail 2 Sea, oziroma izgradnja avtocestnega koridorja Via Carpatia, so usmerjeni k razvoju povezovanja na osi sever–jug, kar je na evropski ravni dolga leta zapostavljena dimenzija infrastrukturnega

razvoja (Górka 2018; Jora, Lacob in Crețan 2018; Fajon 2025). Gre za projekte, ki naj bi v prvi vrsti spodbujali gospodarski razvoj, vendar imajo tudi očitno geopolitično vlogo pri razvijanju odpornosti regije do pritiskov Kitajske in Rusije (Juri 2024). Povezavo je mogoče interpretirati kot poskus emancipacije držav, ki so »vmes«, torej med veliko Nemčijo na zahodu in veliko Rusijo na vzhodu (Bartoszewicz 2021; Tunjić 2003). V tem kontekstu je zanimivo razumeti, kako namerava Slovenija izkoristiti razvojne priložnosti znotraj te meddržavne platforme in kako se namerava uveljaviti kot ključno stičišče med Jadranom, Sredozemljem in SVE.

Slovenska vloga znotraj 3SI

Slovensko sodelovanje v 3SI je močno povezano z geografsko lego države in

METODOLOGIJA

Metodološki pristop vključuje večplastno kvalitativno in primerjalno analizo primarnih in sekundarnih virov. Na tak način je mogoče izvesti celovito oceno prispevka Slovenije znotraj 3SI in predvsem njenega uveljavljanja zunanjepolitičnih ter ekonomskih interesov znotraj le-te.

Primerjalna analiza primarnih virov vključuje pregled intervjujev z deležniki, da bi lahko bolje doumeli njihova uradna stališča in razmišljanja. Temu je dodan tudi temeljiti pregled sekundarnih, predvsem akademskih virov (na primer Arha s sodelavci 2024; Calheiros 2022), iz katerih je mogoče bolje kontekstualizirati analizo in zajeti širši spekter vidikov.

Izvedena je primerjalna geopolitična analiza, ki omogoča sistematično ocenjevanje geopolitičnih dejavnikov v različnih državah ali regijah in, kjer je pozicija Slovenije postavljena v kontekst sodelovanja z drugimi akterji znotraj 3SI. Cilj te analize je identificirati podobnosti, razlike in vzorce v geopolitičnih strategijah ter njihov vpliv na 3SI in slovensko vlogo v njej. To je podkrepljeno z upoštevanjem študijskih primerov, na podlagi katerih je mogoče materializirati teoretske predpostavke, kot so na primer vloga Luke Koper, gradnja novih tirov na relaciji Koper Divača in razvoj terminala za utekočinjen zemeljski plin (UZP) na Krku.

Metodologija je usmerjena v ustvarjanje širokega, večplastnega in aktualiziranega pogleda na pozicijo in vlogo, ki jo ima Slovenija napram 3SI in širše. Pri tem velja upoštevati omejitve, ki so inherentne geopolitični analizi aktualne in razvijajoče se tematike, ne glede na to pa poglobljene predstavljene dinamike ohranjajo veljavnost tudi na dolgi rok.

Slika 2: Del koridorja Rail Baltica s standardnim železniškim tirnim razmakom, saj imajo ostali železniški tiri baltskih držav še vedno širši, ruski razmak (foto: Gintare Saulyte, Wikimedia Commons).

njeno sposobnostjo povezovati Jadran, Sredozemlje in širše področje SVE. Koprsko pristanišče je ključno morsko logistično stičišče in dobro ponazarja vlogo Slovenije pri spodbujanju regionalnega sodelovanja ter gospodarskega povezovanja (Bojinović Fenko 2022), s pomembnimi investicijami v povečevanje kapacitet Luke Koper ter nadgradnjo zalednih terminalov in železniških povezav pa Slovenija dokazuje svojo resnost in zavzetost k posodabljanju osi sever–jug (Trupac in Twrdy 2010), kar je skladno s cilji 3SI.

Na drugi strani se Luka Koper sooča tudi z nekaterimi izzivi, katerih so se druga pristanišča držav 3SI lotila drugače in bi zato lahko na dolgi rok pridobila na konkurenčnosti. Zaradi združevanja funkcij koncesionarja in upravitelja ima namreč slovensko pristanišče manjšo fleksibilnost pri privabljanju zasebnega kapitala in načrtovanju infrastrukturnih projektov

(Zanne in Borkowski 2023), čeprav po drugi strani na tak način bolje obvladuje kapitalno strukturo celotnega luškega sistema.

Na področju energetske varnosti je Slovenija doslej sledila ciljem 3SI glede zmanjševanja odvisnosti od ruskih

energetskih virov, nenazadnje tudi s sicer še ne realiziranim, a državno podprtim projektom drugega bloka jedrske elektrarne Krško (Rezolucija o dolgoročni ... 2024), in tako proaktivno prispevala k realizaciji širših ciljev na ravni EU ter k lastni uveljavitvi resnega regionalnega igralca (Calleiros 2022).

Kot je razvidno iz Strategije kibernetske varnosti z leta 2016 (Strategija kibernetske varnosti ... 2016) je Sloveniji tudi na področju digitalnega povezovanja uspelo lastne, že vzpostavljene interese uskladiti s širšimi cilji 3SI. Strategija poudarja potrebo po integriranemu in odpornemu sistemu nacionalne kibernetske varnosti ter izpostavlja pomen povezovanja na ravneh EU in NATO.

Slovenska proaktivnost znotraj 3SI se je pokazala tudi v primeru dodeljevanja nacionalnih prispevkov za vzpostavitev Naložbenega sklada 3SI (angleško *Three Seas Initiative Investment*

Slika 3: Viadukt novega tira Koper–Divača pri Črnem Kalu teče pod avtocestnim viaduktom primorske avtoceste (foto: Andrej Jakobčič, Wikimedia Commons).

Fund oziroma 3SIIF). Poleg Poljske je bila Slovenija v začetni fazi edina država, ki je prispevala več od zahtevanega minimuma 20 milijonov evrov in je tako učvrstila svojo vlogo kot prepričan in verodostojen partner 3SI (Lewkowicz 2023).

Na področju geopolitične dimenzije pa se pojavlja večplastnost. Na eni strani je dosedanje slovensko prepričano sodelovanje znotraj EU in NATO in posledično zavračanje povezovanja z Rusijo v sozvočju z usmeritvijo 3SI, na drugi pa bi lahko takšna pozicija omejila tiste akterje, ki se zavzemajo za otoplitev odnosov z vesilo na vzhodu. Slovenija ima namreč v Rusiji še vedno pomembne gospodarske interese, predvsem na farmacevtskem področju (Morozov 2024), hkrati pa uradno izpostavlja, da (Fajon 2025): »... odnosi z Rusijo ne za Slovenijo ne za druge sodelujoče države niso v fokusu Pobude treh morij, zgolj v kontekstu skupnega interesa sodelujočih držav za prekinitev ruske agresije ter sklenitev pravičnega miru v Ukrajini.«. Državna politika je torej z vidika infrastrukturnega razvoja in geopolitičnih usmeritev dodobra usklajena s 3SI (Chojan 2019), vendar bo v prihodnje predvidoma čedalje bolj relevantno tudi upoštevanje obstoječih gospodarskih interesov v Rusiji, za kar pa trenutno, z izjemo zgoraj navedenega stališča, ne kaže, da bi Slovenija imela izoblikovano strategijo.

Geopolitični vidiki Pobude treh morij

Čeprav na deklaratorni ravni 3SI izpade kot izključno geoekonomske projekt, iz dosedanjega razvoja analize postane

Slika 4: Terminal za utekočinjen zemeljski plin v Omišlju na Krku (vir: LNG Hrvatska).

jasno, da je Pobuda bistveno več. Na podlagi promocije regijskega povezovanja in kohezije, večje stabilnosti in odpornosti sistema zagotavljanja energetskih virov, nenazadnje pa tudi kolikor le mogoče usklajene politike do EU in Združenih držav Amerike, 3SI izraža zoperstavljanje zunanjim nezahodnim akterjem, s čimer želi prispevati k večjemu strateškemu pomenu regije v okviru Evropske unije (Zbińkowski 2019).

Cilj povečanja energetske neodvisnosti z diverzifikacijo virov je od vsega začetka usmerjen v zmanjševanje ruskega vpliva v SVE. Rusija je več desetletij uporabljala energetski vzvod za uveljavljanje lastnega geopolitičnega vpliva, predvsem prek ukrajinskega plinovoda (Ilić 2019), čeprav to ni bil edini kanal prodiranja v politike držav

regije: na slabšanje njihove odpornosti do tovrstnih pritiskov je vplivala in še vedno vpliva tudi visoka raven korupcije (Zawadzki 2020).

Nazadnje je treba upoštevati tudi razlike v stopnjah gospodarske rasti v posameznih državah ter različna stališča glede odnosov z Rusijo. Medtem ko Poljska in baltske države zagovarjajo proaktivno nasprotovanje ruskemu vplivu, Avstrija, Madžarska in Slovenija zagovarjajo bolj pragmatičen pristop (Jora, Lacob in Creţan 2018). Tudi pogled na vlogo velike zahodne sosedo Nemčije ni povsem usklajen (Wojtaszak 2020), še posebej, ker Nemčija sprva pobudi ni bila naklonjena, saj jo je dojemala kot poskus Poljske za omejevanje njenega vpliva (Khorolskaya 2022).

Slika 5: Prioritetni infrastrukturni koridorji 3SI in hipoteza koridorja Rail Adriatica.

Poleg zoperstavljanja neposrednim velikim sosedam si 3SI prizadeva tudi za omejevanje vpliva drugih akterjev z vzhoda. Skozi BRI je Kitajska vzpostavila ambiciozne načrte, s katerimi bi načrtovani koridor, prej preko Ukrajine, pozneje pa preko Turčije, dosegal Evropo tudi skozi SVE. V vrstini tega se je znašla tudi Slovenija, a ko je Kitajska svoj interes jasno izrazila, je bila naša država do njega zadržana in dala prednost evropskim virom financiranja (Bojinović Fenko 2022). Pri tem je pokazala več previdnost od, na primer, sosednje Italije, ki je partnerstvo znotraj BRI leta 2019 najprej potrdila, štiri leta pozneje pa je iz njega izstopila (Insisa 2023).

Z vidika krepitve mednarodnih povezav 3SI ni pomembno le za

sodelovanje znotraj regije, temveč tudi za odnose s ključnimi zunanjimi partnerji, zlasti z ZDA, ki so Pobudi že od njenega nastanka izkazovale jasno in dosledno podporo. Nenazadnje je bilo prvo pripravno srečanje, kjer je takratna hrvaška predsednica Kolinda Grabar-Kitarović predstavila zamisel o 3SI, na sedežu ameriškega možganskega trusta Atlantic Council (Adriatic-Baltic-Black Sea ... 2015).

ZDA so svojo podporo povezavi zaznamovale tudi z močnim sodelovanjem v 3SIIF, namenjenem sofinanciranju izvedb prioritarnih infrastrukturnih projektov 3SI, kateremu so sprva obljubile milijardo ameriških dolarjev, nato pa konkretizirale s 300 milijoni (Three Seas Initiative Investment Fund 2024).

Slovenski interesi

Na področju energetike je Slovenija doslej aktivno podpirala usmeritev 3SI v prid diverzifikacije virov, konkretno v zvezi s terminalom za utekočinjenjem zemeljski plin na Krku (STA 2015). Ta je skupaj s terminalom pri Gdansk na Poljskem glavna točka sprejema tega energenta za 3SI (Casey 2024), prav UZP pa je bil identificiran kot najhitrejša rešitev za nadomeščanje presahlega ruskega energenta (Calheiros 2022).

Poleg politik, vezanih na Luko Koper, je Slovenija z vidika infrastrukture kot ena od vlagateljic v 3SIIF posredna podpornica Rail Baltica in Via Carpatia. S tema dvema projektoma se poleg ekonomskega vpliva močno nadgrajuje tudi sposobnost

Slika 6: Strateška lega Slovenije kot edine poti južno od Alp na osi vzhod–zahod. Z modrim so označene države članice 3SI.

hitrega premikanja vojaških enot z Baltika do Črnega morja in v obratni smeri (Popławski in Jakóbowski 2020), kar ni le v interesu 3SI, ampak tudi drugih akterjev, na primer NATO in ZDA, čigar prioritete se uresničujejo znotraj 3SI (Arha s sodelavci 2024).

Opozoriti velja, da bi lahko Slovenija bolje uveljavila svoje interese z obujanjem zamisli Rail Adriatica kot alternativo Baltsko–Jadransko koridorju. Namen projekta bi bil ustvariti sodobno, hitro in direktno železniško povezavo med severnim Jadranom in srednjo Evropo prek Slovenije. Kot poudarja Kiepora (2022) bi ta pobuda lahko znatno povečala trgovinsko in logistično vlogo Luke Koper.

Rail Adriatica sicer trenutno ni formaliziran predlog, temveč teoretska zamisel, ki temelji na že uveljavljenem evropskem 5. koridorju, po novem imenovanem Sredozemski koridor, ter slovenski različici Baltsko–Jadranskega koridorja, kjer ima Slovenija ključno strateško pozicijo edinega prehoda južno od Alp, ki povezuje Italijo, južno Francijo in Pirenejski polotok na zahodu s Panonsko nižino in celotnim Balkanskim polotokom na vzhodu (Trupac, Jakomin in Dovečar 2002).

Zaključek: slovensko iskanje ravnovesja

Ker je Slovenija članica EU in NATO, je mogoče njeno sodelovanje v 3SI interpretirati v prvi vrsti kot izraz prizadevnosti za regionalno

in čezatlantsko povezovanje. V prihodnje bo morala dobro oceniti lastno držo, če bo želela ohraniti diplomatsko prilagodljivost ter nadaljevati dialog z Rusijo in Kitajsko, s katerima jo povezujejo pomembni gospodarski interesi. Slovenija mora torej spretno uravnovesiti obe težnji in najti ravnovesje ob spreminjajočih se geopolitičnih razmerah. V kompleksnost geopolitične dinamike 3SI mora »pluti« z veliko previdnosti, saj je v njenem interesu, da Luka Koper ostane odprta tudi do drugih akterjev, ki bi lahko prispevali k njenemu nadaljnjemu razvoju. Pretesno sodelovanje znotraj 3SI bi lahko omejilo slovenski geoekonomske prostor ter ogrozilo lasten pristop do energetske varnosti in sposobnost iskanja kapitala zunaj državnih meja.

Hkrati je treba upoštevati realen domet slovenskega vpliva znotraj 3SI ter dejanske koristi, ki jih lahko država doseže, saj večje članice, kot sta Poljska in Romunija, zaradi svoje gospodarske in politične teže pogosto prevzemajo pobudo pri oblikovanju prednostnih projektov znotraj 3SI. Njuna osrednja vloga pri projektih, kot sta Rail Baltica in Via Carpatia, ter njuna ključna vloga pri financiranju 3SI nakazujeta, da imata večjo zmožnost vplivanja na strateške usmeritve pobude (Lewandowski 2022). Uradna slovenska zunanja politika takšne teze sicer ne priznava in zagovarja enakovrednost članic pri odločanju (Fajon 2025). Slovenija v tem okviru aktivno krepi bilateralne in trilateralne odnose, na primer z Avstrijo in Hrvaško prek Graškega trikotnika, znotraj katerega razvija povezave tudi z drugimi zunanjimi partnerji (Krzymowski 2021).

Naslednje ključno vprašanje je, v kolikšni meri bo usmerjenost 3SI v podporo ameriški politiki omejevala manevrski prostor Slovenije. Ne gre namreč pozabiti, da so iz pobude izključene pomembne evropske države, kot sta Francija in Italija, čezmerna zavezanost projektom in prioriteta 3SI pa bi lahko Slovenijo preveč izpostavila ameriškim političnim prioriteta in tako omejila njeno avtonomijo.

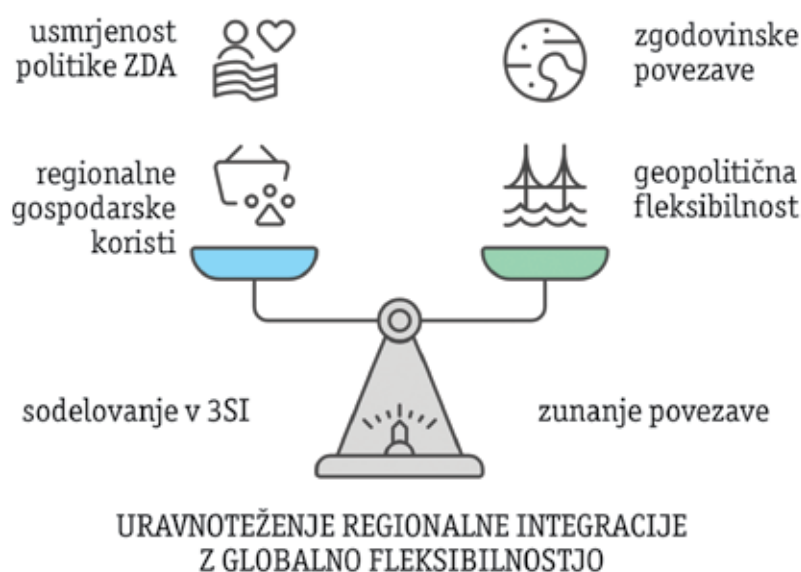
Medtem ko naša država od projektov 3SI žanje konkretne in potencialne gospodarske koristi (na primer pri terminalu UZP na Krku ali pri potencialnem večjem povpraševanju po storitvah Luke Koper), mora torej ostati pozorna do svojega pristopa v zunanjih geopolitičnih odnosih. Zgodovinskih vezi z Rusijo, zlasti v trgovini z energenti in farmacevtiki, ni mogoče zanemariti brez

gospodarskih posledic. Uravnoteženo sodelovanje v 3SI ter nadaljnje sodelovanje z Rusijo in Kitajsko bo od Slovenije zahtevalo pragmatično zunanjo politiko v prid zaščiti nacionalnih interesov, brez ogrožanja regionalnih zavez, medtem ko lahko vključevanje v večstranske trgovinske sporazume in prizadevanje za dvostranske vezi tudi zunaj okvira EU in 3SI ustvari dodatne blažilnike. Poleg tega vloga logističnega in energetskega vozlišča Sloveniji omogoča uresničevanje funkcije mostu med zahodnimi in vzhodnimi trgi ter privabljanje globalnih naložb (Calheiros 2022).

Eden glavnih izzivov Slovenije je usklajevanje geoekonomske cilje v cilji 3SI. Pobuda namreč daje prednosti širši regionalni poveztljivosti, naša država pa mora upoštevati tudi lokalne gospodarske potrebe in lastne okoljske vidike (Bojinović Fenko 2022), v primeru razvoja poveztljivosti Luke Koper pa tudi konkurenčno sodelovanje z Italijo in logistične kapacitete Trsta.

Z vidika finančnega sodelovanja je Slovenija v 3SIIF vložila že 23 milijonov evrov, a ostaja zadržana glede njihovega korišćenja za gradnjo lastne infrastrukture, kot na primer nove železniške povezave Koper–Divača. Narava financiranja 3SIIF namreč predvideva 12- do 15-odstotno donosnost projekta in zahteva vključitev Sklada v lastniško strukturo, zato je Slovenija doslej dajala prednost ugodnejšim alternativam, kakršna so na primer nepovratna sredstva EU (Govše 2024; Fajon 2025).

Slika 7: Slovensko iskanje ravnovesja med različnimi interesi napram 3SI (avtor: Luka Juri).

Slovenska strateška lega vzdolž Baltsko-Jadranskega koridorja, kjer se pričakuje povečanje trgovskih tokov, ji daje možnost utrjevanja kot relevantnega logističnega središča (Górka 2018), z angažmajem znotraj 3SI pa krepi lastne čezatlantske vezi in utrjuje vlogo zanesljivega partnerja ZDA in NATA pri soočanju z regionalnimi varnostnimi izzivi (Chojan 2019), tudi na področjih kibernetске varnosti in razvoja regionalne digitalne infrastrukture. Slovenija z razvojem kibernetске povezljivosti krepi svojo konkurenčnost in si v vse bolj digitaliziranem globalnem gospodarstvu zagotavlja dolgoročne strateške prednosti (Lewkowicz 2023). Obenem si prizadeva izkoristiti finančne priložnosti, ki jih na tem področju ponuja 3SI, saj pri tem ne računa le na potencial obstoječega sklada, čigar sredstva so že skoraj v celoti porabljena, ampak tudi na nov, nastajajoči Inovacijski sklad. Naša država v skladu,

namenjenem uveljavljanju najnaprednejših tehnologij, že sodeluje prek SID banke (Fajon 2025).

Gledano v celoti te priložnosti poudarjajo, kako lahko premišljeno sodelovanje Slovenije v 3SI utrdi njeno vlogo kot majhnega, a zelo proaktivnega in vplivnega akterja.

Za učinkovito uresničevanje potencialov, ki jih prinaša sodelovanje v 3SI, mora Slovenija sprejeti premišljeno strategijo, ki obravnava tako izzive kot priložnosti. Ključna prioriteta naj bodo infrastrukturni projekti z regionalnim vplivom, kot je železniška povezava Koper–Divča. Ob tem mora Slovenija povečati raznovrstnost virov financiranja, pri čemer se lahko opira na možnosti znotraj 3SI, evropska strukturna sredstva in javno-zasebna partnerstva. Slovenija mora zagotoviti čim bolj hitro in učinkovito izvedbo lastnih infrastrukturnih projektov in

preveriti možnost, da druge pobude, kakršna je na primer Rail Adriatica, vključi v širši okvir 3SI.

Po drugi strani bo morala Slovenija še naprej ohranяти pragmatične diplomatske odnose z Rusijo in Kitajsko, s čemer bo celoviteje zagotavljala lastno geopolitično stabilnost ter uveljavljanje lastnih gospodarskih interesov (Calheiros 2022).

Slovenija bo morala upoštevati lastne prioritete na področju energetske varnosti, kjer ima ključno vlogo sodelovanje pri hrvaškem terminalu za utekočinjen zemeljski plin na Krku. Slovenija je aprila 2022 izrazila interes za rezervacijo kapacitet na terminalu, pri čemer bi lahko te dobave pokrile do tretjine slovenskih potreb po plinu (Minister of Economy and ... 2022). Sodelovanje v tem projektu ne le krepi energetske varnosti Slovenije, temveč utrjuje tudi odnose s Hrvaško in prispeva k regionalni stabilnosti (Lewkowicz 2023).

Slika 8: Elementi strategije Slovenije znotraj 3SI (avtor: Luka Juri).

S tovrstnim uravnoteženim pristopom se lahko Slovenija uveljavi kot majhen, a relevanten akter. Sodelovanje v 3SI ponuja izjemne priložnosti, seveda ob previdnem pristopu, ki pušča odprte možnosti tudi za razvijanje drugih partnerstev na regionalni in globalni ravni (Unija za Sredozemlje, BRI, bilateralni odnosi), prek katerih ima možnost uveljavljati nacionalne interese. Z osredotočanjem na pomembnejše projekte, učinkovito uporabo virov ter proaktivno diplomacijo lahko Slovenija uveljavi lastne interese in obenem pomembno prispeva k razvoju regije.

Viri in literatura

1. Adriatic-Baltic-Black Sea Leaders Meeting. Atlantic Council. Global Energy Center, 2015.
Medmrežje: <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/event-recap/adriatic-baltic-black-sea-leaders-meeting/> (22. 12. 2024).
2. Arha, K., Eberhardt, A., Messa, P., Scutaru, G. 2024: Bridging the Baltic, Black, and Adriatic Seas Would Serve Both European and NATO Interests. Atlantic Council.
Medmrežje: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/bridging-the-baltic-black-and-adriatic-seas-europe-nato/> (22. 12. 2024).
3. Bartoszewicz, M. G. 2021: Intermarium: A Bid for Polycentric Europe. *Geopolitics* 28-1.
4. Bojinović Fenko, A. 2022: Slovenia: High interest in the complementarity of the Three Seas Initiative with EU regional development frameworks. *Three Seas Initiative: Mapping National Perspectives*. Riga.
5. Calheiros, B. 2022: The Three Seas Initiative: Geopolitics and Infrastructure. *Mediterranean Quarterly* 2-10.
6. Casey, J. 2024: Poland's First Floating LNG Terminal to Be Located in Port of Gdansk. *LNG Industry*.
Medmrežje: <https://www.lngindustry.com/floating-lng/28052024/polands-first-floating-lng-terminal-to-be-located-in-port-of-gdansk/> (28. 1. 2025).
7. Chojan, A. 2019: The United States on the Three Seas Initiative. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 17-3.
8. Fajon, T. 2025: Odgovori na vprašanja v zvezi s politiko Republike Slovenije do Pobude treh morij in povezanimi tematikami. Neobjavljena korespondenca. Fajon, Tanja, ministrica za zunanje zadeve Republike Slovenije. Prejeto 28. januarja 2025.
9. Górka, M. 2018: The Three Seas Initiative as a Political Challenge for the Countries of Central and Eastern Europe. *Political Science Review* 14-3.
10. Govše, I. 2024: Odgovori na vprašanja v zvezi s stališčem Republike Slovenije do prihodnosti razvoja Luke Koper. Neobjavljena korespondenca. Govše, Ivan, vodja Direktorata za letalski in pomorski promet, Ministrstvo za infrastrukturo. Prejeto 22. novembra 2024.
11. Ilić, M. 2019: Kako eno največjih plinovodnih krizišč v Evropi vpliva na mladi krompir?
Medmrežje: <https://svetkapitala.delo.si/ekonomija/kako-eno-najvecjih-plinovodnih-krizisc-v-evropi-vpliva-na-mladi-krompir/> (15. 12. 2024).
12. Insisa, A. 2023: Timing Is Everything: Italy Withdraws from the Belt and Road Initiative. *Istituto Affari Internazionali* 67.
13. Ištók, R., Kozárová, I., Polačková, A. 2018: The Intermarium as a Polish Geopolitical Concept in History and in the Present. *Geopolitics* 26-1.
14. Jora, O. D., Lacob, M., Crețan, G. C. 2018: The Remake of Geography: Geo-Political and Geo-Economic Reasons for Shifting from E-W to N-S Perspective in the Three Seas Initiative Region. *Proceedings of the International Conference on Research in Management & Economics*.
15. Juri, L. 2024: Pobuda treh morij: Regionalno sodelovanje ali vojaški projekt za novo Evropo? *Dela* 62.
16. Kiepusa, J. 2022: Development of Rail Connections in the Three Seas Region. *Transportation Overview* 4/5.
17. Kim, J., Kim, Y. 2022: Emerging Regional Unions in Eastern Europe. *Journal of Integrated European Studies* 13-2.
18. Khorolskaya, M. V. 2022: German Participation in the Three Seas Initiative: Opportunities for Russia. *Baltic Region* 14-2.
19. Kowal, P., Orzelska-Stączek, A. 2019: Inicjatywa Trójmorza: Geneza, Cele i Funkcjonowanie. *Warszawa*.
20. Krzymowski, A. 2021: The Three Seas Initiative and the Graz Triangle Relations Towards the United Arab Emirates. *Politička misao: časopis za politologiju* 58-4.
21. Lewandowski, P. 2022: The Warsaw-Bucharest Axis and Romania's Place in the Three Seas Initiative? *Polish-Romanian Leadership in the Three Seas Initiative (3SI). Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne* 7-2.
22. Lewkowicz, A. 2023: Format of Regional Cooperation in Statu Nascendi: Origins and Functioning of the Three Seas Initiative in Central Europe. *Studia Politica Slovaca* 16-1.
23. Minister of Economy and Sustainable Development of the Republic of Croatia and Minister of Infrastructure of the Republic of Slovenia visited LNG Terminal. *LNG Hrvatska d. o. o.*, 2022.
Medmrežje: <https://lng.hr/en/2022/04/05/minister-of-economy-and-sustainable-development-of-the-republic-of-croatia-and-minister-of-infrastructure-of-the-republic-of-slovenia-visited-lng-terminal/> (23. 1. 2025).
24. Morozov, S. 2024: Ruski trg za Krko še naprej ključen.
Medmrežje: <https://www.dnevnik.si/novice/posel/ruski-trg-za-krko-se-naprej-ključen-2701705/> (22. 1. 2025).
25. Okulewicz, P. 2001: Koncepcja Międzymorza w myśli i praktyce politycznej obozu J. Piłsudskiego w latach 1918–1926. *Poznań*.
26. Popławski, K., Jakóbowski, J. 2020: Trójmorze jako odpowiedź Europy Środkowej na globalne i unijne wyzwania. *Studia Misja* 73-2.
27. Rezolucija o dolgoročni miroljubni rabi jedrske energije v Sloveniji »Jedrska energija za prihodnost Slovenije« (ReDMRJE). Uradni list RS 43/24. Ljubljana, 2024.
28. STA, 2015: Slovenijo zanima sodelovanje pri gradnji plinskega terminala na Krku.
Medmrežje: <https://siol.net/novice/posel-danes/slovenijo-zanima-sodelovanje-pri-gradnji-plinskega-terminala-na-krku-188846> (15. 1. 2025).
29. Strategija kibernetске varnosti Slovenije. Vzpostavitev sistema zagotavljanja visokega nivoja kibernetске varnosti, 2016.
Medmrežje: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDP/DID/Strategija-kibernetске-varnosti.pdf> (23. 1. 2025).
30. Three Seas Initiative Investment Fund. 3SI Research Center.
Medmrežje: <https://3si.politic.edu.pl/three-seas-initiative-investment-fund/> (22. 12. 2024).
31. Trupac, I., Jakomin, L., Dovečar, R. 2002: Development Possibilities of the Port of Koper. *Promet* 14-2.
32. Trupac, I., Twrdy, E. 2010: More Competitiveness of the Port of Koper Through Supply Chain Integration. *Promet – Traffic&Transportation* 22-4.
33. Tunjić, F. 2003: Vmesna Evropa – naša realnost. *Geografski vestnik* 75-1.
34. Wojtaszak, A. 2020: Inicjatywa Trójmorza a perspektywy rozwoju państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej w drugiej dekadzie XXI wieku. *Sprawy Międzynarodowe* 73-2.
35. Zanne, M., Borkowski, P. 2023: Comparative Analysis of Two Seaports in the Baltic-Adriatic Corridor. *Transportation Overview* 10-1.
36. Zawadzki, P. 2020: Corruption in the Balkans as an Obstacle to the Three-Seas-Initiative: Overview of Anti-Corruption Institutions in Bulgaria, Croatia, Poland, Romania and Slovenia. *Eastern European Journal of Transnational Relations* 4-2.
37. Zbińkowski, G. 2019: The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe. *Comparative Economic Research Central and Eastern Europe* 22-2.

Centralizacija v Sloveniji

Geografski vidiki in razvojni procesi

IZVLEČEK

Centralizacija je zgoščanje upravno-politične ter gospodarske moči in odločanja, gospodarskih dejavnosti, delovnih mest in prebivalstva v glavnem mestu oziroma osrednji regiji. V Sloveniji se je pospešila po letu 2000, zlasti zaradi delovanja tržnih sil, izgradnje avtocestnega križa, sektorskega upravljanja države in nedokončane reforme lokalne samouprave. Kaže se v oblikovanju novih razvojnih razmerij, pri čemer močno izstopa osrednjeslovenska statistična regija z glavnim mestom. Kot protiutež država izvaja regionalno politiko in spodbuja policentrični razvoj.

Ključne besede: regionalni razvoj, centralizacija, osrednjeslovenska statistična regija, Slovenija

ABSTRACT

Centralisation in Slovenia: Geographical Aspects and Developmental Processes

Centralization is the concentration of administrative-political and economic power and decision-making, economic activities, jobs, and population in the capital city or central region. In Slovenia, it accelerated after 2000, mainly due to market forces, the construction of the motorway network, the sectoral management system of the state, and the unfinished reform of local self-government. It is reflected in the formation of new development patterns, with the Central Slovenia statistical region, home to the capital, standing out significantly. As a counterbalance to this developmental concentration, the state implements regional policy and promotes polycentric development.

Keywords: regional development, centralization, Central Slovenia statistical region, Slovenia

V slovenskem javnem diskurzu je centralizacija pogosto obravnavana kot eden izmed ključnih razvojnih problemov, zlasti zaradi prevlade osrednjeslovenske statistične regije nad preostalimi deli države. Ljubljana kot njeno politično, gospodarsko, izobraževalno, kulturno in infrastrukturno središče skupaj s širšo mestno regijo privablja večino investicij, ponuja tudi velik del delovnih mest in storitev, kar vodi v razvojna neskladja med regijami. Ta pojav ni omejen zgolj na Slovenijo, temveč ga lahko opazimo tudi v drugih državah, kjer glavno mesto deluje kot magnet za gospodarske, prebivalstvene in prometne tokove.

NEKAJ PRIMEROV JAVNEGA DISKURZA:

»Centralizacija vse večji problem, v Ljubljani vsako četrto delovno mesto«: 24ur.com, 21. 11. 2019 (medmrežje 1).

»Skupnost občin nasprotuje nadaljnji centralizaciji državnih institucij«: delo.si, 20. 6. 2022 (medmrežje 2).

»Marsikdo je prepričan, da je Slovenija preveč centralizirana«: delo.si, 7. 2. 2021 (medmrežje 3).

»Centralizacija je nekaj, kar Slovenijo zelo duši ... Vsi negativni trendi zadnjih desetletij: rast cen nepremičnin, praznjenje krajev, zaostajanje periferije, nižanje rodnosti, izginjanje lokalnih tradicij, izseljevanje visoko izobraženih v tujino ... so tako ali drugače posledica centralizacij«: 24ur.com, 10. 6. 2023 (medmrežje 4).

»... tudi jaz z zaskrbljenostjo spremljam intenzivno centralizacijo naše države v zadnjem obdobju ...«: radio-odeon.com, 18. 11. 2019 (medmrežje 5).

Namen članka je opredeliti pojem »centralizacija« ter s pomočjo literature in različnih (podatkovnih) virov opisati proces centralizacije v Sloveniji, pa tudi prizadevanja za skladnejši regionalni razvoj.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ 1998) centralizacijo opredeljuje kot »združitev na enem mestu, usmeritev v center«. Geografski terminološki slovar (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005) je še nekoliko bolj izčrpen, saj jo opredeli skozi dva procesa: 1.) uveljavljanje državnega sistema, v katerem so državne funkcije združene v enem središču, pri čemer imajo odločujoči vpliv določena politična usmeritev, kapital in gospodarska združenja, ter 2.) premeščanje različnih dejavnosti, zlasti javnih funkcij, trgovine, proti glavnemu mestu države, pomembnemu centralnemu naselju. Na podlagi obeh opredelitev lahko centralizacijo označimo z naslednjimi pojmi: *središče*, *premeščanje dejavnosti v središče ter odločanje v središču*. Z upravno-političnega

Avtor besedila:

SIMON KUŠAR, doktor geografskih
znanosti, izredni profesor
Oddelek za geografijo Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: simon.kusar@ff.uni-lj.si

COBISS 1.04 strokovni članek

vidika pomeni centralizacija koncentracijo odločanja in oblasti v enem središču, kar zmanjšuje avtonomijo lokalnih skupnosti. Z gospodarskega vidika je povezana s koncentracijo kapitala, podjetij in delovnih mest v določenih urbanih središčih. Infrastrukturni vidik centralizacije se kaže v usmerjanju investicij v prometno, energetske in komunikacijsko infrastrukturo v osrednje regije, kar še dodatno spodbuja tokove prebivalstva in gospodarskih dejavnosti proti centru.

Centralizacija zajema tri razsežnosti. Politično-geografski vidik jo poudarja z vidika moči in zmožnostjo sprejemanja odločitev. Z vidika geografije naselij se nanaša na razvojne procese, povezane z najpomembnejšim naseljem v urbanem sistemu naselij v državi. Z regionalno-razvojnega vidika pa centralizacija govori predvsem o razvojnih dejavnikih na območjih zgoščanja in praznjenja, razvojnih procesih, ki potekajo med območji zgoščanja in praznjenja, pa tudi o naraščanju razvojnih razlik med najbolj razvito regijo in številnimi manj razvitimi regijami. V nadaljevanju bo v ospredju obravnave predvsem njena tretja razsežnost.

Pri obravnavi centralizacije je potrebno opozoriti na določene terminološke izzive. Poleg uporabljenega izraza se v geografski strokovni literaturi pojavljajo tudi drugi izrazi, kot so polarizacija, zgoščanje, koncentracija in aglomeracija. Njihova uporaba je odvisna od teoretičnih in konceptualnih izhodišč, v določenih primerih gre za sopomenke. Geografski terminološki

slovar (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005) na primer izraz »koncentracija« razlaga tudi kot zgoščanje, osredotočenje ustanov, industrije, trgovine in drugih storitvenih dejavnosti na določenem območju. Pri tem ima slovar v mislih predvsem najpomembnejše mesto v sistemu naselij.

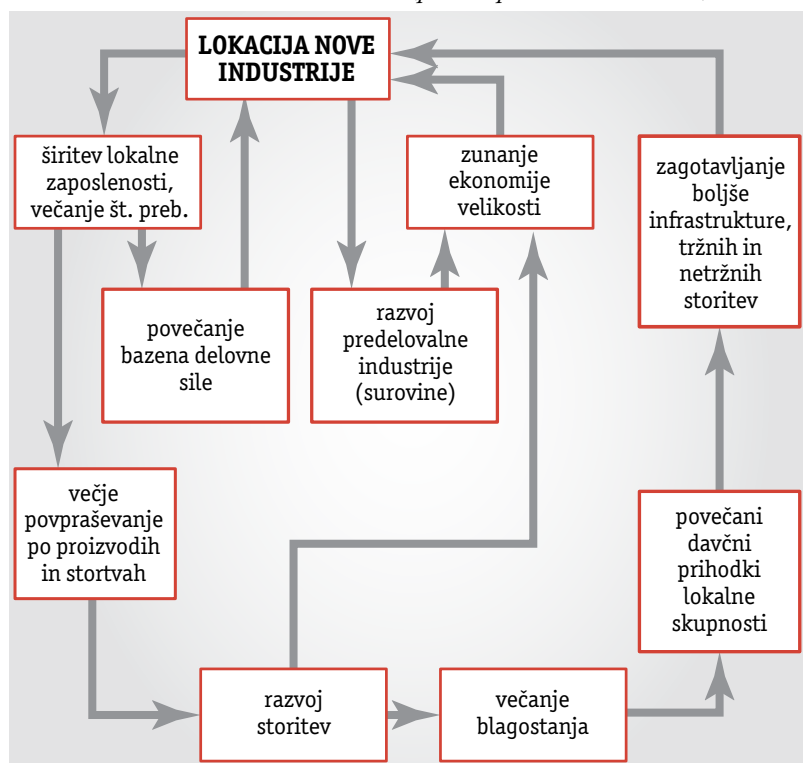
Mehanizmi, ki spodbujajo centralizacijo

Centralizacija je kompleksen razvojni proces, ki ga spodbujajo različni mehanizmi, med katerimi so ključni ekonomski, upravno-administrativni in infrastrukturni.

Ekonomski mehanizmi so tesno povezani s tržnimi silami, ki spodbujajo prostorsko koncentracijo gospodarskih dejavnosti. Te procese

pojasnjujejo različne ekonomsko-geografske teorije. **Modeli kumulativne kavzalnosti** (slika 1) kažejo, da se gospodarski razvoj krepi tam, kjer je že prisoten, kar posledično vodi v nadaljnjo centralizacijo kapitala, industrije, storitvenih dejavnosti ter delovnih mest in prebivalcev. Modeli temeljijo na povratnih zankah med gospodarsko rastjo in razpoložljivostjo proizvodnih virov, kjer uspešne regije zaradi naraščajočega donosa privabljajo še več investicij, delovne sile in inovacij. Naravni viri, delovna sila in kapital prihajajo iz regij, ki ne morejo ponuditi tako ugodnih pogojev za gospodarski razvoj in plemenitje kapitala. Odliv virov proizvodnje oziroma centripetalne sile povzročijo, da te regije gospodarsko stagnirajo ali celo nazadujejo (Keeble 1967).

Slika 1: Model kumulativne kavzalnosti (povzeto po Keeble 1967, 258).

Pomembno teoretično izhodišče za razumevanje procesov prostorske koncentracije gospodarstva ponuja tudi **koncept zunanjih ekonomij velikosti**. Podjetja in gospodarske panoge stremijo k povečanju učinkovitosti in čim nižjim stroškom delovanja. To pa lahko dosežejo s prostorsko zgostitvijo, saj tako uživajo številne prednosti velike urbane aglomeracije (urbanizacijske ekonomije velikosti) ali pa povezanosti s povezanimi ali sorodnimi gospodarskimi panogami (lokalizacijske ekonomije velikosti). Zaradi tega prihaja do poglobljanja razvojnih razlik med regijami, v katerih se centralizirajo gospodarske dejavnosti, in regijami, kjer prostorske zagostitve gospodarstva ni (Sokol 2011; Vrišer 2000).

Model središča in obrobja (angleško *core-periphery model*) je širša enačica kumulativnega kavzalnega pristopa. Osnovni model, ki ga je v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja razvil Friedman, izpostavlja položaj središčne regije (angleško *core*). Ta lahko vpliva na njen razvoj, medtem ko obrobna regija (angleško *periphery*) te moči nima, ampak nad njo izvaja nadzor središčna regija. Tudi v tem modelu proizvodni viri (delovna sila, kapital, surovine, vmesne dobrine) prihajajo iz obrobne v središčno regijo. Središče ponavadi vsebuje sedeže najpomembnejših podjetij in glavno mesto države. Tu so zgoščene raziskovalne in razvojne dejavnosti, zato je gospodarstvu na voljo najnovejša tehnologija. Središče ima tako veliko sposobnost ustvarjati in sprejemati inovacije, medtem ko obrobna regija tega ni sposobna, ampak je odvisna

od središča (Richardson 1978). Gospodarstvo obrobni regij je usmerjeno zvečinoma v kmetijstvo, rudarstvo in delovno intenzivne dejavnosti. Model je mogoče uporabiti za razlago odnosov med posameznimi prostorskimi enotami na različnih ravneh (globalni, nadnacionalni, nacionalni).

Obstajajo tudi drugi koncepti in teorije, ki pojasnjujejo mehanizme centralizacije razvoja. Novejše ekonomsko-geografske teorije kot predpogoj za uspešen tehnološki in gospodarski razvoj poudarjajo prostorsko bližino in izoblikovanje tesnih vezi med vsemi udeleženci v gospodarskem razvoju (Sokol 2011).

O mehanizmih, ki spodbujajo centralizacijo, je razmišljal tudi ekonomist Krugman, ki je leta 2008 prejel Nobelovo nagrado za nadgradnjo obstoječih ekonomskih teorij, pri čemer je vanje v pomembni meri vključil tudi prostor. Utemeljitelj **nove ekonomske geografije** (opozorilo: gre za ekonomsko teorijo, ki pa v model vključuje prostor kot abstraktno modelno kategorijo) je preučeval, kaj poruši ekonomsko ravnovesje v prostoru, kar pripelje do centralizacije, ki se nato hrani sama od sebe (Krugman 2004).

Z izpostavitvijo lokacije sprejemanja odločitev in moči na eni strani ter odvisnosti na drugi se model središča in obrobja nanaša na drug mehanizem centralizacije: upravno-administrativnega. Ta mehanizem izhaja iz politične ureditve države in načina razdelitve oblasti. Osrednja državna uprava in institucije so večinoma locirane v glavnem mestu,

kar pomeni, da se odločitve sprejemajo centralizirano. Ta sistem lahko povzroči neenakomeren razvoj, saj so regionalne in lokalne oblasti pogosto odvisne od odločitev centralne vlade in imajo omejena sredstva za samostojni razvoj. Vloga tega mehanizma je odvisna od politično-teritorialnega sistema. V državah z veliko avtonomijo regij je ta mehanizem manj pomemben, v državah s centralistično ureditvijo pa je moč izrazito koncentrirana v središčni regiji z glavnim mestom (Pike, Rodriguez-Pose in Tomaney 2006).

Pri krepitvi centralizacije imajo pomembno vlogo tudi infrastrukturni mehanizmi, saj so velike investicije v prometno in komunikacijsko infrastrukturo pogosto usmerjene v že razvita urbana središča in regije, kjer so zaradi velike gostote prometa in pogostih zastojev, ki povzročajo precejšnjo gospodarsko in okoljsko škodo, potrebe po gradnji največje. Prometna mreža med seboj povezuje velika urbana središča, kar omogoča učinkovito navezavo okoliških regij na te transportne tokove, medtem ko sekundarna prometna vozlišča, ki bi bila pomembna za gospodarstvo manj razvitih in prometno slabše dostopnih regij, ne morejo odigrati svoje razvojne vloge.

Geografske razsežnosti centralizacije (v teoriji)

Centralizacija ima številne posledice, ki vplivajo na različne vidike družbenega, gospodarskega in prostorskega razvoja. Odražajo se v številnih razvojnih procesih, ki prinašajo tako pozitivne kot negativne učinke, pri čemer negativni pogosto prevladajo,

Slika 2: Kamniškobistriško ravan, pokrajinsko enoto severno od Ljubljane, označuje za zgostitveno regijo značilen poselitveni vzorec v veliko aglomeracijo morfološko in funkcijsko med seboj povezanih naselij. Aglomeracija sega od Domžal na jugu do naselij severno od Kamnika. Njen razvoj temelji na obrtniški in industrijski tradiciji, od sedemdesetih let 20. stoletja pa je bil razvoj območja spodbujen še s suburbanizacijo (foto: Jurij Senegačnik).

zlasti na perifernih območjih. Razvojni procesi vodijo do oblikovanja dveh tipov problemskih območij: območja zgostitve in območij praznjenja.

Območje zgostitve opredeljuje osredotočenost politične, gospodarske in kulturne moči. Zaradi številnih in raznolikih zaposlitvenih možnosti je območje privlačno za priseljevanje prebivalcev, predvsem mlajših in bolj izobraženih. Tu je tudi več možnosti za izobraževanje na vseh ravneh. Prisotne so storitve splošnega gospodarskega pomena vseh stopenj. Kakovost življenja je visoka tudi zaradi urejenega javnega prometa, goste

mreže prometnic in dobrih možnosti za preživljanje prostega časa tako na področju rekreacije kot tudi kulturnih dejavnosti (Kušar in Vintar Mally 2004).

Zaradi velikega povpraševanja po zemljiščih in stanovanjih, izdelkih ter storitvah so cene le-teh zelo visoke in praviloma vseskozi naraščajo. To pa pomeni veliko omejitev za prebivalce s slabšimi dohodki, saj je življenje na takšnem območju drago in se še draži. Cene nepremičnin (stanovanj, poslovnih prostorov) so visoke in se še povečujejo. Tudi cene osebnih storitev so višje kot zunaj območja zgostitve.

Zaradi gostega prometa, individualnih kurišč in industrije je zrak onesnažen, onesnažena je tudi prst. Potrebe po vedno novih zemljiščih za stanovanja, trgovino in poslovne cone ter gradnjo novih prometnic zahtevajo pozidavo kmetijskih zemljišč in zelenih površin. Na kakovost zraka vpliva tudi intenzivna dnevna migracija z bližnjih in bolj oddaljenih območij, ki poleg tranzita in notranje migracije vpliva na veliko gnečo na cestah. Gneča na cestah povzroča gospodarsko in okoljsko škodo, povečuje stroške za transport, zmanjšuje pa tudi kakovost življenja (Kušar in Vintar Mally 2004).

Prostorski procesi zajamejo širše območje oziroma celotno urbano regijo, saj se zaradi (sub)urbanizacije prostorske spremembe in pritiski kažejo tudi na širšem območju (slika 2). Zato je ob preučevanju procesov centralizacije treba upoštevati širši prostor – regijo – in ne samo mesto z ožjim obmestnim prostorom.

Območja praznjenja oziroma periferne območja se zaradi centralizacije soočajo s številnimi negativnimi učinki. Takšna območja se pogosto srečujejo z demografskim praznjenjem: odhajajo predvsem mlajši prebivalci, saj imajo na domačem območju pogosto omejen dostop do kakovostnih storitev, izobraževanja in zaposlitvenih priložnosti. Nižje gostote poseljenosti, nižji dohodki prebivalcev in slabše razvito gospodarstvo pomenijo

manjše povpraševanje po izdelkih in storitvah, zato se določene storitvene dejavnosti ukinjajo in njihove izpostave zapirajo, na primer poštne in bančne poslovalnice, specializirane trgovine, pa tudi zdravstvene dejavnosti ter storitve državne uprave. Kakovost prometnic je slabša, dostopnost do kakovostnih cest višjega ranga je omejena. Hkrati pa podeželska območja trpijo zaradi opuščanja kmetijskih zemljišč in zaraščanja (slika 3), kar vpliva na biotsko raznovrstnost in pokrajinsko podobo (Kušar 2003).

Na opisane razvojne dejavnike in procese vplivajo regionalne posebnosti, od naravnogeografskih značilnosti (hribovitost in goratost) do svojske gospodarske usmeritve (kmetijstvo, rudarstvo, turizem). Čez območja praznjenja lahko potekajo prometnice, ki

pa zaradi šibkih razvojnih dejavnikov ne omogočajo razvojnega preboja, ampak predvsem spodbujajo odhod prebivalcev in gospodarstva na območje zgostitve. To obremenjuje prometno infrastrukturo in zmanjšuje kakovost življenja.

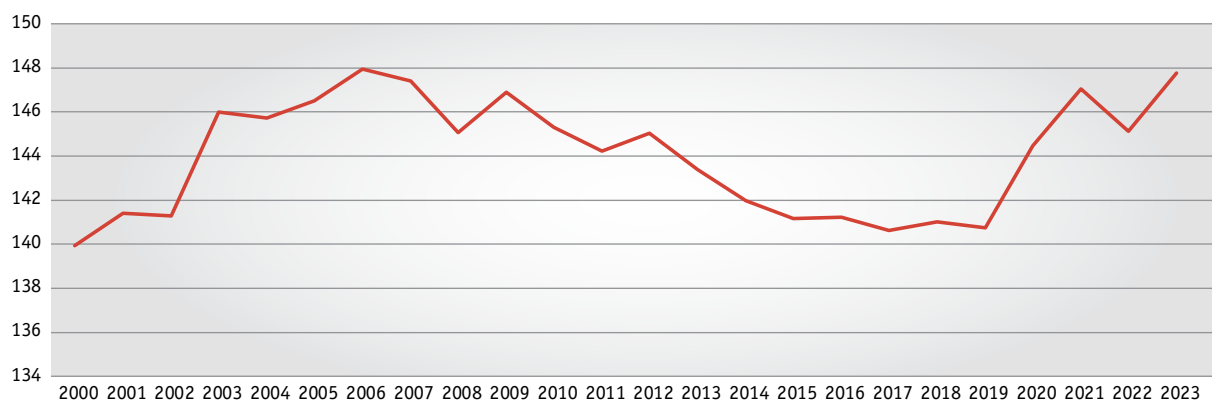
Zaradi centralizacije se oblikujejo **nova medregionalna razmerja**. Njihova skupna značilnost je naraščanje razvojnih razlik med območjem zgostitve in območji praznjenja. Razlogi zanje so neenakomerna porazdelitev delovnih mest po državi, množične dnevne migracije z območij praznjenja proti območju zgostitve, razlike v življenjskem standardu med posameznimi območji, neuravnotežen razvoj infrastrukture, osredotočenost investicij v območja zgostitve, medtem ko so preostala območja zapostavljena, razlike v dostopnosti do storitev, pa tudi zmanjševanje avtonomije lokalnih skupnosti zaradi pomanjkanja razvojnih sredstev. Na območjih praznjenja je oteženo oblikovanje razvojnih iniciativ, manjše so tudi možnosti za njihovo financiranje. Zaradi tega se razvojne pobude zunaj območja zgostitve težko oblikujejo.

Slika 3: Naselje Kupčinja Vrh v Halozah, tradicionalno manj razviti slovenski pokrajini, je primer območja praznjenja. Na fotografiji so vidni redka poselitev, slaba prometna infrastruktura in zaraščanje kmetijskih zemljišč (foto: Jurij Senegačnik).

Centralizacija v Sloveniji (v praksi)

Centralizacija ima začetke v industrializaciji. V Sloveniji se je začela v drugi polovici 19. stoletja. Razvoj industrije po drugi svetovni vojni je bil najprej usmerjen v obstoječa industrijska območja, od prve polovice sedemdesetih let 20. stoletja pa je bil bolj razpršen, usmerjen v regionalna, subregionalna in večja lokalna središča (Vrišer 1998b). Kljub temu je bila

Slika 4: Gibanje indeksa bruto domačega proizvoda na prebivalca v osrednjeslovenski statistični regiji med letoma 2000 in 2023; I Slovenija = 100 (vir: Statistični urad Republike Slovenije 2025).

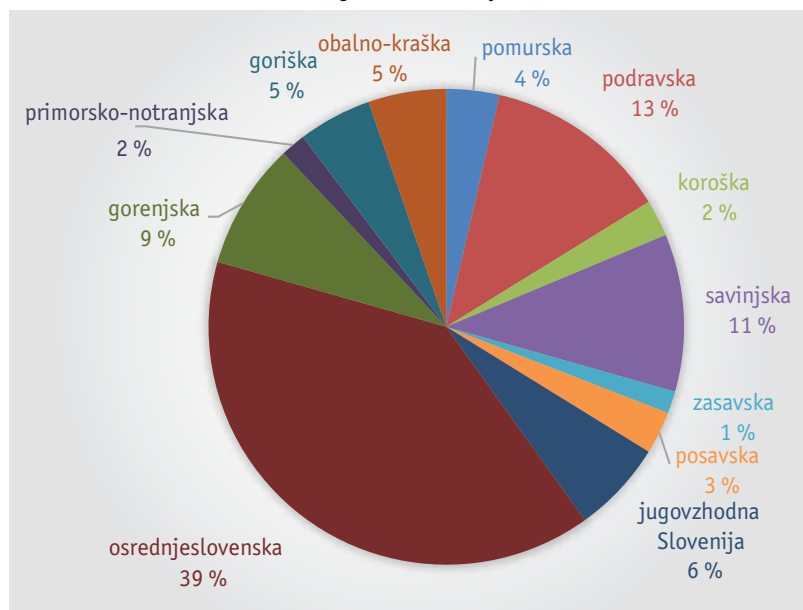
centralizacija že na začetku devetdesetih let 20. stoletja prepoznana kot problematična. Drozg (1994) si je v časniku Delo zastavil vprašanje, ali postaja Slovenija centralistično organizirana država. Hkrati je že ponudil odgovor: »Vrsta dejavnikov kaže, da je odgovor pritrdilen«. Kot ključne dejavnike centralizacije je izpostavil veliko razdrobljenost občin, ki jih dela odvisne od središča (vidik organiziranosti države), koncentracijo večine novih funkcij od osamosvojitve Slovenije v Ljubljani (vidik funkcij naselij) ter hitrejši gospodarski razvoj središča od preostalih delov države (gospodarski vidik). K slednjemu je prispevalo delovanje tržnih sil.

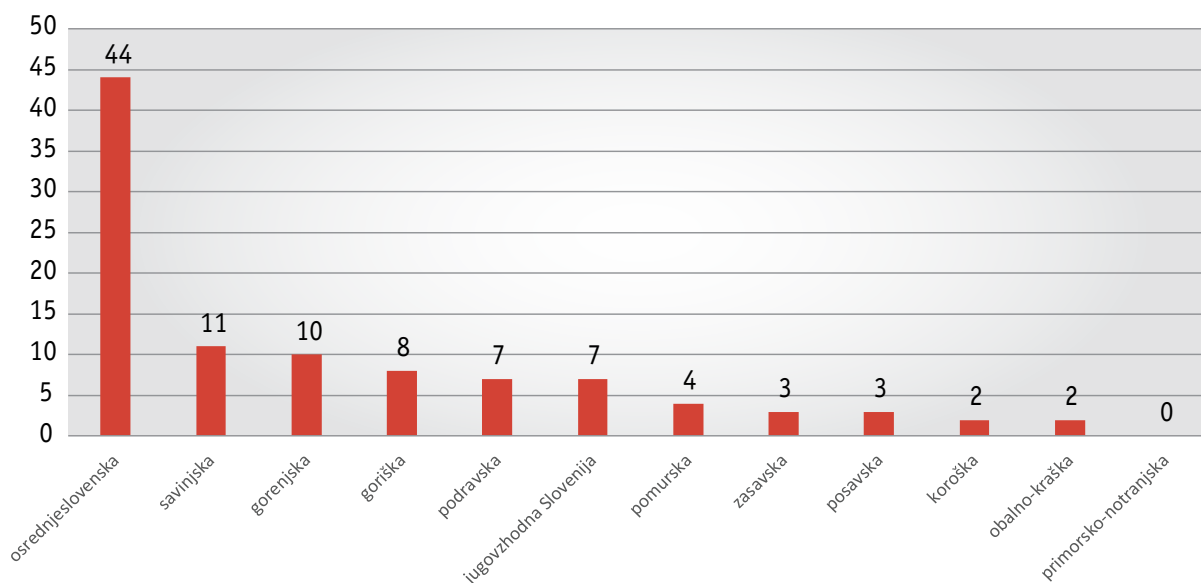
Dobrih 30 let pozneje je Poročilo o regionalnem razvoju 2018–2022 (2023) kot ključni razvojni problem v Sloveniji prepoznalo polarizacijo razvoja v osrednjeslovenski statistični regiji. Analiza razvojnih razmerij med statističnimi regijami v Sloveniji, merjena s kazalnikom bruto domači proizvod na prebivalca, kaže, da se je razvojna prednost osrednjeslovenske statistične regije začela izraziti

povečevati v zadnjem desetletju 20. stoletja in svoj primat ohranja vse od leta 2000, to je od leta, ko imamo zanesljive podatke za uporabljeni kazalnik (slika 4). V tem obdobju je osrednjeslovenska statistična regija presegala državno povprečje bruto domačega proizvoda na prebivalca od 40 % leta 2000 do 48 % v letih 2006 in 2023. Preseganje državnega

povprečja vrednosti kazalnika je bilo nekoliko manjše v času gospodarskih kriz v letih 2009–2013 in leta 2020. Gospodarsko moč osrednjeslovenske statistične regije podkrepi tudi podatek, da je bila do leta 2018 nekoliko nad slovenskim povprečjem le obalno-kraška statistična regija, ki jo je v letih 2019 in 2020 zamenjala statistična regija jugovzhodna Slovenija.

Slika 5: Struktura bruto domačega proizvoda po statističnih regijah v Sloveniji leta 2023 (vir: Statistični urad Republike Slovenije 2025).

Slika 6: Število sedežev 101 največjega podjetja/poslovne skupine v Sloveniji po statističnih regijah leta 2024 (vir: V kakšni kondiciji so slovenski gospodarski velikani 2024).

Po letu 2021 nobena druga statistična regija, razen osrednjeslovenske, ne presega državnega povprečja.

Podoben razvojni položaj osrednjeslovenske statistične regije prikazuje tudi delež ustvarjenega bruto domačega proizvoda po statističnih regijah v Sloveniji (slika 5). V letu 2023 ga je bilo v osrednjeslovenski statistični regiji ustvarjenega 25.144 milijonov evrov oziroma 39,3 %. Statistična regija z drugim najvišjim bruto domačim proizvodom je bila podravska, a je ustvarila le 12,6 % slovenskega bruto domačega proizvoda.

O veliki gospodarski moči osrednjeslovenske statistične regije govorijo tudi lokacije sedežev 101 največjega podjetja oziroma poslovne skupine v Sloveniji. V osrednjeslovenski statistični regiji je lociranih kar 44 tovrstnih podjetij (slika 6) (V kakšni kondiciji ... 2024).

Na centralizacijo v osrednjeslovenski statistični regiji kažejo tudi drugi ekonomski kazalniki: leta 2024 je bila z vrednostjo 132,5 edina slovenska statistična regija z indeksom delovne migracije nad 100 (Statistični urad Republike Slovenije 2025). To pomeni, da je v osrednjeslovenski statistični regiji za tretjino več delovnih mest kot je tam živečega delovno aktivnega prebivalstva. Dnevne migracije iz sosednjih regij zato zajamejo veliko število delovno aktivnih prebivalcev, kar se vsako jutro pozna v zastojih na vseh vpadnicah v Ljubljano in tudi na drugih cestah v regiji (slika 7).

Eden od dejavnikov, ki so omogočili tako veliko koncentracijo gospodarske moči v osrednjeslovenski statistični regiji, natančneje v Ljubljani z okolico, je tudi izgradnja avtocestnega križa, ki je močno izboljšal njeno dostopnost. Meja dnevne migracije v Ljubljano se je zato razširila čez

več kot polovico površine Slovenije (Bole in Gabrovec 2012). Poleg tega so tudi odločitve o usmeritvi drugih državnih infrastrukturnih projektov, kot je tretja razvojna os na Koroško, lahko sporne, saj se pričakuje dodatno krepitev tokov proti glavnemu mestu, tako da ti ne podpirajo decentralizirane regionalnega razvoja.

Velik pritisk gospodarstva in prebivalstva na Ljubljano in celotno regijo se kaže tudi v ceni nepremičnin. Te so v Ljubljani najvišje ali med najvišjimi v Sloveniji, primerljive so le še v velikih turističnih središčih, kot so obalni kraji, Kranjska Gora in Bled (Poročilo o slovenskem nepremičninskem ... 2025). Merjenje trajnostnega razvoja po statističnih regijah opozarja, da gospodarski razvoj osrednjeslovenske statistične regije poteka na račun kakovosti okolja, saj glede na okoljske kazalnike regija ni več na prvem mestu (Vintar Mally 2021).

Decentralizacija kot protistrup za centralizacijo

V poglavju o mehanizmi, ki spodbujajo centralizacijo, smo izpostavili številne gospodarske prednosti centralizacije. A ta hkrati povzroča tudi razvojna neskladja, ki jih je treba reševati s premišljenimi ukrepi decentralizacije in policentričnega razvoja.

V preteklosti je bilo več poskusov decentralizacije, usmerjenih v zmanjševanje razvojnih razlik med regijami in doseganje policentričnega razvoja, ki pa niso vedno dosegli želenih rezultatov. Prvi sistematični poskus razreševanja problematike je v prvi polovici sedemdesetih let 20. stoletja potekal na dveh frontah: na ravni uvajanja ukrepov za manj razvita območja in na ravni oblikovanja prostorske politike.

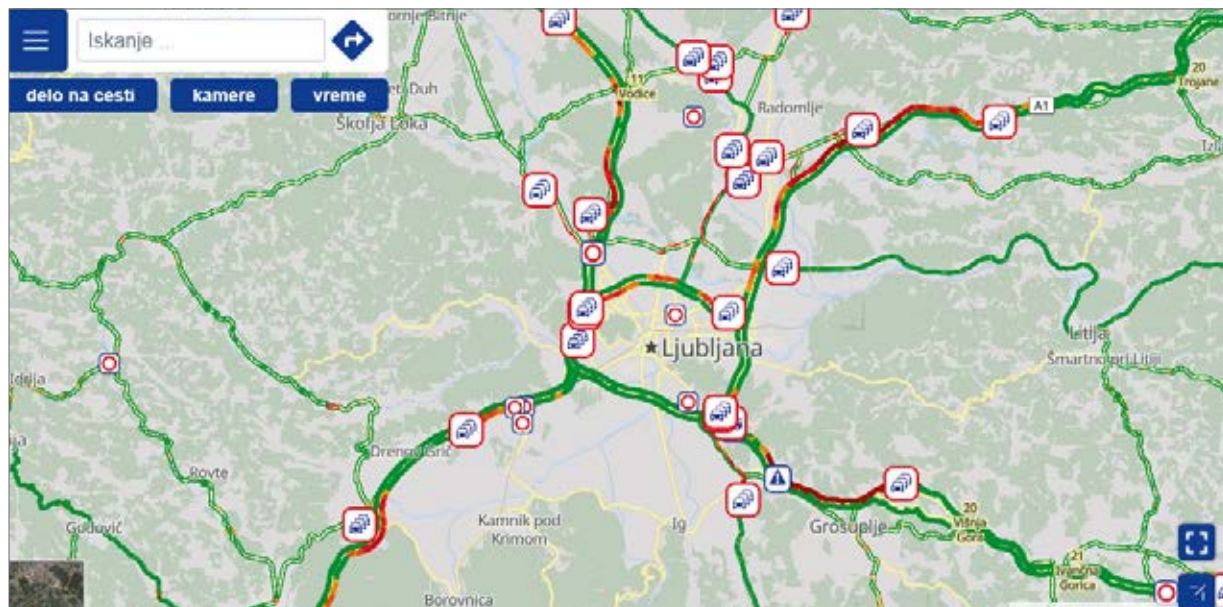
Leta 1971 je bil sprejet zakon, ki je postavil temelje slovenski **regionalni**

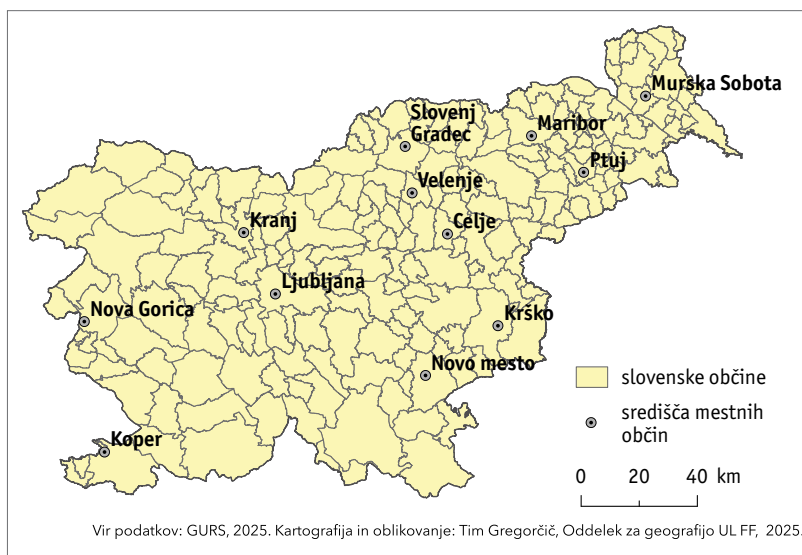
politiki. Do odločitve za naslavljanje razvojne problematike posameznih delov Slovenije je prišlo zaradi spoznanja, da obstajajo deli Slovenije, ki močno zaostajajo v modernizaciji (Kušar 2005). To ni bil le rezultat strokovnih analiz slovenskega prostora, ampak tudi spoznanj širše javnosti (Kušar 2021). Takratne republiške oblasti so zato »... morale priznati, da obstajajo nerazvita območja tudi v Sloveniji in da se razvojne razlike večajo« (Vrišer 1998a, 66). S sprejetjem Zakona o ukrepih za pospeševanje manj razvitih območij so bili storjeni prvi normativni koraki k načrtnemu spodbujanju skladnejšega regionalnega razvoja v Sloveniji (Kušar 2005). Pristop je pozneje doživel več sprememb. V devetdesetih letih 20. stoletja je bila v ospredju demografska problematika (spodbujanje razvoja demografsko ogroženih območij), po letu 2000 je opredelitev problemskih

območij temeljila na območjih s posebnimi razvojnimi problemi (Kušar 2005), zatem pa so prednostno polje regionalne politike postala obmejna problemska območja (Kušar 2011). Vsem pristopom je bilo skupno, da so podpirali razvoj najšibkejših členov na republiškem/državnem ozemlju z željo po zmanjševanju razvojnih razlik, pospeševanju in k dvigu družbenega blagostanja na območjih, ki so zaostajala v razvoju.

V sklopu prizadevanj za uvedbo regionalnega prostorskega planiranja po letu 1964 je bil leta 1974 pripravljen dokument Zasnova urbanizacije (1974). Kot strokovno izhodišče za usmerjanje poselitve v takratni Socialistični republiki Sloveniji so bile pripravljene tri različice urbanega razvoja. Izbrana je bila različica B, ki je predvidevala razvoj regionalnih središč. Takšna »... zasnova urbanizacije in bodoče poselitve

Slika 7: Pogled na jutranje tokove dnevnih migracij razkriva obremenjenost cest v okolici Ljubljane (vir: zajem zaslona na promet.si, 15. 4. 2025).

Slika 8: Občine v Sloveniji. Čeprav so številne občine majhne, posebno v vzhodnem delu države in v okolici večjih mest, so tudi s prelivanjem finančnih sredstev iz državnega proračuna pomemben institucionalni dejavnik razvoja na nižji prostorski ravni in blažilec centralizacije.

naj bi omogočila enakost življenjskih in delovnih pogojev s predvideno poselitvijo in razporeditvijo delovnih mest, da bi bilo ob smotrni izgradnji prometne infrastrukture le 10 odstotkov aktivnih prebivalcev Slovenije zunaj polurne razdalje med krajem bivanja in krajem zaposlitve» (Naprudnik 2018, 36). Dokument je zasnoval **policentrični urbani sistem**, usmerjen v razvoj regionalnih središč s podobnimi funkcijami, ki v veliki meri še vedno vpliva na razmišljanje o razvoju poselitve v Sloveniji na teoretični, planski in normativni ravni. Pri policentričnem razvoju gre za spodbujanje »koncentrirane dekoncentracije«, ki temelji na konceptih razvojnih polov in teoriji centralnih krajev. Temeljni namen je preprečevanje centralizacije, a z razumevanjem koncentracije dejavnosti v večjih mestih kot naravnem procesu (Drož 2005).

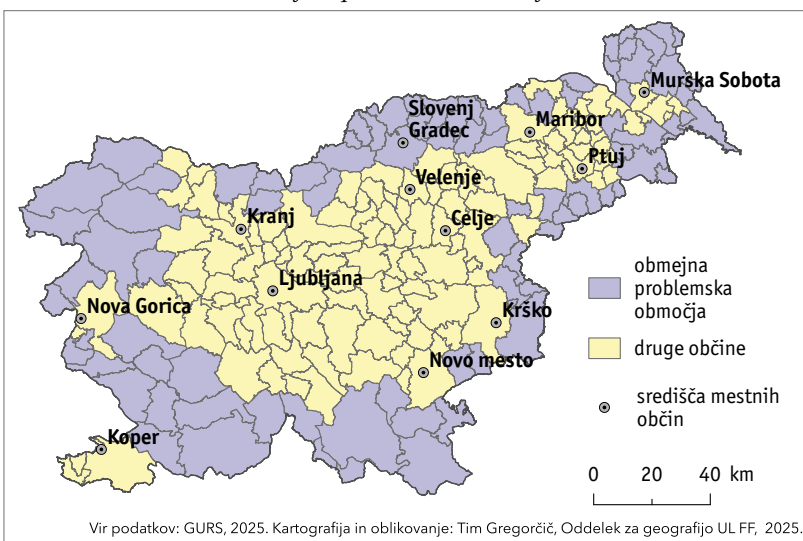
Začetek devetdesetih let 20. stoletja

ni zaznamovalo le razvijanje slovenske državnosti, ampak tudi **reforma lokalne samouprave**. Z vidika centralizacije lahko ustanovitev večjega števila občin (slika 8) označimo dvoplastno. Majhne, gospodarsko šibke občine so

ob odsotnosti druge ravni lokalne samouprave – pokrajin – finančno šibke in zato odvisne od državnega središča, kjer se sprejemajo politične odločitve in delijo finančna sredstva. Na drugi strani pa je ustanovitev občin povečala razpršenost odločanja ter pomembno pripomogla k opremljanju z osnovno infrastrukturo in storitvami na lokalni ravni. Zato se je okrepila središčna naselja nižje ravni, izboljšala se je kakovost življenja (Benkovič Krašovec 2006) in se v nekaterih občinah približala življenjskim ter delovnim razmeram na urbanih območjih.

Kot smo že ugotovili, ima pri decentralizaciji pomembno vlogo regionalna politika. K blaženju centralizacije pripomorejo različni ukrepi endogene regionalne politike, še posebej spodbujanje razvoja manj razvitih območij. Aktualni zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (Zakon o ... 2011) v tem smislu izpostavlja **obmejna problemska območja**, ki

Slika 9: Obmejna problemska območja v Sloveniji leta 2024 (vir: Uredba o določitvi obmejnih problemskih območij 2024).

zajemajo obmejne občine in občine, ki neposredno mejijo nanje. Obmejne občine so občine, v katerih več kot polovica prebivalcev živi v 10-kilometrskem obmejnem pasu in imajo primanjkljaj delovnih mest (indeks delovne migracije pod 100) ter povprečno gostoto poselitve (število prebivalcev na kvadratni kilometer je pod slovenskim povprečjem). Pri občinah, ki neposredno mejijo na obmejne občine, se kot merilo za vključitev v obmejna problemska območja upošteva več kot 45-minutna povprečna dostopnost do najbližjega priključka avtoceste ali hitre ceste oziroma velik delež površine, vključene v območje Nature 2000 (več kot 150 % slovenskega povprečja vključenosti površin občin v ta območja). Med obmejna problemska območja se uvrščajo tudi občine, ki imajo koeficient razvitosti občin po zakonu, ki ureja financiranje občin, manjši od 0,90, če mejijo na obmejne občine ali občine, ki neposredno mejijo nanje (Kušar in Bobovnik 2019; Uredba o ... 2024). S spremembo uredbe leta 2024 se med obmejna problemska območja uvršča 88 občin, v katerih je leta 2024 prebivalo blizu 470.000 prebivalcev (slika 9). Za obmejne problemske občine so na voljo razpisi, s katerimi se spodbuja predvsem podjetništvo. Gre za razpise, ki so namenjeni mikro-, malim in srednje velikim podjetjem, spodbujanju socialnega podjetništva, vključevanju diplomantov v delo na razvojnih projektih podjetij in sofinanciranju projektov ekonomsko-poslovne infrastrukture (Herman 2022).

K decentralizaciji prispeva tudi **izvajanje regionalne politike na regionalni**

ravni. Slovenija je razdeljena na 12 razvojnih regij. Razvojna regija je temeljna funkcionalna enota za načrtovanje regionalne politike in izvajanje nalog regionalnega razvoja (Zakon o ... 2011). V vsaki razvojni regiji je (vsaj ena) razvojna agencija, ki si prizadeva za povezovanje deležnikov na regionalni ravni (slika 10). Njihova ključna naloga je identificiranje regionalnih razvojnih potencialov in pobud ter priprava regionalnih razvojnih programov. Njihovo povezovalno in usklajevalno

delo na regionalni ravni je sedaj že razmeroma utečeno, saj je v veljavi že četrta generacija regionalnih razvojnih programov (2002–2006, 2007–2013, 2014–2020, aktualno programsko obdobje 2021–2027). Izvedeni so predvsem tisti v regionalnih razvojnih programih navedeni projekti, ki so vključeni v izvedbene dele – dogovore – o razvoju regij. Ti vsebujejo tako regijske kot sektorske projekte, ki imajo pomembno regionalno komponento. Upoštevati se mora načelo skladnega razvoja vseh

Slika 10: Razvojne regije so bile ustanovljene na podlagi zakona o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja iz leta 1999. Izhajajo iz delitve Slovenije na 12 statističnih (NUTS3) regij. V vsaki razvojni regiji deluje nosilna razvojna agencija, ki opravlja ali koordinira naloge, povezane z izvajanjem regionalne politike na regionalni ravni. Imena razvojnih regij in navedene razvojne agencije so povzete po regionalnih razvojnih programih za obdobje 2021–2027.

Prispevek regionalnih razvojnih agencij k razvoju (medmrežje 6):

1. Strateško načrtovanje regionalnega razvoja — celovito in interdisciplinarno načrtovanje, ki temelji na poglobljenem poznavanju metodologij načrtovanja ter poznavanju regij in povezovanju deležnikov.
2. Koordinacija in usklajevanje — lokalnih skupnosti in ostalih deležnikov.
3. Izgradnja partnerstev — lokalno/regionalno/nacionalno/čezmejno/evropski prostor.
4. Poznavanje lokalnega in regionalnega okolja — dobro poznamo in razumemo potrebe in interese organizacij, občin in regij.
5. Združevanje — lokalnih interesov v regionalne aktivnosti.
6. Pridobivanje sredstev — priprava in urejanje prijav na razpise Evropske unije in državnega proračuna.
7. Akumuliranje in prenos znanja/svetovanje — akumulirana znanja na ravni posameznikov in institucij.
8. Učinkovito ravnanje s sredstvi — omejena sredstva — velik učinek.
9. Mentoriranje — podjetnikom in start-upom; omogočanje mednarodnih izkušenj.
10. Multidisciplinarnost — delovanje na področju vseh stebrov trajnostnega razvoja (gospodarstvo, okolje, družba).

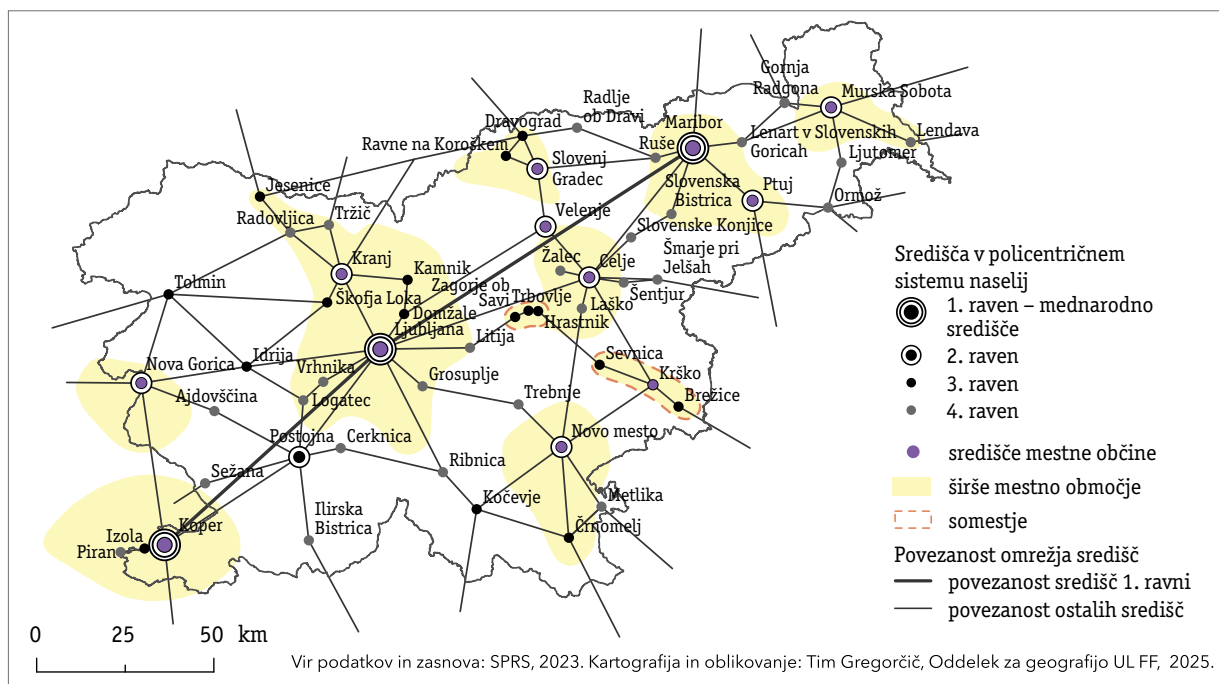
območij v regiji, kar preprečuje centralizacijo razvojnih aktivnosti. Regionalne razvojne agencije so aktivne tudi na področju kohezijske politike Evropske unije, kar regijam prinaša dodatna finančna sredstva za razvoj.

Za decentraliziran razvoj si prizadeva tudi **prostorska politika**. Osnovni

model prostorskega razvoja Slovenije sledi konceptu policentričnega urbanega sistema (slika 11), ki podpira racionalen in učinkovit prostorski razvoj. Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2023), ki je temeljni strateški prostorski dokument Republike Slovenije, poudarja enakomerno pokritost celotnega ozemlja države s

središči v sistemu poselitve s ciljem, da bi 80 % prebivalcev imelo prebivališče znotraj 25-kilometrske oddaljenosti od središča najmanj druge ravni, 90 % pa najmanj tretje ravni. S tem bi bila zagotovljena ustrezna oskrba prebivalcev z vsemi potrebnimi storitvami za njihovo kakovostno življenje.

Slika 11: Koncept prostorskega razvoja Slovenije: policentrični urbani sistem Slovenije.

Sklep

Številni razvojni deležniki se na načelni ravni strinjajo, da je za uravnotežen razvoj Slovenije nujna decentralizacija, ki bi omogočila enakomernejšo porazdelitev virov, investicij in priložnosti po celotni državi. To bi prispevalo tudi k zmanjšanju regionalnih razlik in izboljšanju kakovosti življenja vseh prebivalcev. Kljub temu vse priložnosti in pobude niso bile uresničene.

Najodločnejši korak k decentralizaciji bi bila uvedba pokrajin kot

druge ravni lokalne samouprave. Takšne politično-teritorialne enote bi lahko oblikovale ustrezen organizacijski okvir, bile bi tudi finančno samostojne(-jše). Omogočile bi enakomernejši regionalni razvoj in učinkovitejše upravljanje javnih storitev.

Do prave decentralizacije (vključno z močjo odločanja) bi prišlo v primeru ustanovitve pokrajin. Prvi poskus njihove uvedbe je potekal med letoma 2005 in 2008. Kljub sprejetju ustavnih sprememb in zakonodaje za ustanovitev pokrajin, zaradi pomanjkanja

političnega soglasja in finančnih sredstev projekt ni bil uspešno zaključen, k njegovi prekinitvi pa so prispevali še le delno uspešen referendum o pokrajinah (volivci so na referendumu zavrnil nekater predlagane rešitve glede obsega in poimenovanja pokrajin ter lokacij pokrajinskega središča), politične spremembe (nova vlada) ter začetek finančno-gospodarske krize v letu 2009. Nov poskus členitve Slovenije na pokrajine je bil izveden pred kratkim (slika 12). Tudi ta se je prav tako zaradi skromne politične podpore in dilem glede prenosa nalog na pokrajine ter nedorečenega financiranja (zaenkrat) zaključil.

Slika 12: Predlog delitve Slovenije na pokrajine iz leta 2022. Slovenija bi bila razdeljena na 15 pokrajin, posebna enota bi bila Mestna občina Ljubljana zaradi opravljanja funkcije glavnega mesta države (vir: medmrežje 7).

Ključna prвина decentralizacije na regionalni ravni tako ostajajo razvojne regije, ki prevzemajo čedalje več razvojnih nalog, poleg izvajanja politike regionalnega razvoja še izdelavo regionalnih prostorskih planov, ki naj bi bili dokončani do konca leta 2026 in naj bi omogočili bolj povezan ter celovit pogled na prostorske izzive in potencialne. Tu so še načrti za trajnostno mobilnost na regionalni ravni, pa tudi druge naloge, pri katerih je regionalna raven izkazano najuspešnejša prostorska raven za razreševanje razvojnih in svojih prostorskih izzivov.

V zadnjih letih se pozornost posveča tudi vplivom tehnoloških sprememb, ki omogočajo delo od doma ali v dislociranih enotah javne uprave, kar bi zmanjšalo potrebe po dnevni migraciji v središčno regijo in v večji meri ohranjalo razvojne vire v obrobni regijah. Veliko je bilo govora tudi o prenosu upravnih funkcij v mesta zunaj Ljubljane, a je bil takšen pristop

le redko uporabljen. Sodobna teorija regionalnega razvoja poudarja iskanje novih inovativnih razvojnih pristopov, ki bi temeljili na trajnostni rabi endogenih razvojnih potencialov. Nove možnosti za decentralizacijo pa ponuja tudi zeleni prehod, ki na novo vrednoti regionalne vire

ter podčrta potrebo po večji regionalizaciji gospodarstva (Petrov in Tsonkov 2022).

V primerjavi z drugimi evropskimi državami se Slovenija sicer srečuje z nižjo stopnjo centralizacije, a to še ne pomeni, da ni potrebno sprejeti in

izvajati ukrepov za blaženje njenih posledic ter spodbujanje decentralizacije. K temu pa nenazadnje pomembno prispevajo tudi geografske značilnosti Slovenije, saj se že na majhne razdalje menjavajo naravno- in družbeno-geografski dejavniki, ki oblikujejo manjše in večje regije.

Viri in literatura

1. Benkovič Krašovec, M. 2006: Vloga majhnih občin pri razvoju slovenskega podeželja. Dela 25.
2. Bole, D., Gabrovec, M. 2012: Daily commuters in Slovenia. Geografski vestnik 84-1.
3. Drozg, V. 1994: Ali postaja Slovenija centralistična država? Vrsta dejavnikov kaže, da je odgovor pritrdilen. Delo 36-195, 24. 8. 1994.
4. Drozg, V. 2005: Koncepti policentrične ureditve Slovenije. Dela 24.
5. Herman, E. 2022: Spodbujanje regionalnega razvoja v obmejnih problemskih območjih na primeru Obsotelja. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
6. Keeble, D. E. 1967: Models in Economic Development. Models in Geography. London.
7. Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.
8. Krugman, P. 2004: Increasing Returns and Economic Geography. Recent Developments in Urban and Regional Economics. The International Library in Critical Writings in Economics 182. Cheltenham.
9. Kušar, S., 2003: Problemska regija kot element za zasnovo regionalnega razvojnega programa. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
10. Kušar, S. 2005: Manj razvita območja kot element politike skladnejšega regionalnega razvoja v Sloveniji: pretekle izkušnje in prihodnji izzivi. Dela 24.
11. Kušar, S. 2021: Razvojne razlike med regijami v Sloveniji po letu 1971. Regionalni razvoj 8. Ljubljana.
12. Kušar, S., Bobovnik, N. 2019: Razvojna problematika obmejnih problemskih območij. Regionalni razvoj 7. Ljubljana.
13. Kušar, S., Vintar Mally, K. 2004: Ljubljanska urbana regija – problemska regija? Dela 22.
14. Medmrežje 1: <https://www.24ur.com/novice/svet/v-ljubljani-kar-26-odstotkov-vseh-delovnih-mest-v-drzavi.html> (29. 3. 2025).
15. Medmrežje 2: <https://www.delo.si/novice/slovenija/skupnost-obcin-nasprotuje-nadaljni-centralizaciji-drzavnih-institucij> (29. 3. 2025).
16. Medmrežje 3: <https://www.delo.si/nedelo/de-centralizacija> (29. 3. 2025).
17. Medmrežje 4: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/kako-nas-dusi-centralizacija.html> (29. 3. 2025).
18. Medmrežje 5: <https://www.radio-odeon.com/novice/absurdna-centralizacija-slovenije/> (29. 3. 2025).
19. Medmrežje 6: <https://www.rra-giz.si/o-rra-giz> (29. 3. 2025).
20. Medmrežje 7: <https://www.pokrajine.si/> (29. 3. 2025).
21. Naprudnik, M. 2018: Regionalno planiranje in urejanje prostora v Sloveniji. Prostorski načrtovalci 21. stoletja. Ljubljana.
22. Petrov, K., Tsonkov, N. 2022: Regional Aspects and Development Opportunities in Bulgaria in the Context of the European Green Deal. European Integration Studies 16-1.
23. Pike, A., Rodriguez-Pose, A., Tomaney, J. 2006: Local and Regional Development. London. New York.
24. Poročilo o regionalnem razvoju 2018–2022. Ljubljana, 2023.
25. Poročilo o slovenskem nepremičninskem trgu za leto 2024. Ljubljana, 2025.
26. Richardson, H. W. 1978: Regional and Urban Economics. London.
27. Sokol, M. 2011: Economic Geographies of Globalisation. A Short Introduction. Celthenham, Northampton.
28. Statistični urad Republike Slovenije. Medmrežje: <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl> (2. 4. 2025).
29. SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 1998.
30. Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Ljubljana, 2023.
31. Uredba o določitvi obmejnih problemskih območij. Neuradno prečiščeno besedilo št. 6. Medmrežje: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=URED5758> (2. 4. 2025).
32. V kakšni kondiciji so slovenski gospodarski velikani. Medmrežje: <https://www.finance.si/manager/v-taksni-kondiciji-so-slovenski-gospodarski-velikani/a/9027997> (6. 10. 2024).
33. Vintar Mally, K. 2021: Socialno-ekonomske in okoljske značilnosti regionalnega razvoja Slovenije po letu 2010. Dela 56.
34. Vrišer, I. 1998a: Regionalni razvoj slovenskih pokrajin. Regionalno prostorsko planiranje – praksa in izzivi. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta. Bled.
35. Vrišer, I. 1998b: Gospodarska geografija. Geografija Slovenije. Ljubljana.
36. Vrišer, I. 2000. Industrijska geografija. Ljubljana.
37. Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list RS, št. 20/2011. Ljubljana.
38. Zasnova urbanizacije. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, Zasnova regionalnega prostorskega plana. Ljubljana, 1974.

Dolina Baruna pod Makalujem (8465 m)

*Odmaknjena, a ena (naj)lepših na planetu,
pred pol stoletja in danes (I. del)*

IZVLEČEK

Članek obravnava vtise in doživetja pisca, ki je bil leta 1972 kot raziskovalec-geomorfolog član 4. Jugoslovanske alpinistične himalajske odprave na Makalu. Podatkov o spremembah v gospodarstvu ni veliko, več jih je v življenjskem standardu prebivalcev in modernizaciji prometnih povezav. Ceste in sodobni mostovi počasi, a vztrajno prodirajo na podeželje, medtem ko je dostop v Dolino Baruna, še vedno mogoč le po tradicionalnih stezah. Nekdanjim odpravam so se na istih poteh pridružili vse številnejši romarji in pohodniki na trekingih.

Ključne besede: Nepal, Dolina Aruna, Dolina Baruna, dostopne razmere, geomorfologija, budizem, romanja

ABSTRACT

The Baruna Valley below Makalu (8465 m), remote yet one of the (most) beautiful on the planet, half a century ago and today (Part I)

The article reflects the impressions and experiences of the writer, who in 1972 participated as a geomorphologist in the 4th Yugoslav Alpinist Himalayan Expedition to Makalu. There is little data on changes in the economy, but more on the living standards of the population and the modernization of transport connections. Roads and modern bridges are slowly but steadily reaching rural areas, while access to the Barun Valley is still only possible via traditional trails. Former expedition routes are now also used by an increasing number of pilgrims and trekking hikers.

Keywords: Nepal, Arun Valley, Barun Valley, access conditions, geomorphology, buddhism, pilgrimages

Enkrat v Himalaji ... ni nobenkrat! Ali res? Pisec tega sestavka je bil tam samo enkrat, zato pa takrat z vsemi aktiviranimi čuti v glavi, ki so komaj zmogli dojemati in sprejemati zgoščeno dogajanje. V okviru in sestavu 4. jugoslovanske alpinistične himalajske odprave (JAHO) na Makalu jeseni leta 1972 smo bili zdoma tri mesece, točneje od druge polovice avgusta do vrnitve v Ljubljano 18. novembra. Neprimerljivo z današnjimi, mnogo krajšimi odpravami!

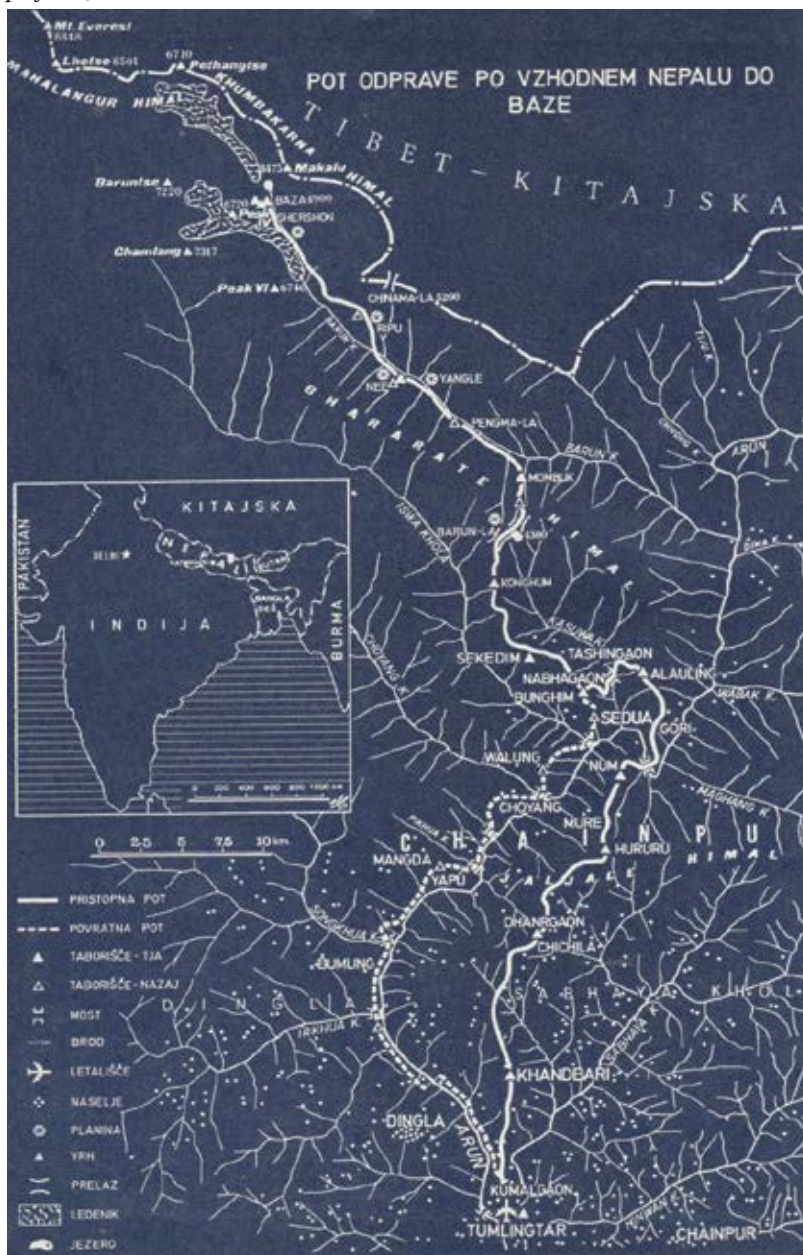
Sika 1: Zemljevid dela vzhodnega Nepala ob srednjem toku reke Arun, z vrisano potjo 4. JAHO na Makalu leta 1972 (vir: Kunaver 1974).

Avtor besedila:

JURIJ KUNAVER, doktor geografskih
znanosti, zaslužni profesor
Filozofske fakultete Univerze
v Ljubljani, upokojenec
Hubadova ulica 16, 1113 Ljubljana
E-pošta: jurij.kunaver@siol.net

COBISS 1.04 strokovni članek

Slika 2: Odhod odprave s Tumlingtarskega letališča (foto: Jurij Kunaver).

Po nekajdnevem turističnem ogledovanju nepalske prestolnice Katmandu nas je prvi del odprave manjše potniško letalo Twinotter de Havilland v tri četrt ure pripeljalo do letališča Tumlingtar v vzhodnem Nepal. Prav takrat so ga zaradi čedalje večjega prometa usposobili na veliki terasi na levem bregu mogočne himalajske reke Arun. Odhod na enajstdnevni pohod

do skoraj 5000 m visokega baznega tabora pod Makalujem, z 8465 metri petim najvišjim himalajskim vrhom, je sledil po nekaj dneh zbiranja razmeroma precej številčne odprave.

Za pisca se je tako začelo kopičenje ogromne količine novih spoznanj, zapisanih v dnevnikih, na številnih fotografijah, skupaj z več deset kilogrami

kamninskih vzorcev in geomorfološko karto Doline Baruna (angleško *Barun Valley*). Ko smo se čez dobra dva meseca vračali na isto letališče, se je vsemu pridružila še bogata bera etnoloških predmetov (lesene stružene posode za vodo, budistične molitvice na lesu, tkanini in papirju, kosi oblačil), namenjena Slovenskemu etnografskemu muzeju.

Nepozabna so bila srečanja z domačini, že takoj na tumlingtarskem letališču, ko se je prijazen krojač ponudil, da mi iz finega bombažnega blaga, ki sem ga med presenetljivo mnogimi razstavljenimi vrstami lahko izbral sam, sešije rjuho za prijetnejši občutek v najlonski spalni vreči. Toliko različnih enobarvnih bombažnih blagov nisem videl ne prej ne pozneje, in to sredi najbolj siromašnega nepalskega podeželja. Vpliv sosednje Indije – najbrž! Krojač je izviral iz nekaj višje stoječe nevarske, četrijevske ali brahmanske kastne skupine.

Slika 3: Most čez Arun pod Numom leta 1972 (levo) in danes (desno) (foto: Jurij Kunaver in Tomaž Goslar).

V Nepalju sta me še posebej presenetila bogata budistična kultura in ornamentika, ne le v Katmanduju, tudi med potjo odprave. Predvsem pa narava ter človek, ki se ji je prilagodil, kot na primer pri gradnji podeželskih hiš, ki so pogosto zgrajene iz lesenega ogrodja, zunanje in notranje stene pa iz gostega prepleta bambusnih trakov. Zagotovo zelo primerno za kraje z vse leto visokimi subtropskimi temperaturami. V naseljenih krajih naravo doživljam zlasti skozi podnebje, z vsakodnevno temperaturo ozračja, ki se spreminja skladno z nadmorsko višino.

Namesto, da bi se na naši poti ves čas dvigali, je bilo eno redkih neprijetnih doživetij spust za 800 m iz Numa do bregov Aruna in mosta čezenj, ki je na nadmorski višini 620 m. V nekaj urah smo se iz znosnega subtropskega znašli v neprijetnem, vročem tropskem podnebju, čakal pa nas je še zahteven prehod čez divjo himalajsko reko. Torvor je šel čeznjo po neke vrste žičnici, ljudje pa smo posamično prečili reko po mostu, sestavljenem iz treh, s prečnimi jeklenicami v obliki trikotnika, medsebojno povezanih in kot pajčevina tankih jeklenic, ter slabo pritrjenih okroglastih tramičev, ki so bili edina opora stopalom. Zame je bila to ena največjih preizkušenj na vsej poti. Na stranske jeklenice si se opiral z rokami, oprtan z nahrbtnikom, kar ni bilo ravno enostavno, kajti nekateri tramiči so grozili, da padejo v reko. Najhujši pa je bil znan občutek, da se most nagiba v nasprotno stran od toka reke. To ni bila reka, kot smo je navajeni, ampak mogočen in divji ledeniški veletok!

Udeležba na odpravi pred petdesetimi leti

Z udeležbo na tej odpravi se mi je izpolnila mladostna želja pobleže spoznati eno od tujih gorstev. Z bratom Alešem sva že leta 1956 načrtovala vzpon na turški Ararat, kar pa so onemogočile takratne politične razmere. Dolina Baruna pod Makalujem je bila mnogo več kot enakovredno nadomestilo. To je bila ljubezen na prvi pogled! Ljubezen, geografska, ki še vedno traja in navdihuje. Še vedno razmišljam, se čudim usodi in sem ji hvaležen, da me je pripeljala med najlepše in najvišje gore sveta, na območje skoraj v celoti ohranjenega gorskega ekosistema v okviru nepalskega narodnega parka Makalu Barun. Parka takrat še ni bilo, niti ekosistemskih himalajskih študij Altona C. Byersa niti dandanes tako vsakdanjih trekingov.

Ko smo prečkali Arun, še nisem vedel, da hodimo po dnu najbolj globoke doline na svetu (Cronin 1979). In da

sem tam lahko celo raziskoval! Temu je morda nehoti botrovalo dejstvo, da sem že kot študent za seminar pri profesorju Antonu Meliku pripravil poročilo o prvih angleških odpravah na Mt. Everest (1921–1938) in njihovem geografskem pomenu. S prevodi v *The Geographical Journal* objavljenih člankih sem se pošteno namučil, še bolj pa z geografskim vrednotenjem.

Morda se čudite mojemu navdušenju in evforiji nad doživljaji pred pol stoletja, češ saj taka potovanja niso nič posebnega. Da, morda danes, a ne v preteklosti. Zdaj poskušam dopovedati, kako pomembno se je zavedati učinka časa, sprememb, ki jih ta neusmiljeno prinaša, a se jih komajda zavedamo. To je tudi eden od temeljnih motivov in namenov tega prispevka.

Tudi Nepal ni izjema, le da so tu zaradi nekdanjega siromašnega podeželja spremembe morda še vidnejše. Nekoč

Slika 4: Lesene stružene posode za transport in shranjevanje vode (foto: Jurij Kunaver).

je morala imeti vsaka odprava dovoljenje in spremljevalca v obliki zveznega oficirja. Kajpak, tudi potovanja v Nepal si ni mogel privoščiti vsak, ki si je to želel. Zato smo si med drugim zadali nalogo, da opozorimo na napredek na eni strani in na njegove pasti na drugi. Po petdesetih in več letih je za kaj takega obilo primerov, le da to ni dano vsakemu. Takrat so bile informacije le v tiskani obliki, zdaj pa se vsakokrat, ko odpreš računalnik, na ekranu vsipajo nove in nove. Na primer o mostu čez Arun pod Numom ali o gradnji cest in hidrocentral v njegovi dolini. Prav slednje bi se izmuznilo, če me ne bi mučila vprašanja o pomenu mejnega prehoda med Nepalom in Tibetom oziroma Kitajsko, z zvenečim imenom Kimathanka.

Po vrnitvi odprave smo objavili kar nekaj člankov, tako v Geografskem obzorniku kot v Pionirju, še posebej pa v za tisti čas bogato ilustrirani knjigi Makalu. Bralcu ponujamo, da primerja tedanje, bolj osnovne in pregledne, ter sedanje, popolnejše naravoslovne opise. Eno se dopolnjuje z drugim (Kunaver Aleš 1974; Kunaver Jurij 1974a, 1974b, 1975, 1976). Še mnogo več pa se najde v monografiji Dolina Baruna pod Makalujem: znanstvene raziskave v okviru alpinističnih himalajskih odprav v letih 1972 in 2014, izdani v zbirki GeograFF Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Prav ta je spodbudila pisca, da o vsem napiše poljudnejši geografski članek. Monografija obsega vrsto razprav, od geologije, geomorfologije, glaciologije, botanike, zoologije do fitogeografije in celo medicinskih raziskav.

Slika 5: Med barantanjem o znesku za plačilo je v roki plastenka, ki je bila takrat plačilno sredstvo (foto: Jurij Kunaver).

Septembra 2023 jo je izdal Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, s svojimi prispevki pa smo sodelovali nekateri udeleženci dveh odprav, že omenjene iz leta 1972 (Grošelj 2023; Kunaver 2023), in manjše alpinistične odprave iz leta 2014 z Ireno Mrak na čelu (Mrak, Kunaver in Goslar 2023; Novak 2023).

Ob petdesetletnici 4. JAHÖ (2022) je bila priložnost za objavo nekaterih raziskav, ki so na to v rokopisu čakale več desetletij. Pa tudi za objavo nekaterih novejših dognanj, tako z odprave leta 2014, kakor tudi za pregled novejših geoloških spoznanj. O tem vemo še najmanj. S tem smo slovenskemu bralcu želeli čim bolj približati redkeje obiskan in težje dostopen teren jugovzhodno od Mt. Everesta, na desnem bregu Aruna, z uradnim imenom okrožje Sankhuwasabha. To je neposredno jugovzhodno sosedsvo pokrajine Khumbu oziroma Solokhumbu južno od Mt. Everesta, najbolj

znane in najbolj obiskane himalajske gorske pokrajine. Podobnosti in razlike med njima so velike, od tod številne primerjave.

Odločitev za monografijo in tudi za ta članek pomeni nekakšno vračanje v preteklost, pomeni tudi priložnost za obujanje spominov na nekdanje stanje, ki ga v marsičem ni več. Priložnost za primerjave med nekoč in danes, za vrednotenje, kaj je boljše in kaj slabše. Seganje v preteklost povzroči povečano zanimanje za danes. Tako se je izkazalo, da bi cela vrsta stvari, ki so danes v vzhodnem Nepal in v Dolini Baruna že nekaj časa stvarnost, ostala ne samo nam, enkratnim obiskovalcem, ampak tudi širšemu krogu ljudi povsem neznana. Med njimi še posebej povečanje zanimanja za trekinge vse do podnožja Makaluja, za romanja do svetih krajev in izjemen ekološki pritisk nabiralcev čudodelne in drage zdravilne gobe *jartsa gumbu* na določen višinski gorski pas.

Kako sta pokrajina in življenje na nepalskem podeželju izgledala nekoč in kako izgledata danes

Kako je bila pokrajina videti pred nekaj desetletji in kako so takrat živeli domačini, sodobnik sploh ne ve in si ne more predstavljati, če mu tega ne pove nekdo, ki je vse to imel priložnost nekdanj videti in spoznati. Zato sta lahko oba prispevka, kot že omenjeno, najprimernejša pot za spoznavanje, kaj naredijo čas in procesi v naravi ter družbi. Kakšne so posledice vpliva človeka, ki s svojimi ambicijami ne da miru niti na najbolj oddaljenih, najtežje dostopnih in posebnega varstva vrednih območjih. Velik del posledic lahko opredelimo kot v glavnem pozitivne, saj se je močno izboljšala kakovost in varnost poti, intenzivno se gradijo ceste, mostovi, zgradili so mnoge, čeprav skromne nove stavbe kot gostišča in prenočišča za mimoidoče, povečala se je kupna moč in sploh standard prebivalstva, k čemur lahko štejemo povezanost z mobilnimi telefoni. A primerjava s sosednjo Indijo, z mnogo razvitejšimi azijskim državami ali z Evropo še vedno ni mogoča.

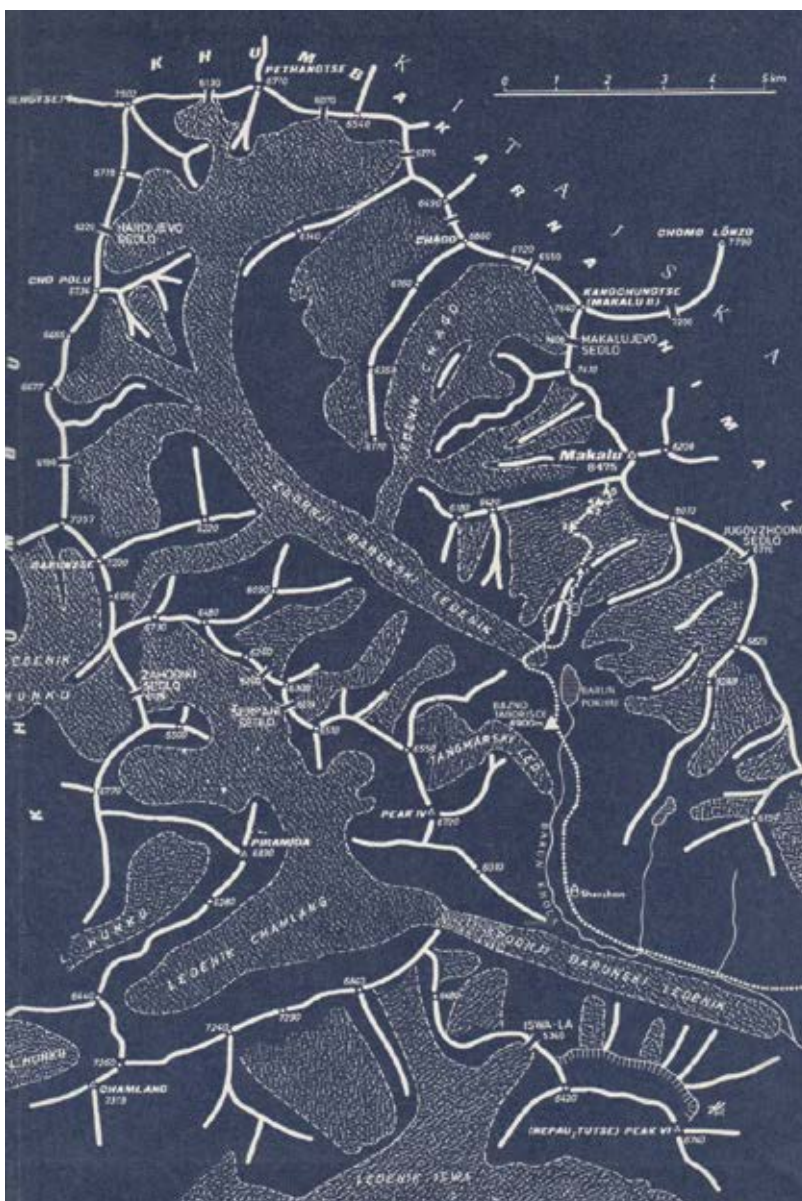
Velik del nepalskega podeželja še naprej ostaja precej nerazvit in siromašen, še zlasti, če je oddaljen od večjih mest ali naravnih znamenitosti. Trdijo, da je k zaostalosti podeželja veliko prispevala tudi »kulturna revolucija« nepalskih maoistov, ki je povzročila državljansko vojno (1996–2005) s kaosom in uničenjem. Zato od tam tolikšen odliv prebivalstva, zlasti selitev mlade nepalske delovne sile v tujino. Leta 1972 smo med potjo še

zlahka zamenjevali ničvredne plastenke za vrednejše nepalske predmete. Za shranjevanje vode so domačini namreč takrat poznali samo lesene stružene posode.

Za varovanje in ohranitev prvobitnega okolja je nesprejemljivo kopičenje odpadkov ob trekinških poteh.

Zaradi oskrbe pohodnikov sekajo vse več drevoja, ki ga je na videz v obilju. Strokovnjaki pa opozarjajo na zmanjševanje gozdnih zemljišč in to celo na strogo zavarovanem območju narodnega parka Makalu Barun. Opozorila o negativnih vplivih so vse glasnejša zlasti v sosednjem Khumbuju južno od Mt. Everesta, zaradi

Slika 6: Zemljevid poti odprave na območju Doline Baruna (vir: Kunaver 1974).

močno povečanega obiskovanja in prestižnega vzpenjanja na najvišji vrh sveta. Prizadevanja za varstvo okolja so zaznavna tudi na ožjem območju Makaluja oziroma Doline Baruna, za kar imajo največ zaslug ameriški ekologi, med njim že omenjeni geograf in gorski ekolog Alton C. Bayers. Ta že desetletja sistematično opazuje in opozarja na nevarnosti, ki prežijo barunskemu ekološkemu sistemu. Je tudi eden najzaslužnejših za ustanovitev narodnega parka Makalu Barun. To območje skupaj s sosednjimi dolinami po številu rastlinskih pa tudi živalskih vrst spada med najbogatejša na svetu. Je enkratni primer pokrajine, v kateri se lahko iz tropskega bioklimatskega pasu prek vmesnih treh pasov povzpneš do alpskega in nivalno-ledeniškega pasu.

Geografska in hidrološka orientacija – Dolina Aruna, najbolj globoka erozijska zajeda na Zemlji

Reka Barun (Barun Khola) je desni pritok Aruna (Arun Khola), ta pa je del rečnega sistema Sapt Kosi – Sedmerorečja v vzhodnem Nepal. Ta rečni sistem sestavljajo reke Sunkosi, Indravati, Tamba Kosi, Bote Kosi, Dud Kosi, Arun in Tamur. Reka Arun je v vzhodnem delu Nepala največja himalajska reka, ki ima od tam, kjer prečka glavni himalajski greben, izrazito severno-južno smer. Severno od tod zbira vode z obsežnega ozemlja v Tibetu, vzhodno in zahodno od mejne točke, tudi iz severnih delov Mahalangur Himala, kar je enako širšemu območju masiva Mt. Everesta. Obravnavano območje je del vzhodnega nepalskega okrožja Sankhuwasabha.

Slika 7: Porečje reke Arun na tibetanski in nepalski strani.

Dolina Barun Khole ali reke Barun naj bi bila od začetka Zgornjega Barunskega ledenika pod Pethangtsejem (6735 m) do sotočja z Arunom na nadmorski višini 1120 m dolga okrog 55 kilometrov. Takšno dolžino potrjujejo tudi Googlovi digitalni zemljevidi. V dolini razlikujemo

najprej spodnji, neprehodni in najnižji del (17 km), ki sega od sotočja z Arunom do Mombuka (3300 m). Sledita srednji in zgornji del (Upper Barun Valley) v dolžini 20 km, ki segata od Mombuka do baznega tabora pod Makalujem. Tam reka, bolje rečica Barun, izvira iz ledeniškega jezera

Slika 8: Mani, kamnita plošča z vklesanimi budističnimi izreki (foto: Jurij Kunaver).

Slika 9: Lama, laični budistični svečenik s tanko, sveto budistično podobo na poslikani tkanini v vasi Sedua (foto: Jurij Kunaver).

Barun Pokahri (4900 m). Najvišji del Doline Baruna nad Barun Pokhari obsega sedanji Zgornji Barunski ledenik, kar pomeni razdaljo približno 18 kilometrov (Kunaver 2023).

Dolina Aruna, najbolj globoka erozijska zajeda na Zemlji, bližnji Everest, Lhotse in Makalu pa se nasprotno dvigajo

Dolina Baruna poteka od severozahoda proti jugovzhodu in je vzporedna z drugimi, nižjimi desnimi pritoki Aruna, kot so, po vrsti, Kasuva (Kasuwa) Khola, Isva (Iswa) Khola, Čojang (Choyang) Khola, Soyang Khola in Irkhua Khola (po zemljevidu v knjigi Makalu 1974). Taka usmeritev dolin in voda je za to območje Nizke Himalaje značilna in je očitno izraz normalnega drevesastega razvoja srednjega Arunovega rečnega omrežja. Arun sam poteka v osi velike, proti severu upognjene arunske antiklinalne, ki pa je na severnem obrobju še naprej upognjena

proti severozahodu. Od Mombuka (3300 m) do sotočja z Arunom je višinska razlika rečnega toka Baruna 2180 m, kar pomeni izjemno velik strmec 132 ‰.

Zato območje med Makalujem in izlivom Baruna v Arun velja za tisti predel na Zemlji, kjer obstajajo največje relativne višinske razlike na kratki razdalji. Relativna višinska razlika med vrhom Makaluja (8485 m) in

35 km oddaljeno Barunovo lokalno erozijsko bazo, to je Arunom, je kar 7361 m. Ta pojav je povzročila izredno globoka vrezanost Aruna prečno na greben Visoke Himalaje in to v sosledstvu najvišjih vrhov na Zemlji. Na to so postali pozorni že v zgodnjem obdobju raziskovanja Himalaje. Tudi v zadnjem času niso redki poizkusi povezati omenjeno dejstvo z območjem najvišjih vrhov na svetu, ki učinkom podpiranja indijske litosferske plošče dodaja še lokalno močnejše dviganje. Skupina raziskovalcev iz Londonskega univerzitetnega kolidža (UCL) in kitajskega Inštituta za geoznanosti je v reviji Geoscience Nature objavila teorijo o nadpovprečnem dviganju Mt. Everesta ter bližnjih vrhov Lhotseja in Makaluja zaradi izostatičnega izravnovanja, kot posledice izjemno močne erozije in razbremenjevanja Zemljine skorje v porečju srednjega Aruna (Xu s sodelavci 2024). Mt. Everest naj bi se letno dvigal za kar 2 mm! Odkrili so tudi, da se je v Tibetu Arunovo porečje pred 89.000 leti s piraterijo precej povečalo in v tem vidijo razlog za še povečano erozijo.

Slika 10: Iz blata rešena starejša molilna zastavica iz srednjega dela Doline Baruna (foto: Jurij Kunaver).

Arun je skoraj zagotovo že od vsega začetka tekkel prečno na himalajsko gorsko verigo, ko je bil relief še nizek. Njegova globoka soteska je posledica globinske erozije v podlagi, ki se že od mlajših geoloških dob izostatično epirogenetsko dviga. V podlago se je začel vrezovati v trenutku, ko se je začelo navpično tektonsko dvigovanje Himalaje. Sedanje globoke soteske so torej plod dolgotrajnega kombiniranega procesa erozije in tektonskega dviganja. Dolina Aruna je eden najbolj klasičnih primerov prodorne ali antecedentne doline. V zgornjem toku, v Tibetu severno od glavne himalajske verige je njen podolžni prerez položen. Smer vodnih tokov je bodisi z zahoda bodisi z vzhoda, vsa hidrografska mreža pa ima izrazito široko, pahljačasto obliko. Ob prehodu prek Himalaje se pritoki obrnejo proti jugu in se združijo v eno samo reko, v Arun. Strmec reke se poveča do te mere, da dobi podolžni prerez vbočeno obliko. Na območju mosta pri Numu se strmec najprej hitro, nato pa postopoma zmanjšuje.

Ob pogledu na hidrogrfski in reliefni zemljevid desnega brega srednjega toka Aruna, kar je enako območju že omenjene največje vrezanosti te reke, pade v oči značilen pahljačasti razpored že omenjenih dolin, ki odmakajo masive Makaluja in Čamlanga. Od severa proti jugu se njihova smer spreminja od jugovzhodne do jugozahodne. Ena bolj izstopajočih lastnosti je odsotnost stranskih dolin in pritokov. Taka je v prvi vrsti Dolina Baruna, ki je najdaljša od vseh in ima začetek na ledeniškem območju Makaluja. Podobna ji je

Slika 11: Strma pobočja nad planino Nee, po katerih vodi strma, izpostavljena romarska pot do svetih spodmolov Shiva dhara in Parbati (foto: Jurij Kunaver).

sosednja Dolina Saldima Khola severovzhodno od nje, ki je edini levi pritok Barun Khole, še bolj pa Dolina Iswa Khole, ki je vrezana komaj pet kilometrov vstran, jugozahodno od nje in je na daljši razdalji povsem vzporedna z Dolino Baruna. Sotočje z Arunom ima nižje, na 750 metrih nadmorske višine. Povprečna medsebojna oddaljenost teh dolin je med pet in deset kilometrov, kar velja tudi za naslednjo, četrto, še nižje ležečo Dolino Apsuva Khola.

Širše območje Doline Baruna jugovzhodno od Makaluja kot naselitveni, gospodarski ter mistični prostor, nekoč in danes: pomen v budistični kulturi in religiji

Za najvišji gorski svet nad Dolino Baruna, med Makalujem in Mt. Everestom, bi si v teoriji, v sanjah ali iluziji lahko naivno mislili in predstavljali, da bi moral ostati nedotakljiv. Že zaradi njegove vloge in pomena v nepalski mitologiji! In vendar, človeška

noga nima obstanka, ne pozna omejitve in skuša vstopiti v vsak, še tako skrit, še tako oddaljen in še tako težko dosegljiv kotiček. Človek je v Dolino Baruna najbrž vstopil že pred nekaj stoletji. Budisti so v himalajskih vrhovih že v najzgodnejših obdobjih videli domovanja božanstev. Ime Makalu je sestavljena iz besed *maha* in *kala* v pomenu »Velika črna boginja«. V Dolini Baruna so bili domačini prisotni že občutno pred alpinisti, saj so tam zgrajena budistična znamenja. Alton C. Byers piše, da so romarji v Dolino Baruna vstopili že v 14. stoletju, medtem ko se je planinska paša začela v 17. stoletju z naseljevanjem Šerp iz sosednjega Solokhumbuja (Byers 2014a).

V tem delu Nepala nismo videli stup, budističnih spomenikov (simbola Bude in budizma), ki so značilne le za mesta, samo čortene in manjše manije in morda kakšno gombo. Čorteni so navadno nizke štirioglate kamnite

zgradbe, obdane s kamnitimi ploščami z vklesanimi budističnimi molitvami. Mimo njih je treba vedno po levi strani. Podobno je pri manijih, ki so največkrat navpično postavljene kamnite plošče s svetimi napisi, naslonjene na primerno podlago. Gompe so manjša podeželska budistična svetišča, budistični oltarji, ali pa budistični samostani. Slednji so v Khumbuju zelo pogosti, v srednjem porečju Aruna pa redki ali jih sploh ni.

Na jesenski odpravi leta 1972 v Dolini Baruna nismo srečali niti enega budističnega romarja. Prizadevanje, da bi pridobili vsaj osnovne podatke o približnem obsegu in organizaciji sedanjih romanj, ni bilo uspešno. Menda je višek romarskih pohodov ob avgustovski polni luni. Leta 1972 ob poti še ni bilo nobene čajnice ali prenočišča vse od Aruna naprej, še manj v Dolini Baruna. V vasi Sedua z botijskim prebivalstvom, največjem naselju ob naši poti, visoko nad desnim bregom

Aruna, smo naleteli na budistične menihe ali lame, ki so nam pokazali budistične molilne pripomočke in simbole. V zameno za praktične predmete ali denar so jih bili pripravljeni tudi izročiti. Seduo bi bilo mogoče zato nestrokovno označiti kot lokalno budistično religiozno središče najnižje ravni. Od tu najbrž izvira skrb za budistična znamenja ob poti vse do vznožja Makaluja. Tamkajšnji ljudje so že zgodaj iskali dodatne možnosti za preživetje in pri tem našli pot do pašnikov na dnu Doline Baruna. Tem in poznejšim domačim obiskovalcem Doline Baruna lahko pripišemo tudi avtorstvo zemljepisnih imen, ki jih zdaj uporabljamo za te kraje.

Na vrvciah izobešene oziroma na tleh ležeče molilne zastavice, smo videli ob poti med planinama Yangle Kharka in Nee (Nghee) Kharka na dnu Doline Baruna, na nadmorski višini od 3300 do 3600 m. Tam je sedaj izhodišče za vzpon do dveh svetih spodmolov. Sam sem ob tem razmišljal, ali smem vsaj eno zastavico vzeti s seboj za spomin, čeprav gre za sveti predmet. Takrat so bile zastavice le črno bele in ne barvaste, kakršne so dandanes. Na zastavicah in omenjenih kamnitih ploščah je največkrat izpisana najpogostejša budistična molitev Om mani padme hum, ki ima globlji pomen. V poenostavljenem prevodu pomeni hvala oziroma hvalnica dragulju v lotosovem svetu. Po večkrat citirani razlagi 14. dalajlame te besede pomenijo: »*da z vajo, ki je nedeljiva povezava načina in modrosti, lahko svoje nečisto telo, govor in mišljenje pretvoriš v čisto, vzvišeno telo, govor in mišljenje Bude*«. Dandanes barvaste zastavice v Dolini Baruna

Slika 12: Velika odprtina spodmola Shiwa dhara 600 m nad dnem doline, eden od dveh najbolj zaželenih romarskih ciljev v Dolini Baruna (foto: Tomaž Goslar).

krasijo vsako stavbo ali skupino stavb in sporočajo, da to ni le območje alpinizma in vzponov na vrhove, ampak predvsem svet čaščenja narave ter vseprisotnih budističnih božanstev. Zdaj je to sicer v veliki meri povezano s sodobno komercializacijo, ki spretno izkorišča verska čustva.

Budisti kljub temu še naprej nespremenjeno častijo himalajske gore. Z Dolino Baruna je na primer tesno povezano verovanje v obstoj tako imenovanega beyula oziroma beyulov. Po prepričanju šole tibetanskega budizma so to skrite doline, ki pogosto obsegajo na stotine kvadratnih kilometrov, ki jih je legendarni indijski budistični mislec Padmasambhava (tudi Guru Rimpoche iz 8. stoletja), ki je tantrični budizem prinesel v Tibet in tam ustanovil prvi samostan, blagoslovil kot zatočišča. Njihove lokacije so bile shranjene na zvitihih (lamyig ali neyig), skritih pod skalami ter znotraj jam, samostanov in stup. So kraji, kjer se prekrivata fizični in duhovni svet, učinkovitost tantrične prakse pa se poveča z več dimenzijami zaznave. Padmasambhava je določil božanstva za zaščito beyula. Zaščitne sile se kažejo kot snežne nevihte, megle in snežni leopardi. Budistična besedila sporočajo, da se beyul odkrije, ko se planet približuje uničenju in svet postane preveč pokvarjen za duhovno prakso. Opisujejo doline, ki spominjajo na raj, v katerega se pride le z ogromno muko. Nekaj takega naj bi bila tudi Dolina Baruna. Šerpe naj bi beyul – zatočišče odkrili tudi v Solukhumbuju, ko so v 15. in 16. stoletju zapustili Tibet, da bi ubežali verskemu preganjanju.

Slika 13: Od ledenika okroglasto obrušena pobočja Amabuchung, za pripadnike plemena Rai simbol plodnosti (foto: Jurij Kunaver).

V zvezi s pojmom beyula pogosto citirajo nemškega antropologa Johanna Reinharda (Reinhard 1978), ki je napisal obsežno razpravo o beyulu Kembalung, skriti dolini (hidden valley) s svetiščem v neki jami ob bregovih reke Choyang Khola. Alton C. Byers v razpravi o dolini Hinku, kot eden redkih bolj konkretno navaja, da bi to lahko bilo skrivnostno svetišče v zgornjem delu omenjene doline, pod nekim spodmolom. Dolina Hinku je naseljena dolina jugozahodno od priljubljenega cilja trekingov, Meru Peaka (6660 m). Vzhodno od njega poteka nenaseljena dolina Hongu, ki sega vse do podnožij Chamlanga, 7319 m, kar pa je že zahodno sosedje zgornje Doline Baruna (Reinhard 1978; Byers 2014b).

Spodmola Shiva dhara in Parbati, sveta cilja romarjev

Spoznanje, da je pred pol stoletja še težko dostopna Dolina Baruna v zadnjih desetletjih postala romarski hit, je bilo za pisca tega članka veliko presenečenje. Če si ne bi prizadevali za monografijo, tega spoznanja ne bi bilo. Ne bi bilo ogledovanja filmov na YouTube, ki s prikazovanjem posameznih odsekov poti do Doline Baruna, posebno pa vzponov čez gladka skalna pobočja do Shiva dhare nad planino Nee Kharka, vabijo na romanje. Podobno je s trekingi. Zdaj Dolino Baruna, menda eno najlepših na planetu, oglašajo kot vsako drugo turistično zanimivost na svetu.

Slika 14: Spodnji Barunski ledenik z ostanki ledenika v obliki »mrtvega ledu«. Na tem mestu je v zadnjih desetletjih nastalo novo ledeniško jezero (foto: Jurij Kunaver).

Cilj romanja je omenjeni vzpon do naravnih posebnosti, dveh velikih spodmolov, podobnih vhodu v jamo, okrog 600 metrov nad dnom doline. Domnevamo, da sta nastala s postopnim preperevanjem in luščenjem s podzemnimi vodami v zimskem času namočene kamnine. V visokem stropu enega od njiju izvira tanek curek vode kot manjši slap, kar je za budiste znamenje, da ta voda prihaja neposredno od budističnega božanstva. Eden od spodmolov se imenuje Shiva dhara, drugi je Parbati. V tem nenavadnem vodnem curku se nekateri pustijo zmočiti in verujejo, da jim bo to pomagalo pri premagovanju bolezni ali drugih tegob. Tam prižigajo sveče, izobešajo molilne zastavice in z molitvijo častijo bogove. Sveto vodo v plastenkah celo nosijo dneve in dneve daleč domov. Romarji verjamejo, da jim premagovanje težav na romanju, tudi če se stopnjujejo, pomaga k hitrejši izpolnitvi želja ali za razsvetlitev.

Malo naprej po dolini je zelo značilna, že od daleč vidna in od ledu obrušena okroglasta stena (Ama Bučung, tudi Amabuchung) pri planini Djak, nedaleč od planine Nee, ki je za pripadnike plemena Rai simbol plodnosti. Tudi ta kraj obiskujejo in častijo ter se priporočajo (Kunaver 2023).

Na dostopnih video posnetkih na YouTubu je mogoče videti, kako se največkrat bosi romarji do omenjenih svetih krajev vzpenjajo po strmih gladkih skalnih pobočjih s pomočjo v živo skalo zabitih kovinskih klinov. Stopinje so le plitvo vklesane v skalo, jeklenic, ki bi varovale pristopnike, ni videti veliko, prej gre za neke vrste

Slika 15: Nepozaben pogled na zgornjo Dolino Baruna z mogočnim Makalujem (8465 m) v ozadju. Spredaj je zaporedje srpastih čelnih moren Zgornjega Barunskega ledenika s konca zadnje ledene dobe ali še mlajše, kot bi jih vzel iz učbenika (foto: Jurij Kunaver).

verige. Iz turističnih propagandnih prikazov lahko sklepamo, da so romarji izjemno izpostavljeni nevarnosti padca ali zdrsa. A do podatkov o morebitnih nesrečah se ni bilo mogoče dokopati. Agenti romarska potovanja pod vodstvom vodnikov za udeležence organizirajo po sodobnih standardih. Zagotavljajo jim vso možno »udobje«, kar v nepalskih himalajskih razmerah pomeni spremstvo vodnikov, hrano in spanje v skromnih čajnicah ter nošnje prtljage. Nekaj podobnosti s trekinci sicer je, a to je že drugo področje. Kako je z zdravstveno oskrbo za primer bolezni ali nesreče, tudi ni znano. Agenti so polni hvale lepot Doline Baruna, ni pa znano, kako romarji prenašajo težave dolgotrajne hoje ali, kako so opremljeni za obrambo pred vztrajnimi padavinami na nadmorski višini nad 2000 metrov, kjer se začnejo tako imenovani oblačni gozdovi, ali zoper monsunski dež.

Slika 16: Bazni tabor 4. JAHO v zgornji Dolini Baruna, tik pod Makalujem, na nadmorski višini približno 5000 m. Po površju sandrskega vršaja za taborom so posejane vrtačaste vdrtnine, ki so bržkone posledica topljenja mrtvega ledu (foto: Jurij Kunaver).

O nadležnih pijavkah, ki prežijo na mimoidoča človeška telesa, turistični oglasi modro molčijo. Sklepamo, da se je nekaj spremenilo tudi na tem področju, saj je o tem malo omemb. Od našega obiska pred pol stoletja se je močno izboljšala kakovost poti, ki so pogostejše tlakovane s ploščami iz gnajsa. Postale so tudi širše in je zato zaradi večje oddaljenosti od grmovja ali drevesnih vej manj možnosti, da bi se pijavke spuščale na mimoidoča toplokrvna telesa. Zagotovo je sedaj veliko več preparatov za njihovo odganjanje, ki jih leta 1972 še ni bilo. Nismo vedeli niti za slano vodo, ki bi nas že takrat lahko obvarovala pred temi nadležnimi »ljubicami«. Pijavke so najraje zlezle med prste na

nogah. V zadnjem delu pohoda smo zato vsak večer ožemali preznjene in okrvavljene, neredko tudi premočene nogavice. Neprijetno izkušnjo z njimi sem imel kar štirinajst dni po prihodu v bazo, ko sem sredi noči pijavko moral izvleči celo iz ustne votline. V knjigi Makalu (Kunaver Aleš 1974) je o tej nadlogi veliko napisanega.

Kako romarji prenašajo velike višine in, ali so sploh vajeni hoditi po gorskih poteh, saj večinoma prihajajo iz nepalskih ali indijskih nižin? Pomemben je podatek, ki pa ga ni bilo mogoče preveriti, da gre pri romanjih za enkratni dogodek v letu, ko je glavni praznik Shiva dhare na avgustovsko polno luno. Koliko romarjev se takrat

zbere v Dolini Baruna, tudi ni znano. Ta čas najbrž ni bil izbran naključno, saj je monsunsko deževje lahko resna ovira za potovanja.

Iz nekega nepodpisanega poročila o potovanju do baznega tabora pod Makalujem, objavljenega na spletu leta 2014, povzemamo, da je poročevalec potoval v prvem tednu avgusta, ko je južno Azijo prizadel eden od tropskih ciklonov. Ne samo, da so bile gore okrog Makaluja ves čas na gosto zakrite z oblaki, ampak je v baznem taboru zapadlo toliko snega, da je bilo onemogočeno vsako gibanje, tudi vračanje po Dolini Baruna. Ko je poročevalec stal nekje blizu sedla Shipton La (4200 m), na pragu Doline Baruna,

je bil priča pristanka reševalnega helikopterja, ki je izpod Makaluja pripeljal prve rešene osebe. Tudi zase je ugotovil, da mu kljub vložnemu denarju in potrošenemu času preostane samo še vrnitev v nižje ležeče kraje.

Na območju vzhodnega Nepala oziroma Makaluja se obdobje monsunskega deževja, v katerem pade več kot 70 % letnih padavin, začne junija, prej kot v zahodnem Nepal. Traja do poznega septembra. Pod Makalu oziroma v Dolino Baruna in vasi ob poti so še desetletja po naši odpravi hodili peš in to vse od letališča v Tumlingtarju (400 m). Zdaj lahko potniki z majavim avtobusom ali z motorjem hitro dosežejo najprej največji kraj

Khandbari (1000 m), od tam pa Numa na nadmorski višini 1400 m. Tam je konec slabe ceste, zato se potovanje nadaljuje po pešpoti s spustom do reke Arun (630 m), kjer je znameniti most.

Tako kot mi leta 1972 morajo tudi romarji od Numa dalje še vedno opraviti isto pot. Od Sedue (približno 2000 m) dalje je treba premagati najprej okrog 3600 m visoko sedlo Kongma La, nato pa še sedlo Shipton La na nadmorski višini 4200 m in se nato spustiti do dna Doline Baruna, na okrog 3300 m. Romarjem ostane še nekaj kilometrov hoje do 3600 m visoke planine Yangle (Yangle Kharka), izhodišča do obeh svetih spodmolov.

Na planini so prenočišča in čajnica.

Nadmorska višina nad 3000 oziroma 3500 metrov nekaterim že povzroča težave. Leta 1972 smo se na poti do sedla Shipton La, še v gozdu na višini 3600 m, sredi noči prebudili zaradi pospešenega dihanja, ker je vsem trem osebam v šotoru začelo primanjkovati zraka. Problem pa ni bil toliko posledica nadmorske višine, ampak dežja v pasu oblačnih gozdov, ker smo šotor morali pokriti s plastično folijo. Sledilo je kritično zmanjšanje dotoka svežega zraka. Najbrž tudi romarji in udeleženci trekingov niso neobčutljivi na te pojave.

Se nadaljuje!

Literatura in viri

1. Byers, A. C. 2014a: Contemporary Human Impacts on Subalpine and Alpine Ecosystems of the Hinku Valley, Makalu-Barun National Park and Buffer Zone, Nepal. Himalaya 33-1.
2. Byers, A. C. 2014b: Conservation and Restoration of Alpine Ecosystems in the Upper Barun Valley, Makalu-Barun National Park, Nepal.
3. Cronin, E. W. Jr. 1979: *The Arun: A Natural History of the World's Deepest Valley*. Boston.
4. Grošelj, V. 2023: Alpinistična zgodovina Makaluja. Dolina Baruna pod Makalujem: znanstvene raziskave v okviru alpinističnih himalajskih odprav leta 1972 in 2014. Ljubljana.
5. Kunaver, A. 1974: Makalu. Ljubljana.
6. Kunaver, J. 1974a: Če geograf potuje. Makalu. Ljubljana.
7. Kunaver, J. 1974b: S kladivom in kompasom po dolini Baruna. Makalu. Ljubljana.
8. Kunaver, J. 1975: O geološkem razvoju nepalske Himalaje. Proteus 37-5.
9. Kunaver, J. 1976: Geografija nepalskih pokrajin. Geografski obzornik 23-1/2.
10. Kunaver, J. 2023: Pregled geomorfološkega raziskovanja zgornjega dela doline Baruna pod Makalujem, s poudarkom na letu 1972. Dolina Baruna pod Makalujem: znanstvene raziskave v okviru alpinističnih himalajskih odprav leta 1972 in 2014. Ljubljana.
11. Mrak, I., Kunaver, J., Goslar, T. 2023: Spremljanje sprememb obsega ledenikov na širšem območju Himalaje: primer preučevanja južnega ostenja Makaluja (8481 m) s pomočjo slikovnega gradiva iz leta 1972 in 2014. Dolina Baruna pod Makalujem: znanstvene raziskave v okviru alpinističnih himalajskih odprav leta 1972 in 2014. Ljubljana.
12. Novak, M. 2023: Geološke značilnosti Nepalske Himalaje s poudarkom na dolini Baruna pod Makalujem. Dolina Baruna pod Makalujem: znanstvene raziskave v okviru alpinističnih himalajskih odprav leta 1972 in 2014. Ljubljana.
13. Reinhard, J. 1978: Khembarung: The Hidden Valley. *Kailash. A Journal of Himalayan Studies* 6-1.
14. Xu, H., Jin-Gen, D., Smith A. G. G., Shi-Ying, X., Bo-Rong, L., Cheng-Shan, W., Fox, M. 2024: Recent uplift of Chomolungma enhanced by river drainage piracy. Nature Geoscience 17.

Svetloba zvezd kot energija za teritorialni razvoj Ekstremadure

*Študija primera o astroturizmu kot katalizatorju
razvoja obrobne pokrajine v Španiji*

ZVLEČEK

Španska pokrajina Ekstremadura s pobudo Extremadura Buenas Noches (EBN) ohranja temno nočno nebo kot naravni vir in s tem spodbuja astroturizem. V okviru pobude so vzpostavili opazovališča, markirali nočne poti ter organizirali izobraževalne in strokovne aktivnosti. Cilji pobude so povečati ozaveščenost o vrednosti nočnega neba, opozoriti na svetlobno onesnaževanje, spodbujati gospodarski razvoj, inovacije in zelena delovna mesta. Gre za primer dobre prakse, ki je lahko navdih tudi za Slovenijo.

Ključne besede: nočno nebo, astroturizem, svetlobno onesnaževanje, teritorialni razvoj, lokalne skupnosti, Ekstremadura

ABSTRACT

Starlight as Energy for Territorial Development in Extremadura

A Case Study on Astrotourism as a Catalyst for the Development of a Peripheral Region in Spain

The Spanish region of Extremadura, through the Extremadura Buenas Noches (EBN) initiative, seeks to preserve the dark night sky as a natural resource and promote astrotourism. The initiative has developed observation sites, marked night trails, and facilitated educational and professional activities. Its goals include enhancing awareness of the night sky's value, addressing light pollution, fostering economic development, encouraging innovation, and creating green jobs. This initiative serves as an example of good practice that could inspire similar efforts in Slovenia.

Keywords: night sky, astrotourism, light pollution, territorial development, local communities, Extremadura

Povezanost človeka z nočnim nebom sega v začetke človeške zgodovine. Ljudje so že v prazgodovini v zvezdah iskali odgovore na temeljna življenjska vprašanja, nočno nebo pa je bilo hkrati njihov zemljevid, koledar in učilnica. Zvezdno nebo je človeštvu pomagalo pri orientaciji in navigaciji, določanju letnih časov ter pri oblikovanju znanstvenih ved, kot sta matematika in astronomija. Ta vez je dandanes močno razrahljana. Gospodarski napredek in sodobne tehnologije so človeka odvrnile od opazovanja neba, svetlobno onesnaženje – opredeljeno kot vsota vseh virov umetne svetlobe, ki so pogosto presvetli, neučinkoviti, nepravilno nameščeni ali celo nepotrebni – pa je marsikje to tudi fizično onemogočilo (Žiberna in Konečnik Kotnik 2023). Kar 80 % svetovnega prebivalstva s svojega doma ne more videti Rimske ceste, v velikih mestih pa je nočno nebo praktično izginilo. Svetlobno onesnaženje je cena in posledica gospodarskega razvoja, ki ne le škodljivo vpliva na zdravje ljudi (Hassan 2024), temveč prizadene tudi številne rastlinske in živalske vrste ter poruši ravnovesje celotnih ekosistemov. Osvetlitev infrastrukture in zgradb, ki je nekoč veljala za simbol napredka, je v sodobnosti postala breme razvoja. Celotne pokrajine so s tem izgubile ne le estetsko, ampak tudi znanstveno in kulturno vrednost (Hassan 2024).

Avtor besedila:

ERIK LOGAR, doktor

geografskih znanosti

ZRC SAZU, Geografski

inštitut Antona Melika

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: erik.logar@zrc-sazu.si

COBISS 1.04 strokovni članek

Kot odziv na svetlobno onesnaženje se vse bolj krepijo pobude za ohranjanje, ponekod pa tudi za povrnitev temnega nočnega neba. Sodobne raziskave o vplivu svetlobnega onesnaževanja na lokalne skupnosti zaznavajo celo »nočstalgijo« – čustvene reakcije ljudi, ki hrepenijo po naravni, nočni temi in možnosti opazovanja nočnega neba (Venkatesan in Barentine 2023). Očitno se zavest o škodljivih vplivih svetlobnega onesnaženja na zdravje ljudi (Fonken s sodelavci 2009; Rajkhowa 2014), okolje in ekosisteme (Jägerbrand in Spoelstra 2023; Czaczkes in Bastidas-Urrutia 2018) krepi (Riegel 1973), kar spodbuja sprejemanje ukrepov za njegovo zmanjšanje, kot so krajši čas osvetlitve, zmanjšanje intenzivnosti svetlobe in uporaba ustrežnejših svetlobnih virov (Bakich 2009).

Po drugi plati se vse bolj ceni območja, ki so zaradi svoje obrobnosti in oddaljenosti od večjih gospodarskih ter poselitvenih središč ohranila temno nebo. Prav ta značilnost jim daje poseben potencial in vrednost. Obrobne, podpovprečno razvite in zvečine podeželske pokrajine kljub številnim izzivom, kot so depopulacija, deagrarizacija ter omejen dostop do storitev, postajajo vse bolj zanimive, privlačne in celo privilegirane za trajnostni razvoj, saj imajo pomembno vlogo pri ohranjanju nočnega neba (medmrežje 1; medmrežje 2). Kako lahko območje, ki je ravno zaradi svoje nerazvitosti ohranilo temno nočno nebo, to danost uporabi v prid razvoja turizma, privabljanja investicij in krepitev lokalne identitete? Da so ta vprašanja relevantna, potrjuje tudi nastanek svetovne mreže Krajev nočnega neba (angleško *International Dark Sky Places*; medmrežje 6), ki združuje lokacije in območja, zavezane varovanju in promociji neokrnjenega nočnega neba, s čimer se prispeva k širšim globalnim prizadevanjem za ohranitev tega dragocenega naravnega vira. Ta vprašanja so za geografe zanimiva, saj

iščejo načine in pristope za »uporabo« tega potenciala pri spodbujanju teritorialnega razvoja.

V španski pokrajini Ekstremađura so s pobudo Ekstremađura Buenas Noches (EBN) – ime pobude bi lahko prevedli kot »Lahko noč, Ekstremađura« – ustvarili primer dobre prakse, kako je mogoče potencial nočnega neba preoblikovati in vnovčiti v dobrobit razvoja pokrajine in tam živečih lokalnih skupnosti (medmrežje 3). V Ekstremađuri so v preteklem desetletju načrtno vzpostavili infrastrukturo za opazovanje nočnega neba, okrepili omrežja deležnikov in razvili ponudbo tematskih programov opazovanja nočnega neba za različne ciljne skupine. V prispevku zato želimo osvetliti pobudo in jo razčleniti z vidika strukture, ključnih ukrepov ter organizacijskega pristopa, ki so omogočili njen uspešen razvoj. Pri tem obravnavamo tudi vloge deležnikov, institucionalne podpore in strategij, ki prispevajo k ohranjanju ter ovrednotenju nočnega neba kot edinstvenega razvojnega potenciala.

O Ekstremađuri

Ekstremađura je pokrajina v srednjem delu Pirenejskega polotoka, tik ob meji s Portugalsko. Kot ena od 17 avtonomnih skupnosti v Španiji ima svoje zakonodajno telo, vlado in predsednika, ki samostojno upravljajo z njenim razvojem. Kljub svoji bogati zgodovini in številnim naravnim virom je zaradi oddaljenosti od gospodarskih središč pogosto veljala za nerazvito obrobje Španije, z zelo omejenim dostopom do trgov in virov kapitala (Macorra y Cano 2014). Zaradi tega se je prebivalstvo iz pokrajine v

večji meri izseljevalo kot priseljevalo, kar je vplivalo na demografsko podo- bo in gospodarsko dinamiko. Kot primer, Ekstremađura ima v primerjavi z drugimi avtonomnimi skupnostmi v Španiji najnižji BDP na prebivalca ter podpovprečne kazalnike razvitosti infrastrukture (Factsheet ... 2023). Ob- robna lega brez večjih mestnih središč in omejena industrijska dejavnost so

pokrajino postavili v položaj, kjer na- ravni viri (p)ostajajo temeljni – in ve- činoma edini – stebri njenega razvoja.

Kljub številnim gospodarskim izzi- vom pa ima Ekstremađura ohranjeno bogato naravno in kulturno dedišči- no. Podnebje je sredozemsko, z vro- čimi poletji in milimi zimami. Ta del države ima v celinski Španiji največji

*Slika 1: Opazovališče nočnega neba v Ekstremađuri
(foto: Juan Antonio Orgaz García).*

delež jasnih dni v letu. Megla se skorajda ne pojavlja, kar dodatno prispeva k jasnim nočem, idealnim za opazovanje zvezd (Extremadura Buenas Noches [Good Night] 2022). Pokrajina, ima številna zaščitena območja, kot sta Naravni park Monfragüe in Rezervat biosfere Tajo Internacional, ki poleg ohranjanja biodiverzitete prispevajo tudi k možnostim za krepitev razvoja trajnostnega turizma. Ob boku gospodarske nerazvitosti so ravno ti dejavniki ključno pripomogli k uspešni implementaciji pobude EBN (Sánchez Martín in Rengifo Gallego 2019).

O pobudi *Extremadura Buenas Noches* (EBN)

Pobuda EBN se je pričela razvijati leta 2015 na pobudo vlade avtonomne skupnosti (špansko Junta de Extremadura), v sodelovanju z lokalnimi skupnostmi, pokrajinsko Mrežo za razvoj podeželja (REDEX) in drugimi relevantnimi organizacijami. Njen prvotni namen je dvojni: zaščititi in ovrednotiti potencial nočnega neba ter povečati njegovo prepoznavnost kot edinstveni vir, ki ga je treba ohraniti za prihodnje generacije. Pobudo EBN so vsebinsko povezali in uskladjili z Akcijskim načrtom Ekstremadura

2030, ki si prizadeva za celovit prehod pokrajine v zeleno in krožno gospodarstvo (Extremadura Buenas Noches 2023). Zaradi tega pobuda EBN poudarja nočno nebo kot dragocen endogeni vir razvoja pokrajine, ki lahko služi kot temelj za zeleni prehod, trajnostni razvoj in si prizadeva za ozaveščanje o pomenu njegovega ohranjanja. Pomembno vlogo ima tudi prizadevanje za zmanjševanje svetlobnega onesnaženja, saj so bili tako na pokrajinski kot lokalni ravni sprejeti pravilniki za varčno in bolj ciljno prilagojeno razsvetljavo (Extremadura Buenas Noches [Good Night] 2022).

Slika 2: Nočne poti (foto: Juan Antonio Orgaz García).

Pobuda EBN je že od vsega začetka zasnovana eksperimentalno, inovativno in inkluzivno. V njenem torišču je razvoj trajnostno naravnega astroturizma in drugih relevantnih dejavnosti. Pobudniki so tako pri razvoju kot implementaciji EBN orali ledino, saj niso imeli na voljo uveljavljenih modelov ali zgledov v obliki dobrih praks. Zasnovati so morali popolnoma nov pristop k varovanju in ovrednotenju nočnega neba ter hkrati iskati součinkovanje med varstvom narave, trajnostnim razvojem in gospodarskimi priložnostmi. Ključni cilj pobude je bil spodbuditi nove poslovne priložnosti in krepiti gospodarsko rast v pokrajini. Z njo so želeli ustvariti nova zelena delovna mesta, ki bi temeljila na trajnostni rabi naravnih virov. Ob tem je bil velik poudarek na vključevanju lokalnih skupnosti ter njihovem sodelovanju in soodločanju. S tem so želeli zagotoviti, da bi učinki pobude prispevali najprej v krepitev dobrobiti prebivalcev Ekstremadure in šele nato drugim interesnim skupinam, kot so turisti, investitorji in podobno. Pobuda EBN je pomemben korak k izkoriščanju nočnega neba kot vira gospodarskega razvoja. S tem se je Ekstremadura in njen model razvoja astroturizma uveljavila kot primer dobre prakse na mednarodni ravni. V nadaljevanju so podrobneje predstavljeni ključni ukrepi pobude EBN.

Najpomembnejši ukrep pobude EBN je vzpostavitev mreže opazovališč nočnega neba (*Miradores Celestes*, slika 1). To so arhitekturno urejena opazovališča, ki so načrtno umeščena zunaj naselij, na točke, kjer svetlobno

onesnaženje najmanj vpliva na opazovanje zvezd (Ekstremadura, Buenas Noches [Good Night] 2022). Središče vsakega od tovrstnih opazovališč je mizi podobna plošča iz umetnega kamna. Na plošči so shematično prikazane glavne zvezde in ozvezdja, ki jih lahko na nočnem nebu opazujemo spomladi in poleti. Ob mraku se te zvezde in ozvezdja na plošči samodejno osvetlijo z blago rdečo svetlobo, kar obiskovalcem omogoča lažjo orientacijo in boljše razumevanje nočnega neba. Opazovališča so tlakovana s kamnitim tlakom in opremljena s klopmi, kar omogoča izvedbo dogodkov tudi za skupine ljudi. Dostop do opazovališč je ustrezno označen, tako da obiskovalci pot do njih najdejo tudi ponoči (Viewpoints that ... 2022).

Ob mreži opazovališč nočnega neba so bile v okviru pobude EBN vzpostavljene tudi nočne poti (*Senderos Nocturnos*, slika 2). Nočne poti so steze, ki v Ekstremaduri na posameznih območjih povezujejo točke naravne in kulturne dediščine. Te poti – trenutno jih je vzpostavljenih pet – so zasnovane za dostop tudi v večernih in nočnih urah. Opremljene so s posebnimi označevalnimi tablamami, ki ponoči oddajajo naravno luminiscenco (medmrežje 4). Nekatere vodijo tudi mimo krajev, kjer so že v preteklosti častili in opazovali nebesna telesa (slika 3). Nočne poti ne omogočajo le varnega in zanimivega dostopa do posameznih turističnih točk, temveč na svojevrsten način omogočajo vpogled v bogastvo dediščine v Ekstremaduri. So tudi poligoni za razvoj inovacij na področju turističnega vodenja in

interpretacije dediščine. Vsebinsko se ponekod dopolnjujejo tako z opazovališči nočnega neba (opazovališče je vključeno kot ena od točk na nočni poti) kot tudi z astronomskimi vrtovi, ki so opremljeni z didaktičnimi pripomočki za izvedbo dogodkov na temo opazovanja nočnega neba, predvsem za šolske in druge organizirane skupine obiskovalcev (Red De Miradores 2022). S podobnim namenom – in v izogib odvisnosti od vremenskih razmer – je v okviru pobude EBN na razpolago tudi prenosni planetarij, ki dopolnjuje obstoječo infrastrukturo in omogoča celovitejšo interpretacijo astronomskih pojavov (Ekstremadura - Landscape of Stars 2020).

Za dolgoročno delovanje in uporabo vzpostavljene infrastrukture je bilo ključno usposobiti zadostno število kadra z ustreznimi znanji, ne le s področja astronomije, temveč tudi s področij turizma, pedagoško-andragoških spretnosti, organizacije in upravljanja. Čeprav so opazovališča in nočne poti zasnovane tako, da jih obiskovalci lahko obiskujejo samostojno, se je z razvojem pobude pokazala potreba po usposobljenih vodnikih, ki bi lahko opazovanje nočnega neba s strokovno razlago in interpretacijo dodatno obogatili. Zato je vlada Ekstremadure v sodelovanju s španskim nacionalnim uradom za zaposlovanje pripravila tečaje za vodnike opazovanja nočnega neba. Tečaji, ki obsegajo 360 ur, udeležence usposobijo za izvajanje dogodkov na opazovališčih, vodenje po nočnih poteh ter izvajanje drugih relevantnih storitev, kot so turistične promocije, prireditve in delavnice (Red De Miradores 2022). Na

ta način pobuda EBN ne le spodbuja ustvarjanje novih zelenih delovnih mest, temveč tudi krepí vključenost in kompetence lokalnih skupnosti, ki prevzemajo ključno vlogo pri upravljanju, razvoju in trajnostni rabi astronomskega turizma.

Pobuda EBN ni usmerjena zgolj v razvoj astroturizma. Njeni cilji in dejavnosti namreč presegajo ozek okvir opazovanja zvezd ter se osredotočajo na krepitev vpliva na družbeno, kulturno in okoljsko življenje v Ekstremaduri. Širina pobude se odraža v raznolikosti dogodkov in programov, ki poleg opazovanja nočnega neba spodbujajo tudi izobraževalni, kulturni in okoljski dialog. Pomemben del pobude EBN so, kot primer, razstave in dogodki, ki osvetljujejo različne vidike astronomije in njenega vpliva na družbo. Ti dogodki so pogosto organizirani ob opazovanju naravnih astronomskih pojavov, kot so enako-nočja, solsticiji, mrki in kometi. Organizatorji ponekod celo poskrbijo, da se za boljši pogled na nočno nebo in edinstveno doživetje obiskovalcev za nekaj ur izklopi javna razsvetljava.

Pobuda EBN podpira organizacijo strokovnih konferenc, ki poglobljajo znanje na področjih, kot so arheoastronomija, arheologija, preučevanje astralnih simbolov na jamskih poslikavah ter astrofotografija. Te konference niso le platforma za izmenjavo znanja in strokovne razprave, temveč posredno ozaveščajo tudi o priložnostih za razvoj astroturizma in nevarnostih, ki jih prinaša svetlobno onesnaženje. Na tak način pobuda bogati tako izobraževalni kot tudi raziskovalni vidik

svoje dejavnosti. Poleg tega spodbuja podjetništvo in razvoj inovacijskega ekosistema v regiji. Potekajo srečanja podjetnikov, start-upov in strokovnih združenj, na katerih se razvijajo ideje za inovacije na področjih, kot so trženje astronomije v turizmu, poslovne priložnosti »sky-show« dogodkov in vključevanje astroturizma v strategije družbenih omrežij. Pobuda se ne omejuje zgolj na dogodke; njena podpora sega tudi na področje publikacij in raziskovalnih projektov. S tem prispeva k obogatitvi strokovnega in znanstvenega znanja ter krepí trajnostni razvoj in širitev pobude EBN. Na ta način se ustvarjajo strokovne podlage in priložnosti za širše družbene in gospodarske učinke, ki povezujejo lokalne skupnosti in astroturizem, hkrati pa se spodbuja ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

Že od vsega začetka se pobudo EBN vključuje v projekte mednarodnega sodelovanja. Pobudniki so se namreč zavedali omejitev, ki so v Ekstremaduri povezane s pomanjkanjem financ, obstoječega znanja, prepoznavnosti in inovativnih idej. S sodelovanjem v različnih projektih so pridobili ne le dragocene finančne vire iz relevantnih skladov EU, temveč tudi pomembne izkušnje za krepitev inovativnosti in podjetnosti. Takšni koraki so znatno okrepili vidnost in prepoznavnost pobude EBN.

Med pomembnejšimi mednarodnimi projekti, v katerih so sodelovali, izstopa projekt STARS4ALL, kjer so z vzpostavitvijo mreže fotometrov TESS (angleško *Telescope Encoder and Sky Sensor* – teleskopski enkoder in

senzor neba) omogočili stalno zbiranje podatkov o svetlobnem onesnaženju. Ti podatki so ključni za izboljšanje monitoringa in ozaveščanje javnosti o škodljivih vplivih umetne svetlobe na živa bitja. Odmeven projekt je bil tudi LOOK UP (COSME), s katerim so podjetja, vključena v pobudo, pridobila dragocene veščine na področju poslovnega načrtovanja in razvoja inovativnih podjetniških rešitev (medmrežje 5). Prav tako je v okviru čezmejnega projekta INTER-REG Španija–Portugalska Globaltur EUROACE potekalo povezovanje naravne in kulturne dediščine obmejnih območij obeh držav, s čimer so spodbujali razvoj trajnostnega turizma, temelječega na lokalnih endogenih virih. Poleg mednarodnih projektov pobuda EBN aktivno promovira tudi primere dobrih praks in podpira lokalne pobude, ki so usklajene z njenimi cilji. Na ta način se ne krepí zgolj lokalnih skupnosti, temveč se v prid nadaljnjega razvoja astroturizma ustvarjajo tudi trajnostne povezave na mednarodni in lokalni ravni.

Razprava

Ekstremadura je s pobudo EBN svojo podpovprečno gospodarsko razvitost, obrobno lego in redko poselitev pričela uspešno preoblikovati v strateške prednosti (Jacobs s sodelavci 2019). Značilnosti, ki so to pokrajino od nekdaj umeščale med najmanj razvite in obrobne pokrajine Španije, so postale navdih za razvoj inovativnih pristopov, temelječih na bogati naravni in kulturni dediščini. Te dragocene vire se zdaj prepozna kot ključne gradnike trajnostnega razvoja pokrajine, pri čemer astroturizem in druge

trajnostne podjetniške priložnosti postajajo težišče njene prihodnosti (Escario-Sierra s sodelavci 2022).

Pred začetkom pobude EBN v pokrajini – z izjemo nekaj ljubiteljskih astronomskih združenj – ni bilo zaslediti nobene pomembnejše ideje ali pobude, ki bi tlakovala pot k njemu nastanku. Pobuda, ki se je pričela razvijati po pristopu »od zgoraj

navzdol«, je rezultat strateških prizadevanj pokrajinskih oblasti, ki so lokalnim skupnostim omogočile prepoznati lastne potenciale in jih aktivno vključiti v razvojne procese. Posebnost EBN je njena izrazito inkluzivna naravnost, ki združuje širok nabor deležnikov z nacionalne, pokrajinske in lokalne ravni ter ustvarja sinergije med njimi. Pobuda je s tem postala vzorčni primer, kako usmerjeno vodenje in

premišljena podpora ne krepita zgolj lokalno identiteto, temveč tudi spodbujata inovacije in trajnostno naravnano gospodarsko rast.

Ključ do uspeha pobude EBN se skriva v njenem poudarku na znanju in inovacijah, s čimer se Ekstremadura uveljavlja kot pionir trajnostnega turizma, osredotočenega na opazovanje nočnega neba. Poleg razvoja ustrezne infrastrukture in usposabljanja kadrov v tej pokrajini velja omeniti prilagoditev zakonodaje in strateških dokumentov s področja teritorialnega razvoja. Izvajajo se meritve svetlobnega onesnaženja. Sprejeli so pravila za učinkovitejšo in okolju prijazno javno razsvetljavo, kar omogoča zaščito nočnega neba in hkrati prispeva k boljši energetski učinkovitosti. Pri uspehu pobude se ne sme spregledati vloge mednarodnih projektov. S sodelovanjem v njih so za pobudo pridobili ne le finančne vire iz evropskih skladov, ampak tudi dragoceno znanje in izkušnje, ki so postale ključni stebri njenega trajnostnega razvoja. Ti projekti so okrepili inovacijski potencial pokrajine, izboljšali prepoznavnost pobude in omogočili boljše povezave z drugimi evropskimi pokrajinami.

Pobuda EBN se je tekom razvoja soočila z izzivi, med katerimi je bil eden ključnih nizka ozaveščenost lokalnega prebivalstva. Mnogi ljudje niso razumeli, zakaj bi turisti obiskali njihove kraje zgolj zaradi opazovanja nočnega neba. Pogosta vprašanja, kot je »Zakaj bi turisti prišli v naše kraje samo zato, da gledajo v nebo?«, odražajo začetno nezaupanje in nepoznavanje potenciala astroturizma. Lokalni prebivalci v

*Slika 3: Arheološko najdišče – kultni kraj čaščenja Sonca
(foto: Juan Antonio Orgaz García).*

nočnem nebu niso prepoznali priložnosti za gospodarski ali kulturni razvoj. Težava je bila predvsem v pomanjkljivi komunikaciji v začetni fazi pobude. Lokalnim skupnostim ni bilo ustrezno razloženo, kako lahko nočno nebo, ki ga v številnih evropskih mestih zaradi svetlobnega onesnaženja sploh ni več mogoče videti, postane edinstvena in mikavna turistična priložnost. Posledično so mnogi pobudo sprva dojemali kot oddaljeno in nepomembno, saj jim ni prinašala takojšnjih koristi. Te začetne ovire so zahtevale dodatne napore pri izobraževanju lokalnega prebivalstva, izboljšanju promocijskih aktivnosti ter vključevanju lokalnih skupnosti v razvoj in upravljanje projektov, povezanih z EBN.

Druga pomanjkljivost pobude EBN je v tem, da v prvih letih ni bilo vzpostavljenega sistema za spremljanje in ocenjevanje njenega vpliva na posamezna področja in razvoj pokrajine nasploh. Ni bilo zasnovanega jasnega in strukturiranega pristopa, s katerim bi od začetka pobude zbirali podatke o njenem učinkovanju. Po dveh letih pa so podjetja, ki so v pobudi sodelovala, pripravila nekakšen popis učinkov pobude EBN na njihovo poslovanje: opisali so inovacije, spremembe v številu strank, navedli, koliko ljudi so dosegli s svojo ponudbo in podobno. S tem so zagotovili pregled nad vplivom pobude, kar je omogočilo poznejše prilagoditve in izboljšave. Kljub začetnemu pomanjkanju sistematičnega monitoringa je bil vpliv iniciative na koncu dobro dokumentiran, kar je omogočilo boljše razumevanje dosežkov in prispevalo k njemu nadaljnjemu razvoju.

Trenutno je največji izziv pobude EBN, da se je med lokalnimi skupnostmi v pokrajini neenakomerno »vkoreninila«. Pobuda je največji uspeh dosegla v lokalnih skupnostih, kjer je pred tem že obstajala vsaj osnovna turistična dejavnost, kot na primer pohodništvo, opazovanje ptic ali gastronomija. V teh krajih so prebivalci pobudo lažje sprejeli in prepoznali njen potencial (Birding en los ... 2022). Nasprotno pa so skupnosti, kjer tradicije turizma ni bilo ali so bile že v preteklosti zadržane do razvojnih projektov, pobudo pogosto zavrile. Eden izmed razlogov za te razlike je lahko v pristopu izvedbe pobude, ki je bila močno osredotočena na centralizirano delovanje »od zgoraj navzdol«, pri čemer je pobudo neposredno usmerjala pokrajinska vlada. Morda bi bil boljši decentraliziran pristop z večjim poudarkom na vlogi turističnih organizacij, lokalnih turističnih društev ali drugih specializiranih strokovnih organizacij. Takšno povezovanje bi lahko spodbudilo večjo prilagodljivost in angažiranost na lokalni ravni, hkrati pa bi omogočilo, da bi pobuda dosegla tudi območja, ki so bila sprva manj naklonjena sodelovanju.

Kot neugodno se je pokazalo tudi, da pobuda EBN ni bila nikoli formalno institucionalizirana. Deluje namreč kot mreža zainteresiranih deležnikov, brez jasne pravne podlage ali strukturiranega upravljanja. Smiselno bi bilo, da bi se že v prvih letih delovanja pobude EBN vzpostavila formalna oblika z učinkovitim izvršnim organom, kot so direktorji ali upravni odbor. S tem bi bila pobuda bolj odporna na spremembe, kot so politične

zamenjave. To je postalo še posebej izrazito po volitvah v Ekstremaduri leta 2023, ko se je spremenila oblast in so številni ključni podporniki zapustili položaje, pobuda EBN pa je ostala aktivna predvsem v nekaterih lokalnih skupnostih, kjer je že prej imela trdne temelje. Za dolgoročno uspešnost bi bilo zato ključno oblikovati bolj strukturiran in trajnosten model upravljanja.

Sklep

Ovrednotenje in ohranjanje temnega nočnega neba je ena izmed razvojnih priložnosti za obrobna in pretežno podeželska območja, ki jih sicer zaznamujejo gospodarska nerazvitost, depopulacija in omejeni viri. Pobuda Extremadura Buenas Noches je dokaz, kako lahko pokrajina, ki je zaradi svojih omejitev ohranila naravne vire, razvije trajnostno turistično ponudbo ter hkrati krepi lokalno gospodarstvo, identiteto in ozaveščenost o pomenu varstva okolja (Rodrigues, Rodrigues in Peroff 2014).

Z vzpostavitvijo infrastrukturnih rešitev, kot so opazovališča nočnega neba in nočne poti, ter z usposabljanjem lokalnega prebivalstva za astroturistične dejavnosti je Ekstremadura uspela preoblikovati svojo »pomanjkljivost« (odmaknjenost od svetlobnega onesnaženja) v gospodarsko in kulturno prednost. Pobuda ne le ohranja edinstven naravni vir, temveč prek izobraževalnih, kulturnih in podjetniških dejavnosti krepi njegovo vrednost. Model poudarja pomen sodelovanja lokalnih skupnosti, državnih institucij in zasebnih deležnikov ter dolgoročnega strateškega načrtovanja.

V Sloveniji, kjer že obstajajo zametki astroturizma, so takšne pobude lahko dragoceno vodilo. Območja, kot so zgornja Mežiška dolina, Javorniki, Snežnik, Kočevski rog ali Goričko, lahko s celovitim pristopom prepoznajo in razvijejo lasten potencial temnega neba. Pobude, podobne EBN, bi lahko okrepile lokalne skupnosti, spodbudile zelena delovna mesta in prispevale k trajnostnemu razvoju nekaterih podeželskih območij. Takšen razvoj bi bil koristen ne le za lokalno prebivalstvo, temveč tudi za širšo slovensko družbo, ki bi lahko izkoristila povezanost med trajnostnim turizmom, ohranjanjem naravne dediščine in izboljšanjem kakovosti življenja.

Zahvala: Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Geografija Slovenije (P6-0101) in avtorjevega podoktorskega projekta (Z6-60181), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, ter projekta LookUP (EISMEA).

Viri in literatura

1. Bakich, M. E. 2009: Can we win the war against light pollution. *Astronomy Magazine* 57.
2. Birding en los miradores celestes de Extremadura. Junta De Extremadura. Mérida, 2022.
3. Czaczkes, T. J., Bastidas-Urrutia, A. M., Ghislandi, P., Tunj, C. 2018: Reduced light avoidance in spiders from populations in light-polluted urban environments. *The Science of Nature* 105-11.
4. Escario-Sierra, F., Álvarez-Alonso, C., Moseñe-Fierro, J. A., Sanagustín-Fons, V. 2022: Sustainable Tourism, Social and Institutional Innovation—The Paradox of Dark Sky in Astrotourism. *Sustainability* 14-11.
5. Extremadura - Landscape of Stars. Junta De Extremadura. Mérida, 2020.
6. Extremadura Buenas Noches. Junta De Extremadura. Mérida, 2023.
7. Extremadura, Buenas Noches [Good Night]. Junta De Extremadura. Mérida, 2022.
8. Factsheet on 2014-2022 Rural Development Programme for Extremadura. European Commission. Medmrežje: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-10/rdp-factsheet-spain-extremadura_en.pdf (10. 2. 2025).
9. Fonken, L. K., Finy, M. S., Walton, J. C., Weil, Z. M., Workman, J. L., Ross, J., Nelson, R. J. 2009: Influence of light at night on murine anxiety- and depressive-like responses. *Behavioural Brain Research* 205-2.
10. Hassan, N. E. 2024: Light Pollution and Its Effects on Human Health and the Environment: A Review. *Asian Journal of Environment & Ecology* 23-10.
11. Jacobs, L., Du Preez, E. A., Fairer-Wessels, F. 2019: To wish upon a star: Exploring Astro Tourism as Vehicle for Sustainable Rural Development. *Development Southern Africa* 37-1.
12. Jägerbrand, A. K., Spoelstra, K. 2023: Effects of anthropogenic light on species and ecosystems. *Science* 380-6650.
13. Macorra y Cano, L. F. (ur.). 2014: Treinta años de economía y sociedad extremeña, 1983-2013. Diputación Provincial de Badajoz. Badajoz.
14. Medmrežje 1: <https://newspaceconomy.ca/2024/09/14/astrotourism-sustainable-economic-development/> (12. 12. 2024).
15. Medmrežje 2: <https://nightskytourist.com/dark-skies-protect-life/> (12. 12. 2024).
16. Medmrežje 3: <https://extremadurabuenasnoches.com/> (12. 12. 2024).
17. Medmrežje 4: <https://extremadurabuenasnoches.com/senderos/> (12. 12. 2024).
18. Medmrežje 5: <https://lookupthesky.eu/> (12. 12. 2024).
19. Medmrežje 6: <https://darksky.org/what-we-do/international-dark-sky-places/> (10. 2. 2025).
20. Rajkhowa, R. 2014: Light Pollution and Impact of Light Pollution. *International Journal of Science and Research* 3-10.
21. Red De Miradores. Junta De Extremadura. Mérida, 2022.
22. Riegel, K. W. 1973: Light Pollution: Outdoor lighting is a growing threat to astronomy. *Science* 179-4080.
23. Rodrigues, A. L. O., Rodrigues, A., Peroff, D. M. 2015: The Sky and Sustainable Tourism Development: A Case Study of a Dark Sky Reserve Implementation in Alqueva. *Journal of Travel Research* 17-3.
24. Sánchez Martín, J. M., Rengifo Gallego, J. I. 2019: Evolución del sector turístico en la Extremadura del siglo XXI: auge, crisis y recuperación. *Lurralde: Investigación y espacio*. Badajoz.
25. Venkatesan, A., Barentine, J. 2023: Noctalgia (sky grief): Our Brightening Night Skies and Loss of Environment for Astronomy and Sky Traditions. Medmrežje: <https://arxiv.org/abs/2308.14685> (12. 12. 2024).
26. Viewpoints that interpret the landscape of stars. Junta De Extremadura. Mérida, 2022.
27. Žiberna, I., Konečnik Kornik, E. 2023: Svetlobna onesnaženost na izbranih zavarovanih območjih v Sloveniji v letih 2013 in 2021. *Geografija v šoli* 31-2/3.

Stanje dostopnega turizma v Sloveniji na izbranih primerih

IZVLEČEK

Dostopni turizem je področje turizma, namenjeno osebam s posebnimi potrebami. Pomembna vidika sta fizična dostopnost ter dostopnost do resničnih in preverjenih informacij o dostopnosti posamezne turistično privlačne točke oziroma namestitve. V članku smo strnili ugotovitve terenskega pregleda fizične dostopnosti izbranih lokacij (stanje pomlad/poletje 2023) v obalno-kraški in pomurski statistični regiji ter anketne raziskave iz leta 2023 o stanju dostopnega turizma v Sloveniji, ki je bila namenjena gibalno oviranim osebam.

Ključne besede: dostopni turizem, dostopnost, osebe s posebnimi potrebami, gibalna oviranost

ABSTRACT

The State of Accessible Tourism in Slovenia Based on Selected Cases

Accessible tourism is a field of tourism intended for people with special needs. Two very important aspects of accessible tourism are physical accessibility as well as both the accessibility and reliability of online information. The article describes the main findings from the field surveys of the selected locations – physical accessibility (the state in spring/summer 2023) – in the Coastal Karst and Mura statistical regions and it also summarizes the most important findings from the survey on the opinion of people with physical disabilities on the state of accessible tourism in Slovenia, which was carried out in the same period.

Keywords: accessible tourism, accessibility, people with special needs, physical disability

Veliko ljudi s posebnimi potrebami si želi potovati, vendar jih je upravičeno strah, da bodo na poti naleteli na ovire in neprijetnosti. Ko za posameznika s posebnimi potrebami okolje ni dostopno, v njem ne more sodelovati enako kot vsi ostali. Kot družba si moramo prizadevati, da bo teh ovir čim manj oziroma – v najbolj idealnem scenariju univerzalnega dostopa – da jih, vsaj na območjih znanih turističnih destinacij in na vseh javnih mestih, v bližnji prihodnosti sploh ne bo več.

Dostopni turizem je turizem, ki posebno skrb namenja dostopnejši in prijaznejši turistični ponudbi ter doživetjem za osebe z gibalnimi in senzornimi oviranostmi, osebe s psihičnimi in intelektualnimi oviranostmi, pa tudi tiste, ki potujejo z otroki v vozičkih, starostnike ter osebe, ki jim je turizem težje dostopen zaradi drugih zdravstvenih razlogov, kot so alergije, diabetes, srčne bolezni in podobno (I feel Slovenia 2025). Dostopni turizem ljudem s posebnimi potrebami po dostopu omogoča, da delujejo neodvisno, enakopravno in dostojanstveno ob zagotavljanju univerzalno oblikovanih turističnih produktov, storitev in okolij (Darcy in Dickson 2009). Omogoča dostopnost, uporabo in uživanje po načelu univerzalnega oblikovanja (World Tourism Organization 2016).

Osebe s posebnimi potrebami so zelo heterogena skupina ljudi, zato se njihove potrebe po dostopu razlikujejo. V to skupino spadajo:

- gibalno ovirane osebe (uporaba invalidskega vozička, hodulj, palic, bergel in podobno),
- senzorno in komunikacijsko ovirane osebe (slepi, slabovidni, gluhi, naglušni in osebe z govornimi motnjami),
- intelektualno in psihično ovirane osebe (z motnjami v duševnem zdravju, duševnimi boleznimi),
- ljudje s skritimi ovirami (epileptiki, alergiki, diabetiki, astmatiki in drugi) (Buhalis s sodelavci 2005).

V članku se osredotočamo na gibalno ovirane osebe.

V vsakdanjem življenju se za osebe s posebnimi potrebami uporabljajo različni izrazi, na primer invalidi, funkcionalno ovirane osebe, osebe z motnjami v telesnem oziroma duševnem razvoju, zato so ljudje glede najbolj ustreznega poimenovanja lahko zmedeni. Uradno slovensko izrazje priznava dva od najbolj uporabljenih terminov: *osebe s posebnimi potrebami* in *invalidi*. Izraz oseba/otrok s posebnimi potrebami se uradno uporablja v času otroštva, mladostništva – nanje se nanaša Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Zakon o usmerjanju ... 2011). Kot invalide pa osebe v odraslem obdobju opredeljuje Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Zakon o zaposlitveni ... 2007). Pravni dokumenti, zakoni, predpisi in druga uradna določila se tako nanašajo na ti dve skupini. Zanju veljajo

Avtorica besedila:

ARLEN ŠEGULA, diplomirana

geografinja in anglistka

E-pošta: arlen.segula@gmail.com

COBISS 1.04 strokovni članek

ločeni postopki za pridobitev enega ali drugega statusa (Drobnič 2014). Rekli bi lahko, da je beseda *invalid* primeren izraz, kadar obravnavamo tematike, ki so predpisane z zakoni, akti in določili. Ko pa govorimo o tematikah vsakodnevnega življenja, lahko uporabljamo širši pojem *osebe s posebnimi potrebami* (Cokan 2016). Izraz osebe s posebnimi potrebami je nadpomenka, v katero spadajo tudi tisti, ki z zakonom niso nujno opredeljeni kot invalidi (in zato morda nekateri posamezniki ne želijo biti tako imenovani), ampak se zaradi svojih zdravstvenih težav težje vključujejo v vsakodnevno življenje.

V sodobnosti imajo invalidi v primerjavi s preteklostjo, zahvaljujoč trdnemu pravnemu okviru Evropske unije, boljši dostop do tiskanih in spletnih informacij, prevoza, stavb, storitev in podobno (Evropska komisija 2021).

V Sloveniji je področje dostopnega turizma slabo preučeno, obstajajo pa številni zavodi, podjetja, turistične agencije in ponudniki, ki temeljijo na tovrstnem turizmu, na primer Zavod Brez ovir, No Limits Tours, Premiki in Zavod za spodbujanje dostopnosti DOSTOP.

Na voljo sta tudi prvi slovenski imenik dostopnih točk *Pridem.si* in spletna stran *Moja pot* (Društvo za mobilnost invalidov). V Sloveniji od leta 2020 obstaja akcija inkluzivnih pohodov v višje predele Slovenije GOGO (Gibalno ovirani gore osvajajo), ki kot *inPlaninec* deluje v okviru odbora Planinske zveze Slovenije.

Projekt *Omogočanje multimodalne mobilnosti oseb z različnimi oviranostmi*, ki ga financira Ministrstvo RS za infrastrukturo, si prizadeva za prilagoditev fizičnega urbanega okolja z odstranjevanjem nevarnih točk ter urejanjem dostopa do javnih objektov, potniškega prometa in drugih javnih površin. V okviru projekta si prizadevajo tudi za zagotavljanje informacij v povezavi z mobilnostjo prek spleta in ostalih medijev (Multimodalna mobilnost ... 2025).

Uradni slovenski turistični portal *I feel Slovenia* ima mesto, namenjeno dostopnemu turizmu v Sloveniji, kjer ponuja številne informacije o dostopnejši in prijaznejši turistični ponudbi ter doživetjih za osebe z različnimi oviranostmi. Med drugim ponuja tudi povezavo na spletno stran Zavoda Brez ovir, kjer lahko posameznik (tudi v angleščini) dobi veliko informacij o dostopnosti številnih turistično privlačnih točk atrakcij, različnih nastanitvah in ponudbah, prilagojenih oziroma dostopnih gibalno oviranim osebam in mestoma tudi kakšnim drugim skupinam oseb s posebnimi potrebami (odvisno od posamezne atrakcije/nastanitve/ponudbe).

Po Zakonu o izenačevanju možnosti invalidov morajo do konca leta 2025 vsi objekti v javni rabi zagotavljati dostop vsem ljudem, ne glede na njihovo oviranost (Zakon o izenačevanju ... 2010), kar je zapisano tudi na spletni strani Zavoda DOSTOP (2025).

Namen članka je strniti ugotovitve raziskave stanja dostopnega turizma v Sloveniji, predvsem kar se tiče

pregledov izbranih lokacij na terenu z vidika dostopnosti (poglavitne pomanjkljivosti in glavne dobre prakse) v pomladnih in poletnih mesecih leta 2023, izpeljanih v obalno-kraški in pomurski statistični regiji. Poleg tega smo povzeli rezultate anketne raziskave, prav tako iz leta 2023, katere glavna cilja sta bila ugotoviti mnenje gibalno oviranih oseb o kakovosti in ustreznosti ponudbe dostopnega turizma v Sloveniji ter izvedeti razloge, zakaj nekatere gibalno ovirane osebe ne potujejo toliko, kot bi si želele.

Pregled stanja dostopnosti na izbranih lokacijah

Izbrane točke na terenu, ki so bile z vidika dostopnosti pregledane pomladi oziroma poleti leta 2023, so locirane v obalno-kraški in pomurski statistični regiji. Ti se po prevladujoči vrsti turizma razlikujeta, saj v prvi prevladuje obmorski turizem, v drugi pa zdraviliški turizem. Obalno-kraška statistična regija je bila izbrana zato, ker je med turisti zelo priljubljena. Njene obmorske občine so med najbolj obiskanimi slovenskimi občinami. Razlog za izbiro pomurske statistične regije je bila razširjenost zdraviliškega turizma, ki je v njej nadpovprečno pomemben in je med slovenskimi turisti, tudi osebami s posebnimi potrebami, zelo priljubljen. Poleg tega ima pomurska statistična regija statistično gledano tudi najstarejše prebivalstvo v Sloveniji, prav med starejšimi pa je dostikrat zaznavna potreba po prilagojenem dostopu.

Pomurska statistična regija se glede dostopnosti lahko pohvali z nekaterimi lokacijami, kot sta Expano

Slika 1: Slab primer parkirnega mesta za invalide v Škocjanskem zatoku (foto: Arlen Šegula).

(Murska Sobota) in Vinarium (Lendava). Obalno-kraška statistična regija pa med drugim v Izoli ponuja Dom Dva topola, pred kratkim preimenovan v Floramare Resort. V bližini je plaža, prilagojena gibalno oviranim osebam, v domu pa imajo tudi zunanji terapevtski bazen.

S terenskim delom v letu 2023 smo želeli preveriti in dokumentirati stanje izbranih naravnih in kulturnih znamenitosti z vidika dostopnega turizma s poudarkom na zadovoljevanju potreb gibalno oviranih oseb. Pozornost je bila usmerjena predvsem na višino pragov, prisotnost oziroma odsotnost klančin, prilagojenih sanitarij in parkirnih mest za invalide. Ponekod so bile izvedene tudi meritve z merilnim metrom, na primer meritve širine vrat/dvigala/klančine, višine pragov in podobno.

Lokacije, predstavljene v nadaljevanju, so bile izbrane zato, ker v času izvedbe raziskave z vidika dostopnega turizma na spletni strani Brez ovir še niso bile vključene oziroma opisane.

V obalno-kraški statistični regiji so bile izbrane naslednje lokacije: sredozemski slani travnik v Ankaranu, utrdba oziroma grad nad vasjo Črni Kal in Škocjanski zaton, v pomurski statistični regiji pa Bukovniško jezero, grad Grad, Otok ljubezni v Ižakovcih in Cerkev svete Trojice v Odrancih. Pregled na terenu je bil opravljen pomladi in poleti leta 2023, zato je možno, da so se nekateri parametri v času do objave članka na nekaterih lokacijah nekoliko spremenili.

Poglavitne pomanjkljivosti pregledanih točk so bile previsoki pragovi in primanjkljaj klančin, kjer bi te

lahko z lahkoto postavili (predvsem v gradu Grad), ter odsotnost prilagojenih sanitarij. V bližini razvalin Črnokalske utrdbe na Kraškem robu sanitarij zaradi splošne neurejenosti in lokacije v odmaknjeni ter zarasli naravi seveda ni bilo pričakovati, ob Bukovniškem jezeru v Prekmurju pa bi bile že skoraj nujne; pri tamkajšnjem gostinskem obratu so bile ob pregledu le običajne oziroma osebam s posebnimi potrebami nepripravljene sanitarije. Pri Škocjanskem zatoku sta sicer dve parkirni mesti za invalide, vendar je eno od njiju znatno zoženo zaradi dela kovinske ograde, kar je primer zelo slabe prakse. Čeprav bi bilo to parkirno mesto treba čim prej ustrezno urediti, je bilo ob ponovnem ogledu Škocjanskega zatoka konec februarja 2025 njegovo stanje žal še vedno nespremenjeno.

Nekatere dobre prakse, na katere smo naleteli med terenskim delom in jih velja izpostaviti, so dvigalo v centru za obiskovalce v Škocjanskem zatoku in okenca na tamkajšnjih opazovalnicah, ki so postavljena tudi na nižjih višinah, kar omogoča opazovanje tudi osebam na invalidskih vozičkih.

Slika 2: Ovirana dostopnost zgornjega grajskega hodnika ob obokih v gradu Grad (foto: Arlen Šegula).

Slika 3: Opazovalna okenca na različnih višinah lesenih opazovalnic Škocjanskega zatoka (foto: Arlen Šegula).

Dostopnost izbranih turistično informacijskih centrov

V Sloveniji je veliko turistično informacijskih centrov (v nadaljevanju TIC), katerih osrednja naloga je biti glavni in zanesljiv vir informacij turistom o lokalnem okolju. Ker so osebe s posebnimi potrebami ena od skupin turistov, je pričakovati, da so tudi zanje na voljo zanesljive informacije, na primer informacije o najbolj dostopnih turističnih privlačnostih in nastanitvah.

Ob ogledu izbranih TIC-ov v obeh izbranih statističnih regijah avgusta 2023 smo pregledali tudi spletne strani, za katere skrbijo sami (na primer Visitkoper.si). Obravnavani so bili TIC-i v Kopru, Izoli, Murski Soboti in Gornji Radgoni. Informacije smo pridobili s telefoniranjem in pogovori z zaposlenimi, ki so v času klica delali v določenem TIC-u. Vprašanja so se nanašala predvsem na dostopnost vhoda v TIC ter informacije o dostopnosti mesta,

kjer je TIC, in njegovih turistično privlačnih točk, pa tudi v njegovi okolici.

Dejstvo, da je večina obravnavanih TIC-ov gibalno oviranim osebam fizično težje dostopnih oziroma za invalidske vozičke popolnoma nedostopnih, je okoliščina, ki bi ji matične občine morale nameniti tehten razmislek in vstopa v TIC-e v najkrajšem možnem času izboljšati po načelu univerzalnega dostopa. Le izolski TIC ima vhod dobro prilagojen s postopoma dvigajočim se pragom, pri ostalih pa je žal na vhodu vsaj ena ali več stopnic.

Ugotovitve glede posredovanja informacij o dostopnosti mesta oziroma njegove okolice pa so naslednje: TIC-i bi morali nujno ponujati več informacij o dostopnosti svojega mesta oziroma bližnje okolice. Najmanj, kar lahko storijo je, da spletne strani, ki jih upravljajo, opremijo z vsaj osnovnimi informacijami o dostopnosti (na

primer, kje so locirane prilagojene sanitarije, katere nastanitve v mestu ponujajo prilagojene sobe). Primer vsaj osnovnega informiranja o dostopnosti ponuja spletna stran *Visitkoper.si*. Ta je bila v primerjavi z letom 2023 februarja 2025 opazno prenovljena. Ob kliku na »Informacije za obiskovalce« in nadalje »Informacije za turiste« ponuja tudi možnost »Za gibalno ovirane«, kjer se prikažejo štirje krajši in zelo splošni odstavki, namenjeni informacijam o dostopnosti mesta Koper. Naslovi posameznih odstavkov so: Dostopne poti do glavnih znamenitosti, Panoramsko dvigalo, Brezplačna električna mobilnost (»Kurjerca«) ter Prijazni nastanitveni obrati in ponudniki. Pri slednjem ni nobene poimenske navedbe konkretne nastanitve.

Spletna stran *Visitizola.com* se lahko pohvali z interaktivnim zemljevidom, ki pa je glede posredovanja podatkov o dostopnosti na žalost pomanjkljiv. Ponuja klik na naslednje možnosti: Plaže, Znamenitosti, Narava, Nastanitve, Okusi in Parkirišča, na zemljevidu pa se nato pokažejo označene točke posameznih lokacij. Po kliku na *Plaže* se na zemljevidu prikaže osem označb, ena od njih je tudi že omenjena plaža pri Domu Dva topola, po novem Floramare Resortu, ki je na zemljevidu poimenovana »Plaža za gibalno ovirane«. Ob kliku se pojavijo fotografija, krajši opis, telefonska številka in elektronski naslov za več informacij. To je pa tudi vse, kar se na spletni strani tiče dostopnosti. Niti pri opisih različnih parkirišč ni zapisano, ali so tam morda tudi parkirna mesta za invalide.

Slika 4: Opis plaže za gibalno ovirane v Izoli na spletni strani Visitizola.com (vir: Visitizola.com).

Interaktivni zemljevid je zelo dobra ideja, vsekakor pa bi ga, vsaj kar se tiče informiranja o dostopnosti točk, lahko precej izboljšali.

Sicer zelo lično urejena spletna stran *Visitmurskasobota.si* ne ponuja nikakršnih informacij o dostopnosti mesta ali okoliških privlačnih točk. Ob pregledu menija opazimo možnost klika na »Doživetja po vaši meri«, ki pa se v nobeni povedi ne dotika niti dostopnosti niti oseb s posebnimi potrebami. Dobra novica pa je, da imajo po besedah zaposlene v TIC Murska Sobota pripravljene zemljevide, namenjene nekaterim skupinam oseb s posebnimi potrebami. Žal so bili zemljevidi v času našega poizvedovanja še vedno na voljo zgolj v fizični obliki.

Tudi spletna stran *Visitmoravskotoplice.com* nima posebej zbranih informacij o dostopnosti za osebe s posebnimi

potrebami. Na voljo je sicer nekaj priporočil glede otrokom, družinam in seniorjem najbolj prijaznih turistično privlačnih točk, na primer za Vidov bregj, Pot po močvari. Edina zaznana omemba, povezana z osebami s posebnimi potrebami, je v besedilu o Poti metuljev na Goričkem, ki sporoča, da je informacijska tabla o metuljih mravljiščarjih v celoti prilagojena slepim in slabovidnim. Slepim in slabovidnim so prilagojeni tudi panoji ob poti, vendar je dopisano, da do njih ni mogoče priti z invalidskim vozičkom.

Dobro bi bilo, da bi zaposleni v TIC-ih poznali seznama turistično privlačnih točk in nastanitev na spletni strani Zavoda Brez ovir, kjer je opisana dostopnost za osebe s posebnimi potrebami, in ju posameznikom po potrebi tudi predlagali. Na zgoraj predstavljenih turističnih spletnih

straneh bi lahko enostavno vzpostavili povezavo na spletno stran Zavoda Brez ovir, kakršna je na primer že na spletni strani *I feel Slovenia* (2025).

Na področju informacij o dostopnosti lokacij so mogoče razmeroma hitre in finančno nezahtevne izboljšave. Informacije o dostopnosti je namreč precej lažje in hitreje vključiti na spletni strani posameznih turističnih privlačnosti in spletni strani v upravljanju posameznih TIC-ov, kot pa do njih urediti fizični dostop in prilagoditi notranjost TIC-ov ali večjega števila prenočitvenih objektov. Kljub temu se mora tudi to pomanjkljivost čim prej odpraviti.

Predstavitev rezultatov anketne raziskave

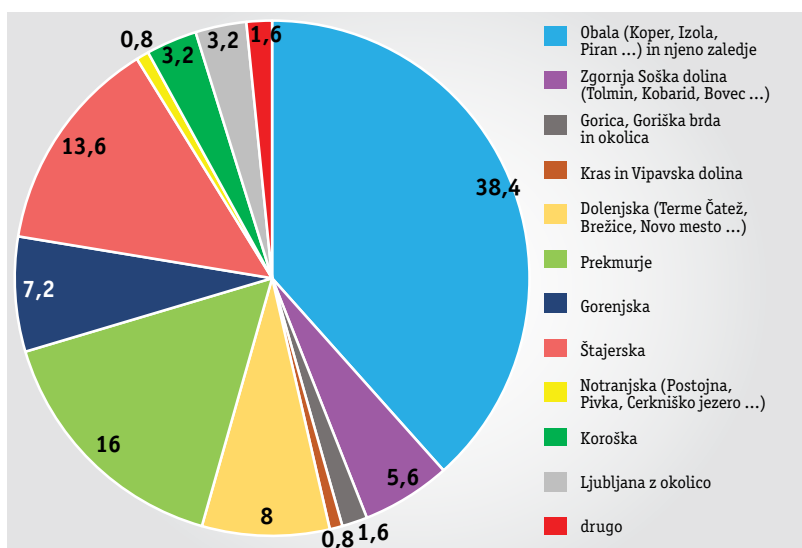
Ciljna populacija anketne raziskave, izpeljane leta 2023, so bile gibalno ovirane osebe. Povezavo do spletnega

vpisalnika so izpolnili večinoma pripadniki štirih slovenskih društev paraplegikov in Društva distrofikov Slovenije. Na anketni vprašalnik je odgovorilo 92 oseb. Vsi anketiranci so odgovorili na devet vprašanj, pri ostalih vprašanjih pa se je število odgovorov spreminjalo, saj je bila večina anketnih vprašanj namenjena le tistim, ki so na prvo vprašanje (*Ali ste se v zadnjih petih letih kdaj odpravili na enodnevni ali večdnevni izlet po Sloveniji?*) odgovorili pritrdilno. V nadaljevanju je predstavljena le analiza odgovorov na izbrana anketna vprašanja.

Namen ankete je bil izvedeti, ali gibalno ovirane osebe rade potujejo, kateri so glavni razlogi, da – v primeru, da si želijo potovati več – tega ne počnejo, ugotoviti, kam v Sloveniji se najraje odpravijo na izlet, potovanje ali dopust ter izvedeti mnenje gibalno oviranih oseb o spremembah v turizmu, ki se tičejo kakovosti dostopnega turizma v Sloveniji v zadnjem desetletju.

Najnižja starost za sodelovanje v anketi je bila 15 let. Kar četrtina anketirancev je spadala v starostno skupino od 61 do 70 let, sledila je starostna skupina od 51 do 60 let, najmanj pa jih je bilo v skupinah, starih od 15 do 20 let, in več kot 80 let – v obeh primerih zgolj 2,2 %. Skoraj polovica (46,7 %) anketirancev je bila iz osrednjeslovenske statistične regije.

Ne smemo pozabiti, da je skupina gibalno oviranih oseb izredno heterogena in njeni pripadniki niso le osebe na invalidskih vozičkih. Polovica anketirancev je označila, da zaradi gibalne

Slika 5: Območja v Sloveniji, v katerih so anketiranci največkrat prenočili kot turisti (v %) (vir: Šegula 2023).

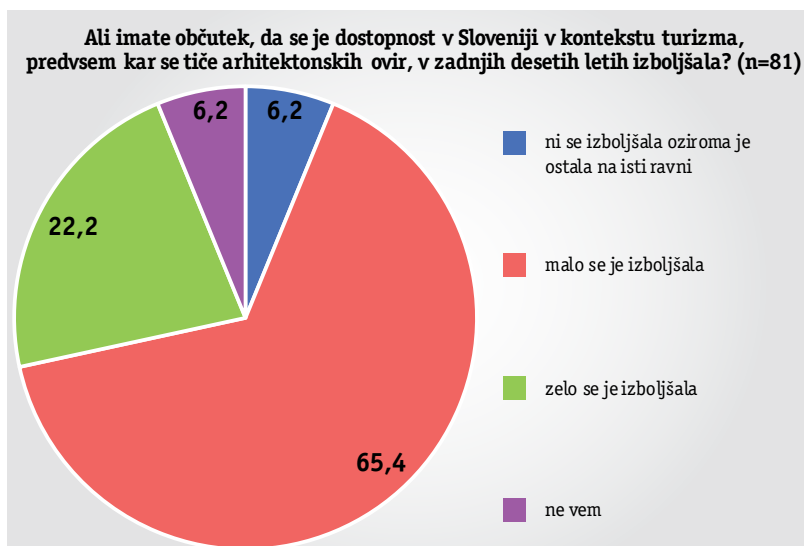
oviranosti uporabljajo *invalidski voziček na ročni pogon*. Druga največja skupina so bili uporabniki *električnih invalidskih vozičkov* (34,8 %). Anketi so izpolnile tudi nekatere osebe, ki uporabljajo *bergle* (4,3 %), *visoko ali nizko hoduljo* oziroma *rolator* (3,3 %) in *palico* (1,1 %). Odgovor *drugo* je izbralo 6,5 % anketirancev.

Na prvo vprašanje *Ali ste se v zadnjih petih letih kdaj odpravili na enodnevni ali večdnevni izlet po Sloveniji?* je le 12 % vseh anketirancev odgovorilo z *ne*. Ti na večino vprašanj v nadaljevanju niso odgovarjali, saj so bila namenjena le osebam, ki so se v tem času odpravile na prostočasno potovanje oziroma potovanje.

Pri odgovoru na vprašanje *V katerih delih Slovenije ste največkrat prenočili kot turisti?* so bili na izbiro 11 območij Slovenije in možnost *drugo*. Anketiranci so lahko izbrali največ dva odgovora. Odgovarjalo je 81 oseb, več kot

polovica jih je izbrala dva odgovora. Najpogostejši je bil *Obala in njeno zaledje* (38,4 % od vseh odgovorov), kar se sklada z že omenjenim dejstvom, da so obmorske občine med najbolj obiskanimi v Sloveniji. Drugi najbolj pogost odgovor je bilo *Prekmurje* (16 %), iz česar je razvidno, da je za gibalno ovirane osebe priljubljena tudi pomurska statistična regija, kar gre pripisati tamkajšnjemu zdraviliškemu turizmu. Po podatkih ankete sta bili med anketiranimi najmanj obiskani območji *Kras in Vipavska dolina* (0,8 %) ter *Notranjska* (prav tako 0,8 %).

Največ anketirancev (39,5 %) je glede *pogostosti enodnevnih izletov po Sloveniji* odgovorilo, da se nanje podajo *vsaj enkrat na mesec*, kar kaže na precejšnjo prostočasno potovalno aktivnost. Sledil je odgovor *vsaj enkrat na pol leta* (33,3 %). *Enkrat letno* se na enodnevno potovanje odpravi 21 % anketirancev, *manjkrat ali nikoli* pa jih je navedlo 6,2 %.

Slika 6: Mnenja o morebitnem izboljšanju dostopnega turizma v Sloveniji v zadnjih desetih letih (v %) (vir: Šegula 2023).

Največ posameznikov se na *večdnevne izlete s prenočitvami po Sloveniji* odpravi *vsaj enkrat na leto* (46,9 %), najmanj pa *vsaj enkrat na mesec* (le 2,5 %). Približno četrtnina anketirancev (25,9 %) se na večdnevne izlete po Sloveniji odpravi *redkeje ali pa se nanje sploh ne odpravi*.

Večina anketirancev (65,4 %), ki se odpravijo na izlete, meni, da se je dostopnost v Sloveniji v kontekstu turizma (predvsem kar se tiče arhitektonskih ovir) v zadnjih desetih letih *vsaj malo izboljšala*. Da se je *zelo izboljšala*, jih meni 22,2 %, 6,2 % pa jih je odgovorilo, da se *stanje ni izboljšalo*. Enak je bil tudi delež tistih, ki so izbrali odgovor *ne vem*.

V okviru ankete nas je zanimalo tudi mnenje o dostopnosti naravnih znamenitosti v Sloveniji – tam, kjer so možnosti za izboljšave brez prevelikega poseganja v naravo – saj so te gibalno oviranim osebam ponavadi težje

dostopne. Odgovora *zelo zadovoljen* ni izbral nihče. Večina anketirancev ni bila *niti zadovoljna niti nezadovoljna* (40,7 %). Sledile so izbire *nezadovoljen* (29,6 %), *zadovoljen* (22,2 %) in *zelo nezadovoljen* (7,4 %).

Štiri vprašanja so se nanašala na mnenje 81. anketirancev o razvitosti dostopnega turizma naših sosednjih držav v primerjavi s Slovenijo. Zdaleč največ anketirancev meni, da je med sosednjimi državami Avstrija bolj urejena in razvita kot Slovenija (kar 49,4 %), za Italijo in Madžarsko pa jih je manj kot 20 % izrazilo mnenje, da sta na področju dostopnega turizma v primerjavi s Slovenijo bolj razviti.

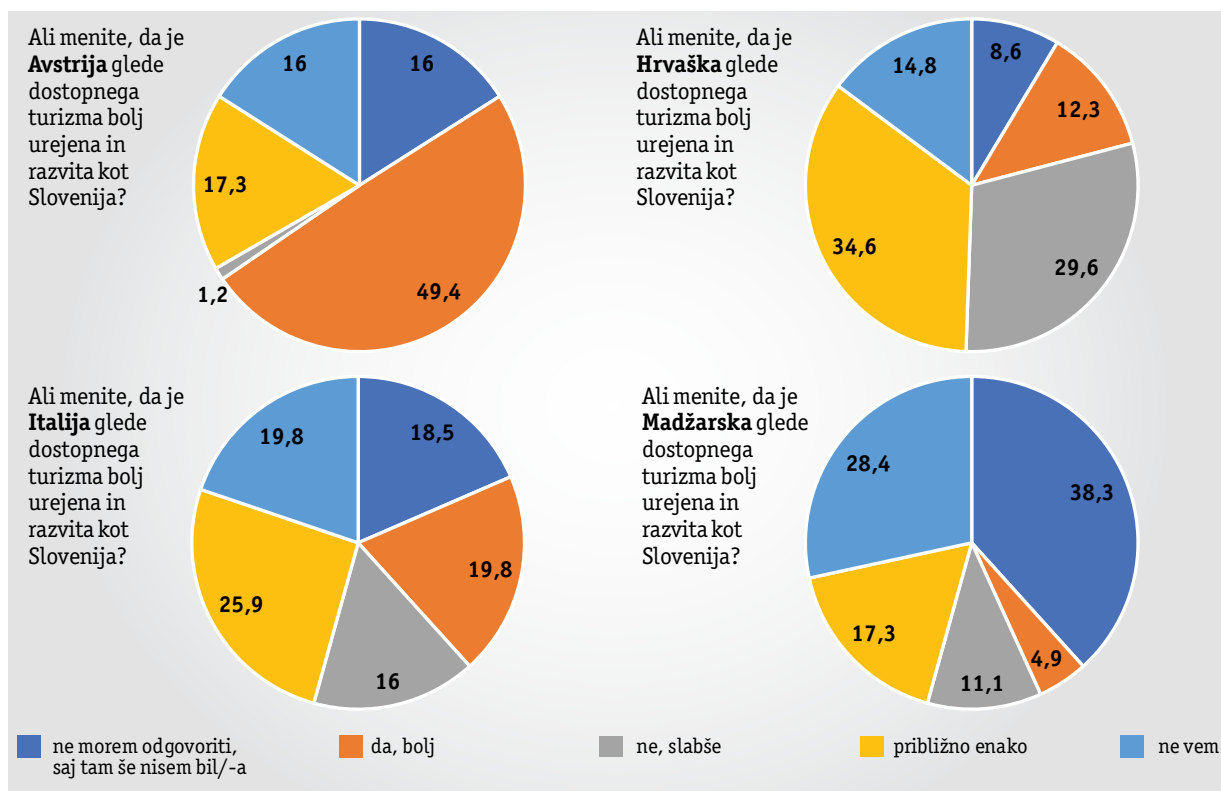
Za Hrvaško, kot zelo priljubljeno poletno destinacijo Slovencev, večina anketirancev (34,6 %) meni, da je urejenost in razvitost dostopnega turizma na približno enaki ravni kot v naši državi, le 12,3 % pa jih je izrazilo mnenje, da je tamkaj dostopni turizem na višji ravni.

Velika večina anketirancev (62 % ali 57 od 92 anketiranih oseb) si želi *potovati več*. Odgovor *ne, potovanja niso zame* jih je izbralo le 9,8 %. 28,3 % oziroma nekaj več kot četrtnina vseh vprašanih pa meni, da je toliko, kot potujejo sedaj, *ravno prav*.

Za tiste, ki si želijo potovati več (57 oseb), je sledilo vprašanje *Zakaj ne potujete toliko kot bi si želeli?* Možnih je bilo več odgovorov. Največkrat (22,6 % od vseh odgovorov) je bila izbrana možnost *slaba ponudba dostopnih prenočišč*, kar kaže, da je to za gibalno ovirane osebe resnično velik problem. Drugi najbolj pogost razlog (21,5 %) je dejstvo, da *na spletu ne najdejo dovolj informacij o dostopnosti lokacij*. Sledila sta odgovora, da jim *primanjkuje časa* (19,4 %) in *slaba dostopnost turistično privlačnih točk oziroma znamenitosti* (17,2 %). Poleg odgovora *drugo* (10,8 %) je najmanj anketirancev izbralo možnost *visoka starost in slabo počutje* (8,6 %).

Na poizvedovanje o *težavah z iskanjem informacij o dostopnosti na spletu* je približno tretjina anketirancev (35,9 %) odgovorila, da spletne informacije o dostopnosti najde *srednje težko*, takoj za tem pa je z 28,3 % sledil odgovor *da, težko*. Četrtnina anketirancev z iskanjem informacij po spletu *nima težav*, Dobra desetina (10,9 %), večinoma starejših od 40 let, pa informacij o dostopnosti *ne išče po spletu*.

Na prejšnje vprašanje se je neposredno navezovalo vprašanje o *potrebi po izboljšavah na tem področju*. Namenjeno je bilo 82. anketirancem, ki so pri predhodnem vprašanju izbrali prve tri

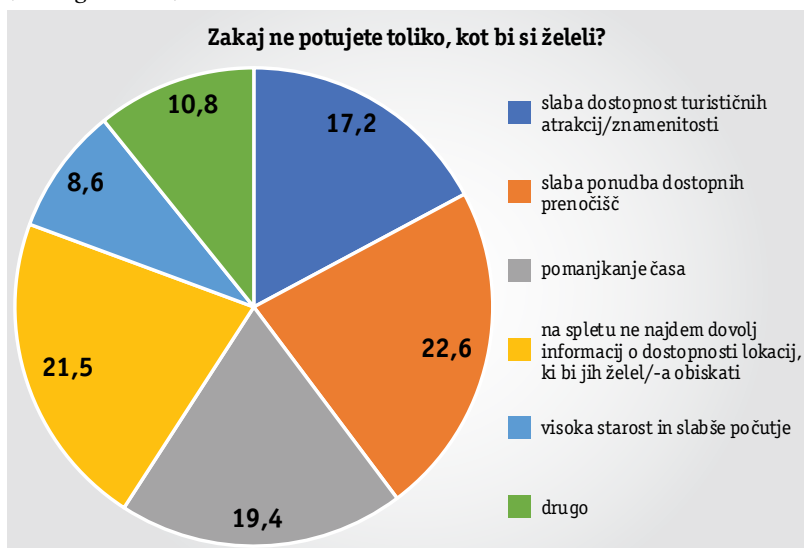
Slika 7: Mnenja o dostopnem turizmu v sosednjih državah v primerjavi s Slovenijo (v %) (vir: Šegula 2023).

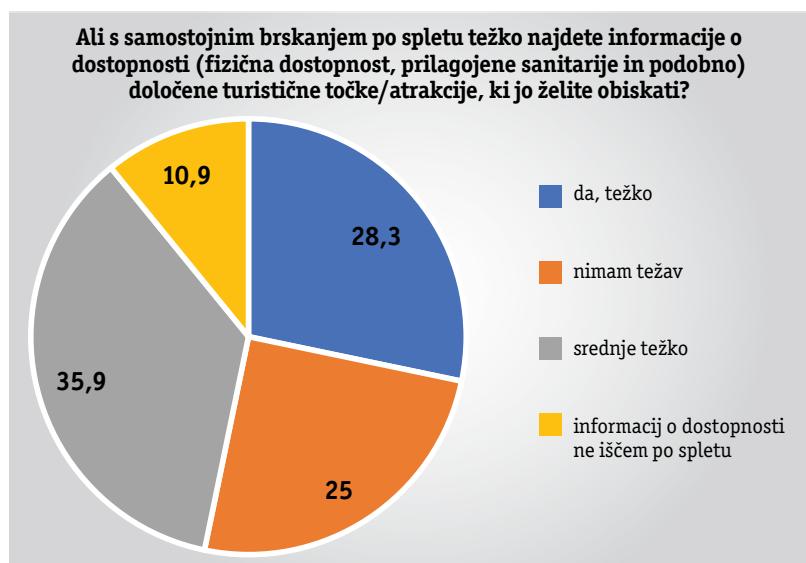
odgovore, torej *da*, *težko*, *nimam težav* in *srednje težko*. Kar 80,5 % jih je izbralo odgovor *da*, *nujno*. Nekaj več kot desetini (12,2 %) je *vseeno*, zgolj 7,3 % anketirancem pa se zdi, da izboljšave spletnih informacij o dostopnosti turistično privlačnih točk *niso potrebne*. Odgovori razkrivajo, da tudi velika večina tistih, ki so pri predhodnem vprašanju odgovorili, da *srednje težko* najdejo informacije o njihovi dostopnosti ali pa, da s tem nimajo težav, meni, da so tudi na tem področju potrebne izboljšave.

Zadnje vprašanje je bilo odprtega tipa, glasilo pa se je: *Vam je katera od lokacij v Sloveniji, ki ste jo kdaj obiskali, ostala v zelo lepem spominu kot še posebej dostopna destinacija? Naštejete jih lahko*

več. Pri tem odgovoru je konkreten anketirancev, torej nekaj manj kot polovica. Nekatere navedbe so bile precej

Slika 8: Razlogi za neizpolnjene želje po pogostejših potovanjih (v %) (vir: Šegula 2023).

Slika 9: Težave pri iskanju spletnih informacij o dostopnosti (v %) (vir: Šegula 2023).

splošne, večina pa jih je bila opremljena s konkretnimi imeni, na primer Hostel Ars Viva v Podcerkvi, Dom Dva topola v Izoli, Vinarium nad Lendavo. Na ravni statističnih regij so bile največkrat navedene lokacije v obalno-kraški (17-krat) in pomurski (13-krat) statistični regiji.

Za obalno-kraško statistično regijo je bil enkrat naveden kar splošen izraz »obalna mesta«. Kot mesto je bila največkrat (šestkrat) izpostavljena Izola, konkretnije tamkajšnji Dom Dva topola (dvakrat). Dom paraplegikov in Vila Pacug sta bila navedena trikrat, Portorož dvakrat. Dvakrat je bil naveden tudi Koper, pri čemer je en anketiranec pripomnil, da vendarle ni fizično dostopen povsod, kjer bi lahko bil, pa tudi, da tam primanjkuje več taktilnih oznak. En anketiranec, sicer uporabnik električnega invalidskega vozička, je za obalno-kraško statistično regijo navedel tudi »hiško v okviru Adrie Ankaran«.

Za pomursko statistično regijo so bile navedene naslednje lokacije: na splošno Prekmurje (trikrat), Terme oziroma Zdravilišče Radenci (štirikrat), Vulkanija (enkrat), Moravske toplice (enkrat), terme v Prekmurju (enkrat), Hiša iz volne Mlajtinci (enkrat) ter Vinarium nad Lendavo (dvakrat). Skladno s pričakovanji je večina navedb povezanih s termami, predvsem tistimi v Radencih.

Navedbe lokacij v ostalih slovenskih statističnih regijah, ki so po številu rahlo izstopale, so bile naslednje: terme oziroma zdravilišče Laško (štirikrat), Terme Čatež (trikrat), Hostel Ars Viva (trikrat) ter Ljubljana oziroma prav določene ustanove oziroma zgradbe v njej (štirikrat).

Sklep

Dostopni turizem je ena od številnih oblik turizma. Prav je, da se o njem razmišlja in da si kot družba prizadevamo izboljšati stanje dostopnosti,

predvsem v bolj turističnih predelih. Potovanja in izleti so želja številnih oseb s posebnimi potrebami, žal pa se te pri tem soočajo z raznimi ovirami in neprijetnostmi, kot so na primer fizične/arhitekturne ovire ter primanjkljaj spletnih informacij o prilagojenosti oziroma dostopnosti turistično privlačnih točk in nastanitvev, ki bi posameznike vnaprej seznanile s stanjem njihove dostopnosti.

Pri terenskem pregledu izbranih lokacij in turistično informacijskih centrov (TIC) smo se omejili na dve statistični regiji, saj bi bilo v primeru obsežnejšega pregleda vseh dvanajstih slovenskih statističnih regij tovrstno delo časovno precej bolj zamudno, prepotovati pa bi bilo treba večje razdalje, kar bi povzročilo tudi dodatno onesnaževanje okolja.

Poglavitni pomanjkljivosti, opazeni ob terenskem pregledu izbranih lokacij v obalno-kraški in pomurski statistični regiji leta 2023, sta bili previsoki pragovi in primanjkljaj klančin na mestih, kjer bi te lahko z lahkoto postavili, na primer v gradu Grad. Žalostno je, da je bilo eno od dveh parkirnih mest za invalide v Škocjanskem zatoku konec februarja 2025 še vedno v enakem stanju kot pomladi 2023, zoženo zaradi pritrdjenega kovinskega dela bližnje ograde. Med dobrimi praksami, ki jih je vredno izpostaviti, so dvigalo v centru za obiskovalce v Škocjanskem zatoku ter opazovalna okenca na tamkajšnjih lesenih opazovalnicah, ki so tudi na nižjih višinah, kar omogoča opazovanje narave tudi osebam na invalidskih vozičkih.

Obravnavani TIC-i bi morali nujno ponujati več informacij o dostopnosti svojega mesta oziroma njegove okolice. Najmanj, kar lahko storijo je, da vse spletne strani, ki jih upravljajo sami, opremijo z vsaj osnovnimi informacijami o dostopnosti (na primer, kje v mestu najdemo stopnice, kje so locirane prilagojene sanitarije, katere nastanitve ponujajo prilagojene sobe). Dejstvo, da je večina obravnavanih TIC-ov fizično težko dostopnih oziroma v primeru invalidskih vozilov gibalno oviranim osebam popolnoma nedostopnih, je okoliščina, ki bi ji občine morale nameniti posebno pozornost in jo v najkrajšem možnem času izboljšati oziroma odpraviti.

Rezultati anketne raziskave, v kateri je leta 2023 sodelovalo 92 gibalno oviranih oseb, sporočajo, da so glavni razlogi za manjše število potovanj tistih, ki bi si sicer želeli potovati več,

slaba ponudba dostopnih prenočišč (22,6 % odgovorov), pomanjkanje spletnih informacij o dostopnosti turistično privlačnih točk (21,5 %), pomanjkanje časa (19,4 %) in slaba dostopnost turistično privlačnih točk (17,2 %). Skromna ponudba dostopnih prenočišč je velik problem za gibalno ovirane osebe, na slabo dostopnost turistično privlačnih točk pa je opozorilo tudi terensko delo. Večina anketirancev (kar 65,4 %), ki se odpravi na izlete, meni, da se je dostopnost Slovenije v kontekstu turizma (predvsem kar se tiče arhitektonskih ovir) v zadnjem desetletju nekoliko izboljšala, 22,2 % pa je prepričanih, da se je občutno izboljšala.

Glavna omejitev raziskave je bila, da smo se znotraj izredno heterogene populacije oseb s posebnimi potrebami omejili in osredotočili zgolj na skupino gibalno oviranih oseb. Zanimivo

bi bilo raziskati tudi mnenja o dostopnosti turistično privlačnih točk oziroma nastanitev različnih skupin senzorno oviranih oseb, na primer slepih in slabovidnih ter gluhih in naglušnih.

Ne smemo pozabiti, da je prostor, fizično prilagojen gibalno oviranim osebam, primeren za vse. Lažji dostop za gibalno ovirane osebe je prednost tako zanje kot tudi za gibalno neovirane posameznike, pa naj gre za lokalno prebivalstvo ali za turiste.

Dostopni turizem je v Sloveniji zagotovo bolj razvit kot je bil še desetletje nazaj. Kljub temu so na tem področju potrebne še precejšnje izboljšave, saj mora biti turizem dostopen za vse. Pomembno je, da se na pomanjkljivosti vztrajno opozarja, kar velja tudi za tiste, ki prilagoditev dostopnosti in dodatnih informacij o tem sami ne potrebujejo.

Viri in literatura

1. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E., Miller, G. 2005: Accessibility Market and Stakeholder Analysis: One-Stop-Shop for Accessible Tourism in Europe (OSSATE). Medmrežje: https://www.accessibletourism.org/resources/ossate_market_analysis_public_final.pdf (20. 6. 2023).
2. Cokan, I. 2016: Prilagajanje turistične ponudbe osebam s posebnimi potrebami. Magistrsko delo. Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem. Koper.
3. Darcy, S., Dickson, T. 2009: A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management* 16-1.
4. Dostop 2025: Pomembno. Medmrežje: <https://dostop.org/> (11. 2. 2025).
5. Drobnič, J. 2014: Razvoj modela poklicne orientacije za osebe s posebnimi potrebami. Doktorska disertacija. Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem. Koper.
6. Evropska komisija 2021: Vprašanja in odgovori: Strategija o pravicah invalidov za obdobje 2021–2030. Medmrežje: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sl/qanda_21_813 (10. 2. 2025).
7. I feel Slovenia 2025: Dostopni turizem. Medmrežje: <https://www.slovenia.info/sl/potovalni-nacrt/dostopni-turizem> (1. 2. 2025).
8. Multimodalna mobilnost funkcionalno oviranih oseb: O projektu. Medmrežje: <https://www.dostopnost-prostora.si/o-projektu/> (20. 2. 2025).
9. Šegula, A. 2023: Dostopni turizem v Sloveniji na izbranih primerih. Magistrsko delo. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
10. Visitizola.com. Plaža za gibalno ovirane. Medmrežje: <https://www.visitizola.com/map/plaza-za-gibalno-ovirane> (1. 2. 2025).
11. World Tourism Organization 2016: Accessible Tourism for All: An Opportunity within Our Reach. Medmrežje: <https://webunwto.s3-eu-west-1.amazonaws.com/2019-08/turismoaccessiblewebenok.pdf> (20. 2. 2025).
12. Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI). Uradni list RS, št. 94/10. Ljubljana.
13. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). Uradni list RS, št. 58/11. Ljubljana.
14. Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI). Uradni list RS, št. 16/07. Ljubljana.

Mednarodni kongres Društva mladih geografov Slovenije in Društva študentov geografije Maribor o trajnostnem razvoju Alp

Poleg povezovanja študentov geografije in organiziranja številnih lokalnih dogodkov, ekskurzij, predavanj in še česa sta obe slovenski študentski geografski društvi (DMGS/EGEA Ljubljana, ki ima pod okriljem tudi koprške študente geografije, in DŠGM/EGEA Maribor) dejavni tudi na mednarodnem področju, pod okriljem Evropske geografske organizacije študentov in mladih geografov, znane pod kratico EGEA. Vsaka izmed štirih regij znotraj organizacije vsako leto spomladi organizira tako imenovani regionalni kongres. V Evromediteranski regiji je za leto 2024 ta čast pripadla slovenskim mladim geografom.

Kongres z naslovom »*Feel the sunny side of the Alps: Greener Alps for a sustainable tomorrow*» smo študenti vseh treh slovenskih geografskih oddelkov med 22. in 26. aprilom 2024 organizirali v Vili Šumica, domačni koči Zveze prijateljev mladine le streljaj od jezera Jasna in Kranjske Gore. Kongresa se je udeležilo več kot 80 mladih geografov iz cele Evrope, ki so spoznavali širše območje Zgornjesavske doline in Julijskih Alp s pripadajočimi geografskimi problematikami, kulinariko, folkloro in vsem, kar spada zraven.

Udeležence smo sprejeli v središču Kranjske Gore, od koder smo se, obdani z obsijanimi zasneženimi vršaci, ob Pišnici peš podali do naše nastanitve, kar je bila odlična priložnost za uvod v geografijo te alpske doline. Po strokovni uverturi so sledile različne

spoznavne aktivnosti za prebitje ledu, družabni uvod v kongres pa smo popestrili s tradicionalno gorenjsko večerjo ter nastopom in krajšo plesno delavnico folklorne skupine Tine Rožanc.

Drugi dan smo se prebudili v za pozni april nadpovprečno sneženo jutro, kar pa nas ni ustavilo pri izvedbi kar štirih različnih strokovnih delavnic, ki so jih vodili tuji študenti v sodelovanju s strokovnimi voditelji. Tako so lahko udeleženci pod so-vodstvom Majde Odar in Renate Cerkovnik s Triglavskega narodnega parka spoznavali omejitve in priložnosti bivanja v njem, z znanjem Vite Polajnar z Zavoda za varstvo narave in Petre Muhič Šmuc z društva Dinaricum so se podučili o različnih strategijah upravljanja z velikimi zvermi v Julijskih

Slika 1: Organizacijska ekipa EuroMed Regional Congress (EMRC) 2024 (foto: Karol Atys).

Alpah ter, na delavnici pod vodstvom mag. Andreje Škvarč z Zavoda za varstvo narave razmišljali o izzivih, povezanih z vodnimi viri v visokogorju. Udeleženci delavnice o podnebnih spremembah ter njihovih vplivih na ledenike in kras v Alpah pod so-vodstvom mag. Mihe Pavška in dr. Jureta Tičarja z Geografskega inštituta Antona Melika so nestanovitno vremensko realnost na lastni koži občutili na sneženem pohodu v Krnico, medtem ko smo tematiko ekstremnih vremenskih dogodkov in prilagajanja nanje nadaljevali s strokovnim predavanjem dr. Barbare Žabota s podjetja Flycom o daljinskem zaznavanju poplav avgusta 2023. Dan smo zaključili s sestankom predstavnikov geografskih študentskih društev v naši regiji ter izdelovanjem Kekčevih kap, ki so postale zaščitni znak kongresa.

Sreda je bila rezervirana za ekskurzije, ki smo jih morali zaradi še vedno precej sneženih razmer in zaprtega Vršiča

Slika 3: Udeleženci znanstvene ekskurzije ob Bohinjskem jezeru (foto: Karol Atys).

rahlo prilagoditi. Kljub temu so bili udeleženci navdušeni nad pokazanim. Udeleženci prve ekskurzije so se pod vodstvom Aleša Zdešarja s Triglavskega narodnega parka najprej odpravili v Bohinj, do Bohinjskega jezera in Stare Fužine, kjer smo si na terenu ogledali številne strategije omejevanja obiska in varovanja tega alpskega dragulja, nato pa smo si na Bledu vodeno

ogledali še informacijsko središče TNP Triglavska roža. Ekskurzijo smo zaključili z vodenim ogledom Slovenskega planinskega muzeja v Mojstrani, kjer smo se poglobili predvsem v kulturno pomembnost in simboliko Alp za slovenski prostor. Udeleženci druge ekskurzije so si medtem ogledali Nordijski center Planica, kjer sta po vodenem ogledu Manca Hočevnar in

Slika 4: Udeleženci kongresa EMRC 2024 (foto: Karol Atys).

Manca Velkavrh z Zavoda za varstvo narave predstavili umeščanje centra v prostor, po krajšem pohodu pa še upravljanje Zelencev.

Večer ob tabornem ognju se je kmalu prevesil v četrti dan kongresa, ki smo ga začeli s pravcatim zimskim pohodom do Koče v Krnici in zatem do Ruske kapelice ter nazaj, nadaljevali pa s predstavitvami končnih izdelkov strokovnih delavnic.

Ob podpori organizacijske ekipe zadnjega kongresa v Sloveniji, Tolminskega EMRC leta 2017 in članov društva, ki so nam pomagali priti do te točke, smo s slovesnim zaključkom in podelitvijo certifikatov ter raznih nagrad, na primer za najbolj zeleno potovanje na kongres, prireditev tudi uradno sklenili.

Organizatorji kongresa se iskreno valjujemo neštetim podpornikom iz slovenske geografske in nasploh akademске sfere, pa tudi širše, ki so nam z donacijami, pomočjo pri organizaciji in raznovrstno podporo omogočili izvedbo tega pomembnega dogodka, ki nas je obogatil s številnimi izkušnjami in znanjem za naprej, celotni organizacijski ekipi pa bo zagotovo za vedno ostal v spominu.

Če si želite o kongresu prebrati še kaj več, vas vabimo, da prelistate septembrsko številko (2024) GEOmix-a, kjer je celoten teden precej bolj podrobno opisan!

Job Stopar in Klemen Baronik, člana DMGS in študenta geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Diplomanti geografije v letu 2024

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

V letu 2024 je na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani zaključilo študij 74 študentov. Prvo stopnjo bolonjskega študijskega programa je zaključilo 51 študentov, drugo stopnjo bolonjskega študijskega programa pa 23 študentov. Dekanjino nagrado Filozofske fakultete za leto 2024 je prejela Karin Kure za magistrsko delo Geomorfološke značilnosti Čepovanskega dola. Nahitigalovo nagrado Filozofske fakultete za leto 2024 je prejel Luka Zaletelj za magistrsko delo Geoinformacijska podpora odločanju pri opredelitvi omejitev in primernosti za letenje brezpilotnih zrakoplovov. Priznanja Oddelka za geografijo za zaključna dela so prejeli Alen Čotar, Jaka Grad, Ajda Miklavčič, Gašper Mužina, Matej Slana, Kaja Čufer in Jošt Kodrič.

1. Diplomanti po bolonjskem programu (Prvostopenjski univerzitetni študijski program Geografija)

BARONIK Klemen: Geografija mesta Vancouver. Mentorica Tatjana Resnik Planinc. COBISS.SI-ID 213040387

BOHINEC Manca: Konflikti interesov na Natura 2000 območju Gozd Kranj. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 214840067

BOŠKIN Tadeja: Prostorsko-prebivalstveni razvoj Zaplane v občini Vrhnika. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 206194947

CAR Anja: Ostre in mile zime v Sloveniji v obdobju 1961–2020 in njihove okoljske posledice. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 206236675

ČOTAR Alen: Primerjava variabilnosti padavin v Sloveniji med obdobjema 1961–1990 in 1991–2020. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 199026179

FURLAN Monika: Vremenske ujme v spominu ljudi na Postojskem. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 201599747

GAŠPAR Benjamin: Učna pot po naravnih in kulturnih dediščinah Kostanjevice na Krk. Mentorja Mojca Ilc Klun, Bojan Balkovec. COBISS.SI-ID 207710723

GOSENCA Manca: Položaj in prostorska razporeditev Lužičkih Srbov. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 206198531

GRAD Jaka: Prostorska variabilnost prsti v Sloveniji. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 207728387

HILLMAYR Ana: Analiza pojavljanja požarov v Kaliforniji v obdobju 2000–2020. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 212937987

HOČEVAR Dolores: Suburbanizacija na funkcionalnem urbanem območju Kranja. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 205310979

JAHIRI KANDOLF Tilen: Analiza kakovosti vode v pojezerju Šaleških jezer. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 211143939

JAKOPIČ Manja: Odnos različnih interesnih skupin do evrazijskega risa (Lynx lynx) v Sloveniji. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 207704579

JERAM Mitja: Možnosti uporabe brezpilotnih letalnikov za zaznavanje območij rastišč invazivnih rastlin. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 208462083

JERIČ Špela: Ograjene turistične skupnosti. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 212945667

KEPA Anže: Tematska pot po antičnih arheoloških najdiščih v Trebnjem in bližnji okolici. Mentorja Irma Potočnik Slavič, Milan Lovenjak. COBISS.SI-ID 212516099

KLOPČIČ Katarina: Političnogeografska analiza Letališča Ljubljana. Mentor Jernej Zupančič. COBISS.SI-ID 205328899

KMETIČ Jakob: Ocena količine vezane ogljika v prsteh in rastlinstvu gozdnih ekosistemov Kuma. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 208466435

KOGLAR Karmen: Ločevanje odpadkov v občini Cerklje na Gorenjskem. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 211162371

KOVAČIČ Tjaša: Vreme in podnebje v Bleiweisovih novicah. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 201603843

KRAJNC Saša: Laax kot trajnostna turistična destinacija. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 225429507

KRALJ Eva: Vpliv naravnogeografskih značilnosti na poselitev in gospodarski razvoj ob Velikih jezerih. Mentorica Tatjana Resnik Planinc. COBISS.SI-ID 215694339

KRISTAN Katrin: Uveljavljanje sončnih elektrarn z baterijskimi hranilniki v Sloveniji. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 213039107

KUMER Jasna: Značilnosti upravne členitve Kraljevine Španije s poudarkom na Balearih. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 206191363

LAJ Maša: Zaznavanje spreminjanja podnebja pri vinogradnikih v Beli krajini. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 21608707

MALEK PETROVIČ Tjaša: Stanje infrastrukture za električno mobilnost v Sloveniji. Mentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 213042179

MIKLAVČIČ Ajda: Učinkovitost varovanja narave na Ljubljanskem barju. Mentorica Katja Vintar Mally. COBISS.SI-ID 206238723

MIŠMAŠ Urša: Vpliv razvoja turizma na povečanje števila gorskih nesreč v Julijskih Alpah. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 202403587

MUŽINA Gašper: Trendi intenzivnih padavin v Sloveniji v obdobju 1961–2020. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 211158019

NEMANIČ Lea: Analiza kakovosti vode reke Kolpe. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 214823427

NEMEC Nadja: Spremljanje procesa ojezeritve Cerkniškega polja z analizo satelitskih posnetkov. Mentor Marko Krevs. COBISS.SI-ID 214845955

OBLAK Žiga: Študija poplavno ogroženih območij v porečju Rašice s pomočjo večriterijske analize in orodja HEC-RAS. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 208473091

OSTERMAN Julija: Značilnosti urbanizacije na Islandiji. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 202407683

PAVLIN Nejc: Vpliv pandemije covid-19 na igralniški turizem v Mestni občini Nova Gorica. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 215685635

PIBER Aleksander: Salman Rushdie in roman kot geografski vir. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 211148803

PODOBNIK Kaja: Gorskokolesarski turizem v Britanski Kolumbiji. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, somentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 214862851

RAJ Tina: Dvojezičnost v srednješolskem izobraževanju v Pomurju. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 212949507

ROSENSTEIN Nina: Učinek običaja uchimizu na blaženje mestnega toplotnega otoka v Tokiu. Mentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 199040003

ROZMAN Lara: Ekonomskogeografska analiza podjetja Tinex, d.o.o. Mentor Simon Kušar. COBISS.SI-ID 211153667

ROŽMAN Ana: Razvoj in preobrazba soseske Zelena jama v Ljubljani. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 207716867

SAJOVIČ ŠAJTEGEL Tamara: Analiza in primerjava poplav Labe leta 2002 in 2013. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 221723651

SELIČ Alja: Živiljenjski slog prebivalcev občine Dobje. Mentor Jernej Zupančič. COBISS.SI-ID 211167747

SLANA Matej: Asimilacijska politika in kulturni genocid na primeru staroselskih rezidenčnih šol v Kanadi v 19. in 20. stoletju. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Ana Paradiž Cergol. COBISS.SI-ID 208493571

SLAVIČ Miha: Festivalski turizem v Mestni občini Velenje. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 214835203

STANOVNIK Neža: Subakvalne prsti Bohinjskega jezera. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 214857731

STOPAR Job: Zaraščanje mokriščnih habitatov v porečju Bloščice in njegovi vplivi na lastnosti prsti in vrstno sestavo rastlinstva. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 214875651

ŠILC Rok: Minimalne temperature na območju Bistrice ob Sotli v obdobju 2019–2023. Mentor Darko Ogrin. COBISS.SI-ID 208478723

TREBIŽAN Jure: Vpliv trgovine z drogami na gospodarstvo južnoameriških držav. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 212941827

ULE Lara: Gozdne učne poti v Predalpskih pokrajinah. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 211171587

VALIČ SAKSIDA Lana: Favele v Braziliji na primeru São Paula. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 202906115

ŽUPANC Lara: Selitve z Bližnjega vzhoda v Evropo po letu 2015. Mentor Marko Krevs. COBISS.SI-ID 214867715

2. Magistri po bolonjskem programu (Drugostopenjski univerzitetni študijski program Geografija)

BREZOVAR Ženja: Metodologija za analiziranje starostnikom prijaznega okolja. Mentorica Irma Potočnik Slavič, somentor Boštjan Kerbler. COBISS.SI-ID 215705859

ČESNIK Žiga: Iskanje primernih lokacij za izvedbo glasbenega festivala na prostem z več kot 5000 udeleženci v občini Sežana. Mentor Blaž Repe. COBISS.SI-ID 216962051

ČUFER Kaja: Geoinformacijska podpora iskanju primernih lokacij za postavitev rastlinskih čistilnih naprav v Mestni občini Novo mesto. Mentor Tajan Trobec. COBISS.SI-ID 214272771

DACINGER Anita: Regionalna geografija in zgodovina izbranega kraja pri pouku geografije in zgodovine v osnovni šoli na primeru Makol. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Danijela Trškan. COBISS.SI-ID 192041475

DOBRIJEVIĆ Vanja: Izsledjevanje z območja Banije in Siska na Hrvaškem po letu 1991. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 207460355

GREGORČIČ Tim: Kvantifikacija in ovrednotenje zunanje toplotne obremenitve ljudi na lokalnih podnebnih območjih mesta Ljubljana. Mentor Matej Ogrin, somentorica Stevan Savič, Blaž Repe. COBISS.SI-ID 214188803

JARC Jakob: Revitalizacija vinskih turističnih cest v Vipavski dolini. Mentorica Irma Potočnik Slavič, somentor Marko Koščak. COBISS.SI-ID 221705731

JECL Lovro: Slovenska diaspora v izbranih državah Bližnjega vzhoda. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 207492867

JURIČ Jan: Geopolitika športa na primeru rusko-ukrajinske vojne. Mentor Boštjan Rogelj. COBISS.SI-ID 214199555

KODRIČ Jošt: Geomorfološka analiza sledov Ljubljanskega jezera in njegova rekonstrukcija. Mentor Uroš Stepišnik, somentor Dimitrij Mlekuž Vrhovnik. COBISS.SI-ID 207322115

LOGAR Matej: Film kot učilo pri obravnavi Alpskih pokrajin v gimnazijah. Mentorica Mojca Ilc Klun, Peter Mikša, Božo Repe. COBISS.SI-ID 207480323

MARN Jakob: Legokocke kot učni pripomoček pri pouku geografije v osnovni šoli. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 201618947

MAZEJ Tinkara: Geomorfološke značilnosti kopastega krasa v Sloveniji. Mentor Uroš Stepišnik, somentorica Petra Žvab Rožič. COBISS.SI-ID 207453699

MUNIH Hana: Evalvacija in predlog prenove učnega načrta za geografijo za gimnazijski izobraževalni program. Mentorica Tatjana Resnik Planinc. COBISS.SI-ID 207654915

OSTROŽNIK Patricija: Vzgojni cilji pri pouku geografije in zgodovine v splošni gimnaziji. Mentorica Tatjana Resnik Planinc, Danijela Trškan. COBISS.SI-ID 195325955

PETERNEL Zala: Airbnb in nastanitvena ponudba v občini Kranjska Gora. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 214228995

PETROVIČ Alen: Vpliv epidemije covid-19 na turizem v podravski statistični regiji. Mentor Dejan Cigale. COBISS.SI-ID 214258947

POKERŽNIK Ana Katja: Koncept 15-minutnega mesta na primeru Maribora. Mentor Dejan Rebernik. COBISS.SI-ID 214181123

PREMRL Aleša: Izskustveno učenje pri pouku družboslovja v osnovni šoli z nižjim izobrazbenim standardom. Mentorica Tatjana Resnik Planinc. COBISS.SI-ID 201614339

ROZMAN Katja: Vključevanje različnih taksonomij učnih ciljev v pouk geografije in zgodovine v osnovni šoli. Mentorica Danijela Trškan, Tatjana Resnik Planinc. COBISS.SI-ID 209688835

RUPAR Janez: Obiskanost planinskih poti v osrednjem delu Kamniško-Savinjskih Alp. Mentor Matej Ogrin. COBISS.SI-ID 195628547

STOPAR Petra: Kartografska pismenost učencev 6. in 9. razreda osnovne šole. Mentorica Mojca Ilc Klun. COBISS.SI-ID 207439363

ZEVNIK Tina: Medpredmetno povezovanje pouka slovenščine in geografije pri šolski ekskurziji v Obseledejske pokrajine. Mentorica Mojca Ilc Klun, Alenka Žbogar. COBISS.SI-ID 215712515

Priprava: Lucija Miklič Cvek

Oddelek za geografijo

Fakultete za humanistične študije

Univerze na Primorskem

V letu 2024 je na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru študij zaključilo 11 študentov. Prvo stopnjo študija je zaključilo 6 študentov, drugo stopnjo 4 študenti, študij pa je zaključil tudi doktorant študijskega programa 3. stopnje.

V nadaljevanju so navedena imena študentov in mentorjev ter naslovi opravljenih projektov oziroma zaključnih diplomskih del.

1. Študentski projekti na dodiplomskem študiju 1. stopnje

BALANT Matic: Vodna bilanca Palškega KOŽELJ Laura: Analiza stanja rabe prostora z vidika ekološkega kmetijstva v sklopu projektov »Veriga eko semen« in »Seme preteklosti je seme prihodnosti«. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, delovna mentorica Nina Kobal, institucija: Razvojnica agencija Zgornje Gorenjske.

KUKOVEC Nejc: Lepote izbranih slovenskih pokrajin na primeru občine Ilirska Bistrica. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, delovni mentor Aleš Smrekar, institucija: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.

MUJANOVIČ Selma: Osveževanje podatkov Registra divjih odlagališč na izbranem območju v občini Izola in Piran. Mentorica učiteljica Mojca Poklar, delovni mentor Jaka Kranjc, institucija: Društvo Ekologi brez meja.

2. Zaključna dela na dodiplomskem študiju 1. stopnje

DUNIŠ Matteo: Preoblikovanje glavne ceste v Portorožu v območje brez avtomobilov: praktični predlogi in izzivi. Mentor Janez Nared. COBISS.SI-ID 218935043

LIKAR Urška: Veganstvo kot odgovor na podnebne spremembe. Mentor Gregor Kovačič. COBISS.SI-ID 225750019

RAUTER Dominika: Zgodovina izbranih podjetij v Celju in okolici ter njihov vpliv na okolje v drugi polovici 20. stoletja in danes. Mentorici Valentina Brečko Grubar in Petra Kavrečič Božeglav. COBISS.SI-ID 211762435

3. Zaključna dela na magistrskem študiju 2. stopnje

BALOH Eneja: Primerjava uporabe digitalno KASTELIC Peter: Izračun erozivnosti padavin na podlagi radarskih posnetkov prizemne jakosti padavin. Mentor Matija Zorn. COBISS.SI-ID 193308675

MARKOČIČ Neža: Geografske značilnosti turizma in analiza turističnih potencialov v Mestni občini Nova Gorica. Mentor Miha Koderman. COBISS.SI-ID 187314691

POŽAR Luka: Turizem v občini Ilirska Bistrica: geografsko-zgodovinska analiza značilnosti turizma in njegovih razvojnih možnosti. Mentor Miha Koderman, somentorica Petra Kavrečič Božeglav. COBISS.SI-ID 206660099

PRODAN Lea: Geografske značilnosti požarov v Grčiji, Italiji in Španiji. Mentorica Valentina Brečko Grubar, somentorica Mojca Poklar. COBISS.SI-ID 193310979

4. Zaključno delo na doktorskem študiju 3. stopnje

PAVLIC, Marko: Geografska analiza okoljskih vplivov turizma pri nastajanju komunalnih odpadkov in porabi pitne vode – primer slovenske Istre. Mentor Miha Koderman, somentorica Valentina Brečko Grubar. COBISS.SI-ID 209514499

Pripravil: Miha Koderman

*Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru **

1. Magistri po bolonjskem programu (Drugostopenjski univerzitetni študijski program Geografija)

UKMAN Denis: Možnosti turističnega razvoja v občini Vransko. Mentor: Uroš Horvat. COBISS.SI-ID 190666243

SLAVIČ Jakob: Termična analiza mrzlišč Trnovskega gozda. Mentor: Danijel Ivajnsič, somentor: Igor Žiberna. COBISS.SI-ID 192484867

MEŠKO Matej: Spremembe izbranih podnebnih kazalcev in klimatskih tipov v Evropi do konca 21. stoletja. Mentor: Igor Žiberna, somentor: Danijel Ivajnsič. COBISS.SI-ID 201067779

POLENIK DVORNIK Ivo: Mestna klima Dravograda, Slovenj Gradca in Raven na Koroškem. Mentor: Igor Žiberna. COBISS.SI-ID 201077507

ŽAGAVAC Aljaž: Spremembe rabe tal v izbranih katastrskih občinah na območju slovenske Štajerske v obdobju med letoma 1789 in 2023. Mentorja: Igor Žiberna, Andrej Hozjan. COBISS.SI-ID 209542147

SEKIRNIK Nika: Učinkovitost osnovnošolskega geografskega izobraževanja pri blaženju podnebnih sprememb in prilagajanju nanje. Mentorica: Eva Konečnik Kotnik. COBISS.SI-ID 216625667

MURKO Ana: Zelena Univerza v Mariboru. Mentorica: Ana Vovk. COBISS.SI-ID 221445123

FLIS Jernej: Svetlobna onesnaženost na območju občin Savinjske ravnin. Mentor: Igor Žiberna. COBISS.SI-ID 221691139

TOPLAK Tjaša: Ekonomsko-geografske značilnosti trga dela v podravski statistični regiji. Mentor: Peter Kumer. COBISS.SI-ID 225130243

**OPOMBA: FF UM na dodiplomski stopnji ne vodi evidence naslovov diplomskih seminarskih nalog.*

Priprava: Mojca Garantini

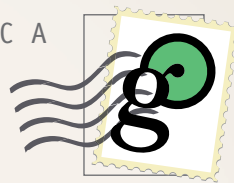
Zavarovana območja predstavljajo ključne prostorske enote za preučevanje odnosa med naravnimi sistemi in človekovo dejavnost v prostoru. Geografske analize vključujejo proučevanje nosilnih zmogljivosti, vplivov turizma, rabe prostora ter izzivov pri usklajevanju varstvenih ciljev in trajnostnega razvoja ...

...v naslednji številki Geografskega obzornika, ki bo posvečena zavarovanim območjem.

foto: Lena Kropivšek

G E O G R A F S K A R A Z G L E D N I C A

Pogled na reko Arun.

Avtorica fotografije:

Irena Mrak

